

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS TEZ

SURİYE'DEKİ ETNİK VE MEZHEPSEL YAPILARIN
ÇATIŞMALARDAKİ ROLÜ

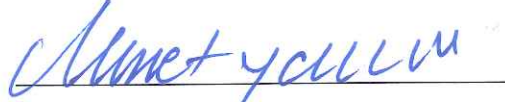
AYŞE HANDE ERİNÇ BAYOĞLU

OCAK 2020

Tez Başlığı: Suriye'deki Etnik ve Mezhepsel Yapıların Çatışmalardaki Rolü

Tezi Hazırlayan: Ayşe Hande ERİNÇ BAYOĞLU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

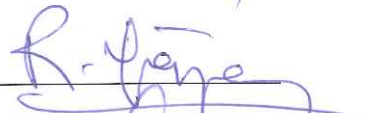
Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 17.01.2020

Tez Jüri Üyeleri:

Doç.Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK (Çankaya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan GÖZEN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Tanel DEMİREL (Çankaya Üniversitesi)

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: **Ayşe Hande ERİNÇ BAYOĞLU**

İmza:

Tarih **14.02.2020**

ÖZ

SURİYE'DEKİ ETNİK VE MEZHEPSEL YAPILARIN ÇATIŞMALARDAKİ ROLÜ

ERİNÇ BAYOĞLU, Ayşe Hande

Yüksek Lisans Tezi

M.A., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

Ocak 2020, 128 sayfa

Suriye topraklarında, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde Sünnileri ön plana çıkaran barışçıl bir dönem yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan sonra bölge Fransız manda yönetimine girmiştir. Fransız manda yönetimi etnik ve mezhepsel kimlikler üzerinde etkili olmuş, yönetimdeki demografik yapıda değişimler olmasına sebep olmuştur. Nusayri (Arap Alevi) kimliği bu dönemde ön plana çıkmıştır. Fransızların bölgeden çekilmesi ve Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle Suriye'de Nusayriiler elit yönetici tabaka halini almış, Sünni Araplar geri planda kalmıştır. Azınlık yönetimin politikaları halkı baskı altına alınmıştır. 2010'da başlayan Arap protestoları Suriye'yi de etkilemiştir. Reform talebiyle başlayan protestolar çeşitli olaylarla mezhep çatışmasına dönüşmüştür. Çok sayıda devletin olaylara müdahil olmasıyla Suriyede'ki mezhepsel çatışma büyümüş ve derinleşmiştir. Mezhepsel farklılıklara sahip birçok çatışmacı grup ortaya çıkmıştır. Tezde Suriye'deki etnik ve mezhepsel yapıların çatışmalardaki kamplaştırıcı ve olayları derinleştiren rolü tartışılacaktır.

Anahtar Kelime: Suriye, Etnik ve Mezhepsel Yapı, Mezhepsel Çatışma

ABSTRACT

THE ROLE OF ETHNIC AND SECTARIAN STRUCTURES IN CONFLICTS IN SYRIA

ERİNÇ BAYOĞLU, Ayşe Hande

Master Thesis

M.A, Political Science and International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

January 2020, 128 Pages

Syria has lived for put forward Sunnis and a peace period under the Ottoman Empire. After the Ottoman Empire, the region came under the administration of French mandate. The administration of the French mandate was effective on ethnic and sectarian identities, caused changes in the demographic structure. Nusayri (Arab Alawi) identity came to the fore and the Nusayris became the elite ruler in Syria with the withdrawal of the French from the region and declaration of the independence of Syria. The Sunnis are in the background. The policies of the minority administration put the people under pressure. In 2010, the starting Arab protests have affected also Syria. The starting protests with reform demand turned into sectarian clashes with some events. Sectarian conflict grew and deepened in Syria with the involvement of many events. Many confrontational groups have emerged. The role of ethnic and sectarian structures as campers and deepening events in Syria will be discussed in thesis.

Key Words: Syria, Ethnic and Sectarian Structure, Sectarian Conflict

Kızma...

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN BEYAN SAYFASI	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. SURİYE’NİN TARİHSEL SÜRECİ.....	3
1.1 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Mezhepler.....	3
1.2 Suriye’de Fransız Etkisi	9
1.3 Suriye Siyasetinde Toplumsal Tabaka Değişimi	11
1.3.1 Suriye Ordusunda Dönüşüm	13
1.3.2 Baas Partisi ve Toplumsal Dönüşüm	15
1.3.3 Hafız Esad’ın Yönetime Gelişi	17
1.4 Beşar Esad Dönemi.....	20
1.5 Suriye’de Çatışmaların Başlaması	26
1.5.1 Çatışmalarda Beşar Esad’ın Politikalarının Rolü ve Siyasi Konjonktür.....	26
1.5.2 Çatışmaların Mezhepselleşmesi.....	28
1.5.3 Çatışmalardaki Uluslararası Aktörlerin Rollerini	30
İran İslam Cumhuriyeti.....	31
Rusya Federasyonu	33
Amerika Birleşik Devletleri	35
Türkiye Cumhuriyeti.....	36
Suudi Arabistan ve Katar	39
2. SURİYE’DE ETNİK ve DİNİ KİMLİKLER.....	42
2.1 Etnik Yapılar	42
2.1.1 Araplar	42
2.1.2 Türkmenler.....	44
2.1.3 Kürtler	47
2.2 Dini Yapılar	51
2.2.1 Müslümanlar	51
Sünniler.....	51

Şiiler.....	56
Nusayriler (Arap Alevileri).....	56
Dürziler	59
İsmailiye.....	63
2.2.2 Hristiyanlar ve Yahudiler.....	64
2.2.3 Etnodinsel Bir Yaklaşım Olarak Ezidiler.....	66
2.3 Etnik ve Mezhepsel Grupların Çatışmadaki Rollerini	68
3. SURIYE’DE REJİM KARŞITI GRUPLAR.....	72
3.1 Suriye’de Sünni Muhalefet	73
3.1.1 Özgür (Hür) Subaylar Hareketi.....	73
3.1.2 Özgür Suriye Ordusu (ÖSO).....	74
3.1.3 Suriye Türkmen Birlikleri.....	78
3.1.4 Suriye Milli Ordusu	81
3.2 İslami ve Köktenci Gruplar.....	82
3.2.1 Ulusal Kurtuluş Cephesi	82
3.2.2 Yabancı Cihatçı Gruplar	87
3.2.3 El- Kaide	89
3.2.4 Heyet Tahrir el-Şam (el-Nusra)	91
3.2.5 Irak-Suriye İslam Devleti (İSİD/ DAİŞ).....	93
3.3 Partiya Yekitiya Demokrat/ Yekineyen Parastina Gel (PYD/YPG)	97
3.4 Suriyedeki Protesto Eylemlerini Çatışmaya Taşıyan Etkenler	99
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	127
ÖZ GEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR

ABD: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

DAİŞ: AL DEVLET-AL-ISLAMİYA FİL IRAK WEL ŞAM

HTŞ: HEYET TAHRİR EL-ŞAM

İSİD: IRAK SURİYE İSLAM DEVLETİ

PKK: PARTİYA KARKEREN KURDİSTANE (KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ)

PYD: PARTİYA YEKİTİYA DEMOKRAT (DEMOKRATİK BİRLİK PARTİSİ)

YPG: YEKİNEYEN PARASTİNA GEL(HALK KORUMA BİRLİKLERİ)

YPJ: YEKİNEYEN PARASTİNA JİN (KADIN KORUMA BİRLİKLERİ)

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim mekanizması bölgenin etnik ve mezhepsel kimliklerinin çeşitliliğinden ötürü pragmatik bir hoşgörü politikası üzerine kurulmuştur. Bu politika çerçevesinde Orta Doğu coğrafyası tarihinin en uzun süren barış dönemini yaşamıştır. Rönesans, reform, Fransız ihtilali gibi etki alanı geniş ideolojilerin Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilemesi idari, iktisadi ve siyasi sebeplerle bir yıkılış dönemine girilmiştir. Osmanlı'dan sonra Orta Doğu coğrafyasında Fransızların manda yönetimi sürecinin başlaması ile bir Fransız politikası olan böl-yönet uygulamasının devreye girmesi etnik ve mezhepsel kimliklerde çatışma dönemini başlatmıştır. Fransızların bölgeden çekilmesinin ardından toplumsal tabakada görülen değişimler Suriye topraklarında yeni ve alışılmadık bir azınlık yönetimi olan Nusayriilerin (Arap Alevilerinin) yönetim dönemini başlatmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümde Suriye'nin tarihsel süreci incelenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve mezhepler, Suriye'de Fransız etkisi, Suriye siyasetinde toplumsal tabaka değişimi, Beşar Esad dönemi ile Suriye'de çatışmaların başlaması konularına yer verilmiştir. Bu bağlamda Suriye'nin tarihsel sürecinin incelenmesi ve mezheplerin tarihsel süreçte kazandığı önemin dönemlere bölünerek anlatılması söz konusudur. Bu durum, ilerleyen bölümlerde mezhepsel aidiyetlerin Suriye çatışmalarında sahip olduğu yerin etkisini anlamak konusunda öneme sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde Sünni mezhebe mensup zümrenin yönetici elit konumdan geri plana düşüşü ve Nusayri mezhebine mensup azınlık grubun elit kimlik olarak Suriye toplumunda kendine yer edinme süreci Suriye'nin güncel kimlik siyasetinin anlaşılması konusunda önem arz etmektedir. Hafız Esad ve Beşar Esad'ın uyguladığı politikaların sonuçlarının, Arap protestolarıyla beraber mezhep temelli çatışmalar olarak seyrettiğine ve uluslararası aktörlerin bu çatışmalarda kendilerine yer bulduğuna tanık olunmuştur.

İkinci bölümde, Suriye'deki etnik ve dini kimliklerin özellikleri ve bu kimliklerin çatışmalardaki rolü açıklanmıştır. Suriye'deki mezhepsel çatışmaların tarafları olan Sünniler ve Nusayrilerin tarihsel bir Sünni-Şii geriliminin varlığından dolayı hızlıca kamplaşmıştır. Çünkü mezhepsel vurgu bugün Suriye'de ortaya çıkan köktenci grupların ve Şii direnişçilerin dayanaklarını anlamlandırmak için bir başlangıç niteliğindedir.

Tezin son bölümünde ise, Suriye'de Yönetim karşıtı gruplardan oluşturulmuş olan Suriye Milli Ordusu'nun çatışmaların başlangıcından günümüze kadar olan süreçte geçtiği aşamalar ve bünyesine dahil olan ya da bünyesinden ayrılan gruplar açıklanmıştır. Ayrıca Yönetim karşıtı İslami ve köktenci grupların Sünni İslam'ı yorumlama farklarından doğan cepheleşmelerinin öneminden bahsedilmiştir. Çünkü bu durum geçişken gruplar yaratarak birbirleriyle çatışmalarına ve mensup oldukları mezhebin aidiyetlerini derinleştirmelerine sebep olmuştur. Bu çerçevede ele alınan İslami ve köktenci gruplar içerisindeki Heyet Tahrir el-Şam (El-Nusra), El-Kaide, Irak Suriye İslam Devleti (İSİD/DAİŞ), yabancı cihatçılar ve Ulusal Kurtuluş Cephesi bu bölümde detaylandırılmıştır. Ayrıca tezin bu bölümünde, Yönetim karşıtı güçler arasında yer alan Partiya Yekitiya Demokrat/Yekineyen Parastina Gel (PYD/YPG) terör örgütü unsurunun Suriye'nin kuzeyinde özerk bir yapılanma talebiyle kendi gündemi içerisinde çatışmacı gruplar arasında geçişken bir hareket izlemesi, Suriye'deki iç çatışmaların ne denli karmaşık olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmada Suriye'deki çatışmaların etnik ve dini kimlikler açısından nasıl seyrettiğine değinilecek ve kimlikler üzerine oluşturulmuş politikaların çatışan grupları nasıl şekillendirdiği tartışılacaktır. Ülke tarihinin ve mevcut yönetimin kimlikler ve çatışmalar üzerindeki rolü tarihsel çerçevede izlenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE'DEKİ ETNİK VE MEZHEPSEL YAPILARIN ÇATIŞMALARDAKİ ROLÜ

1. SURİYE'NİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Mezhepler

Günümüz Suriye toprakları 1516 yılından 1918 yılına kadar Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Bu topraklara ilk kez seferler düzenleyen Yavuz Sultan Selim'dir ve 1516 yılında hem Suriye hem de Mısır'a seferine çıkmıştır.¹ Bunu öğrenen Memlük Sultanı Kansu Gavri'de Suriye'ye gelmiştir. İki ordu Mercî Dabık'ta 24 Ağustos 1516 yılında karşılaşmış ve çarpışmanın sonucunda Osmanlı ordusu zafer kazanmış ve Halep, Hama, Humus, Trablus, Kudüs Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirmiştir. Suriye'de Memlük idaresi Osmanlılarca sona erdirilmiştir.²

Osmanlı bu topraklara hem gelmeden önce hem geldikten sonra çok sayıda farklı insan topluluğu bu coğrafyada yaşamıştır. Bu coğrafya geçmişte de günümüzde de çok kültürlü bir bölge özelliğine sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Müslümanlık ve Hıristiyanlığı, Doğu ile Batı kültürünü, göçebe olanlarla yerleşik olanları barındırarak aralarında bir denge yakalamıştır.³ Müslüman olmayanlara baskı kurmamış dinlerini özgürce yaşamalarına izin vermiştir. Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve diğerleri birbirlerinin farklılıklarını bilerek çok uluslu ve çok dilli yapıya zarar vermeyen bir mozaik halinde

¹ Halil İnalçık, *Devleti Aliyye Klasik Dönem* (İstanbul: İş Bankası, 2009), s. 142.

² Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), s. 66.

³ Malike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006* (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006), s. 26.

yaşamaktaydılar.⁴ Osmanlı Devleti yaklaşık 400 yıl Suriye’de hüküm sürmüştür. Bir İmparatorluk olarak bu kadar uzun bir süre etkin olmasında kan bağı ve aile kimliği yerine, dini ve siyasi hoşgörü politikasını tercih etmesinin etkisi büyüktür.⁵

Osmanlı Devleti’nde pragmatik bir yönetim anlayışı mevcuttur. Farklı dinlere ve kültürlere müdahale etmemek İslam geleneğinde bulunsa da Osmanlı’nın müdahale etmeme sebebi sadece bu olmamıştır. Farklı grupların kendi kültürlerini yaşamasına izin vermek hem çatışma çıkmamasını sağlamanın hem de daha fazla vergi almanın bir yolu olarak görülmüştür. Ayrıca sultan aynı zamanda halife olarak ilan edilmiş ve Müslüman topluluklar için dini bir figür olmuştur. Müslüman olmayan ve olan topluluklara yönelik bu farklı politikalar İmparatorluk’un altı yüz yıl ayakta kalmasında etkili noktalardandır.

Osmanlı topraklarında toplulukları birleştirme konusunda kan ve akrabalık bağlarından ziyade dinin daha güçlü bir dayanışma yaratacağı inancı, kan bağlarına değil dini bağlara ve kimliklere vurgu yapılmasına yol açmıştır.⁶ Osmanlı İmparatorluğu toplulukları İslam şemsiyesi altında tutkallıyor olsa da bahsi geçen İslam sadece Sünni İslam’dır. Osmanlı Devleti İslam dininin Sünnilik dışındaki mezheplerine müdahale etmemekte, daha doğrusu görmezden gelen bir tavır sergilemekteydi.⁷ Her mezhebin görmezden gelinme derecesi farklılık taşımaktadır ve en çok yok sayılan mezhep Şiiliğin alt kollarından Alevilik olmuştur. Osmanlı idaresince Alevilik bir inanç şekli, hele de bir “ millet” olarak görülmemiştir.⁸ Ama bunun yanında da inanç özgürlüğüne müdahale edilmemiştir. Şöyle ki; Devlet-i Aliyye-i Osmaniye tüm ırkların ve dini grupların üstünde patrimonyal bir yönetim anlayışındadır.⁹ Bu anlayış ile ırk ve din idari yapıda hanedanın önüne geçmiş gibi gösterilmese de dini yönetim bir Osmanlı idare tarzı olmuştur. Tüm ehl-i kitaba

⁴ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?*, Çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2013), s. 35.

⁵ Ilan Pappé, *Orta Doğu’yu Anlamak*, Çev. Gül Atmaca (İstanbul: NTV Yayınları, 2011), s. 19.

⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Orta Doğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik* (İstanbul: Timaş Yayınları), 2013, s. 94.

⁷ Haz. İsmail Kurt, Ali S. Tüz, *Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler* (İstanbul: Ensar, 2013), s. 41.

⁸ *Ibid.*, s. 44.

⁹ *Ibid.*, s. 50.

olduğu gibi bunların mezheplerine karşı da müsamaha gösterilmiştir.¹⁰ Ancak bu müsamaha, Sünni İslam dışında kalanların eylemsizliği sürdüğü sürece sürmüştür ve eyleme dönüştüğü anda cezalandırılmıştır. Örneğin; II. Mahmut'un yeniçerilik kaldırıldıktan sonra Bektaşilere yönelik birçok kanlı operasyon¹¹ ile Bektaşi Babalarını idam ettirmesi siyasi bir hamledir.¹²

Osmanlı İmparatorluğu Suriye'de hüküm sürdüğünden beri bölgenin farklı dini kimliklerinin içerisinde Nusayrilere her zaman şüphe ile bakmıştır. Mercidabık Savaşından sonra gelen yıllar içerisinde Nusayriler asayişini bozacak olaylar çıkarmadıkları ve vergilerini ödedikleri sürece, Osmanlı Devleti onların dağlık bölgelerde ve yaşamasına itiraz etmemiştir. Bu siyaseti Halil İnalçık ve Ayşe Karabat gibi yazarlar koşullu hoşgörü ve siyasi hoşgörü olarak nitelendirmektedir.¹³

Osmanlı İmparatorluğu birbirinden farklı kültürlere, farklı etnik ve dini yapılarca sahip olan topraklarda – örneğin Yunanistan ve Suriye – yüzyıllarca hükümünü sürdürmüştür. Bunu da kendine özgü idari yapısı ile sağlamıştır. Osmanlının idari yapısında merkezden vali ataması yapılmaktadır. Halkı baskı ile yıldırın bir vali ise ya da bölgeden yeteri kadar vergi geliri hazineye aktarılamıyorsa, valiyi azletme gibi bir idari mekanizma mevcuttur. Bahsettiğimiz bu uygulama Osmanlı Devleti'nin 600 yıl ayakta kalmasını sağlayan uygulamalardan biri olan Adalet Dairesi'nin pragmatizmi içinde gizlidir.¹⁴ Adalet Dairesi adı verilen bir uygulama bulunmaktadır.¹⁵ Bu uygulama, İmparatorluğun en küçük birimi olan reyanın ekip biçerek devlete vergi vermesi ile başlar. Bu vergi ile ordunun maaşının ödenmesi ile devam eder. Ardından maaşı ödenen ordunun imparatorluk sınırlarını koruması ve savaşması söz konusu olur. Ordunun imparatorluğu koruması ile devletin sürekliliği ve sultanın devamlılığının olması sağlanır. Tüm bunlar olurken hükümdarın adaleti muhafaza edip reayayı mutlu etmesi ile çember tekrar başladığı yere, yani verginin alınmasına dönmektedir.

¹⁰ *Ibid.*, s. 51.

¹¹ William Cleveland, *Modern Orta Doğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), s. 90.

¹² İsmail Kurt, *op.cit.*, s. 56.

¹³ Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları* (İstanbul : Timaş Yayınları, 2013), s. 46, Halil İnalçık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), s. 19.

¹⁴ Zeki Tekin, Gülnaz Okumuş, "Osmanlı Devleti'nin Düzen Arayışı: Anayasal Düşünce Gelişiminin Dinamikleri", *Journal of History & Art Research*, Vol. 7, Issue 5, 2018, s. 806-807.

¹⁵ Ebü'n- Necib Şeyzeri, *Siyaset Stratejileri*, 2013, s. 97.

Osmanlı Devleti'nde oluşturulmuş olan bu uygulama toplumsal yapıya Müslim- Gayri Müslim farklılığı olarak yansımıştır. Osmanlı Devleti'nde üç temel dini grup bulunmaktadır. Bunlar; Müslüman, Hristiyan ve Yahudi gruplarıdır.¹⁶ Bu gruplar millet sistemi içerisinde sınıflandırılırken aynı dili konuşuyor olmalarına bakılmaksızın bağlı oldukları dini gruplara göre ayrılmışlardır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde Ermeniler, Ermeni Katolikler, Ermeni Protestanlar, Rumlar, Yahudiler olmak üzere beş ayrı millet grubu bulunmaktadır.¹⁷ Bu gayrimüslim millet grupları İslam dininden kaynaklı hoşgörü politikası ile Osmanlı pragmatizminin birleşmesi sonucunda dinlerini değiştirmeye zorlanmamışlardır. Yani karşılıklı bir anlaşma ile can, mal, din ve ibadet özgürlükleri karşılığında¹⁸ bir takım vergiler vermeleri¹⁹ ve bazı yasaklara uymaları istenmiştir. Bu şekilde bir sistemle de Müslim- Gayrimüslim ayrımı gözetilmiştir.

16. yy'da Hristiyan ve Yahudi cemaatleri Cizye adı verilen kelle vergisi ödeyerek kendi hukuki yapıları içerisinde kalmışlar²⁰, askerlik görevinden muaf olmuşlar, kendi dini sistemlerini uygulamışlardır.²¹ Bunun dışında gayrimüslimlerden alınan diğer vergi, %20 oranında ekinlere, hayvancılık faaliyetlerine ve balıkçılığa konan tarımsal ürün vergisi olan haraçtır.²² Gayrimüslimlerin askerlik mükellefiyetinin olmayışı, yüksek devlet görevlerinde bulunamayışları onları ticari konularda gelişme göstermeye itmiştir. Böylelikle ticaret, finans ve zanaat alanlarında kendilerini göstermişlerdir.²³ Örneğin; Mısır'ın finansal organizasyonu Mısırlı Hristiyanlar olan Kıptiler tarafından yapılmaktadır. Tarımsal üretim çiftlikleri, balıkçılık, ipekböcekçiliği, hayvancılık gibi faaliyetler Doğu Anadolu'da

¹⁶ Ventzislav Karavaltchev, Pavel Pavlov, "How Just was The Ottoman Millet System", *Journal of European Baptist Studies*, Vol. 11, Issue 3, 2011, s. 21.

¹⁷ Masayuki Ueno, "Religious in Form, Political in Content? Privileges of Ottoman Non-Müslims in the Nineteenth Century", *Journal of the Economic & Social History of The Orient*, Vol. 59, Issue 3, 2016, s. 418.

¹⁸ Syahrul Hidayet, "Minority Groups in Ottoman Turkey Before 1856: Different Agreement of The Jews and The Christians Under Millet System", *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, Vol. 4, Issue 1, 2014, s. 29-30.

¹⁹ Stephanie Khouri, "The Modern Shaping of Minorities in The Post-Ottoman Era: An Anachronism in Service of Sectarian Power and Nation State", *SOAS Law Journal*, Vol. 5, Issue 2, 2018, s. 68.

²⁰ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alagon (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 267.

²¹ William Cleveland, *op.cit.*, s. 53.

²² Albert Hourani, *op.cit.*, s. 264.

²³ Albert Hourani, *Minorities in The Arab World* (New York: Oxford University Press, 1947), s. 21.

Ermeniler tarafından yapılmıştır.²⁴ Müslümanların ve Gayrimüslimlerin 16.yy'da ortak olarak yaptıkları işler tahıl ve pamuk üreticiliği, ipekböcekçiliği, dokuma, deri tabaklama, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetleridir.²⁵

Osmanlı Devleti için vergi sistemi – özellikle gayrimüslimlerden alınan vergiler- devlet hazinesine giren bir gelirdir. Gayrimüslim tebaa bu gelir için, karşılıklı anlaşma sağladıkları bir kesintisiz gelir konusudur. Ancak Müslüman tebaadan alınan vergiler düzensizdir ve çok yüksek oranlarda değildir. Gayrimüslimlerden alınan tarımsal üretim vergisi Müslümanlardan öşür adı altında alınmakta ve kazancın %10'unu kapsamaktadır.²⁶ Tarımsal ürün vergileri Osmanlı İmparatorluğu'nda oldukça geniş yer tutmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde tarımsal aktiviteler önemli ekonomik gelir kapısıdır.²⁷ Bu sebepten dolayı da çiftçiler tüccarlardan önem sırası açısından daha önce gelmektedir.²⁸ Kaldı ki; Osmanlı da çiftçi sınıfı Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın %80'inin oluşturduğu bir sınıftır.²⁹

Osmanlı Devleti'nde 17. yy ile birlikte tarımsal sınıf mensupları biraz daha azalmaya başlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti bu dönemde topraklarını Avrupa'ya doğru genişletmeye başlamıştır. Böylece de Avrupalılar Osmanlı içerisinde Yahudi ve Hristiyan tebaa ile ticari yakınlık kurmayı tercih etmiş, Hristiyan ve Yahudi tüccarların önemi artmıştır.³⁰ Bu dönemdeki ticari trafiğe örnek verirsek; Yahudiler altın ve gümüş para politikasında önde gelmektedirler, Rumlar Karadeniz'e tahıl ve kürk ticareti yapmaktadır, Ermeniler İran ile ipek ticareti içerisinde, Suriyeli Hristiyanlar Mısır ve Suriye kıyısı arasında ticari faaliyette bulunmaktadır, Müslüman tüccarlar ise Mısır ile kahve ticareti yapmaktadır.³¹ Bu ticari ilişkiler Avrupa'da ortaya çıkmakta olan fikirsal hareketlerin ülkelerin yönetsel düzenini değiştirecek eğilimlerini bir sonraki yüzyılda mezhepsel yönetim politikasına sahip Osmanlı topraklarına taşımıştır.

²⁴ Ahmet Deniz, “Sosyo-Ekonomik Boyutunda Osmanlı Himayesinde Yaşayan Ermenilerle Etkileşimler”, *Turkish Studies*, Vol. 9, Issue 7, 2014, s. 263.

²⁵ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, op.cit., s. 264-265.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ E. Attila Aytakin, “Peasant Protest in The Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt and The Tanzimat Reforms”, *International Review of Social History*, Vol. 57, Issue 2, 2012, s. 191.

²⁸ Halil İnalçık, op.cit., s. 256.

²⁹ Yunus Koç, “Klasik Dönem Osmanlı Kanunnamelerinde Halk Algısı ve Tasnifi”, *Milli Folklor*, Vol. 25, Issue 98, 2013, s. 41.

³⁰ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, op.cit., s. 284-285.

³¹ *Ibid.*

İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlı bir beylik niteliğinden imparatorluk niteliğine evrilirken Sünni yönetim geleneğini pekiştirerek merkezi bir sistem geliştirmiştir.³² Bu doğrultuda Sünni İslam geleneğini devletin ilmi ve siyasi kadrolarına entegre etmek için eğitim alanında Sünni fihına uygun Sünni eksende bilim insanlarının eserlerini müfredata dahil etmişlerdir.³³ Bu uygulama Sünni geleneğin yönetim anlayışı olarak kabul görmesinde etkili bir çerçeve çizmiştir. Bunun yanı sıra Safevi İmparatorluğu'nun Şii geleneği benimseyen bir ülke olarak Osmanlı İmparatorluğu ile bölgede güç çekişmesi yaşanması neticesinde Sünni-Şii vurgusunun belirginleşmesi de Osmanlı yönetimini bu konuda Sünni yönetim vurgusu yaparak önlem almaya itmiştir.³⁴ Bu durum Sünni İslam dışından olanları muhalif olarak algılayarak sürekli bir karşıtlık hali oluşturma konusunda etkili olmuştur. Bu vurgu Osmanlı yargı mekanizmasında da kendini göstermiştir. Merkezileşmiş bir Osmanlı İmparatorluğu Sünni geleneğe göre hareket ettiğinden dolayı yargı sistemini de Sünni fihına göre organize etmiş ve diğer mezheplere göre fetva verebilme uygulamasını yürürlükten kaldırmıştır.³⁵ Merkezi şehirler ve taşraya yapılacak olan kadı ve müftü atamalarında Sünni algı çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak ehli-sünnet dışı akımlara karşı -Şiilik ve Kızılbaşlık gibi- tedbirler alınmıştır.³⁶ Osmanlı İmparatorluğunun almış olduğu bu tedbirler Şii-Sünni anlaşmazlıklarının yaşanmasına tam anlamıyla engel olamamıştır. Örneğin; Anadolu Türkmen Şii aşiretleri içerisinde Şah Kulu, Turhanlı Celal gibi ayaklanmaların yaşanmasının önüne geçilememiştir.³⁷ Osmanlı'nın uygulamış olduğu bu mezhep temelli yönetim algısı kimliksel olarak karışık olan bölgelerde imparatorluğun son dönemlerine doğru ayrılıkçı hareketlerin yaşanmasında etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hükmü altındaki kimliksel olarak en karışık bölgelerden biri bugünkü adı ile Suriye'dir. Nüfusun büyük kısmı Arap olmasına

³² Abdüllatif Armağan, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetimi Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s. 147.

³³ Recep Önal, "Osmanlı Coğrafyasında Sünni Düşüncenin Resmi İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler", *Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, sayı 4, 2018, s. 1263-1265.

³⁴ *Ibid.*, s.1268.

³⁵ Firdevs Çetin, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmi İdeolojisine Etkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 25.

³⁶ Recep Önal, *op.cit.*, s. 1267.

³⁷ *Ibid.*, s. 1268.

rağmen etnik ve mezhepsel açıdan heterojendir.³⁸ İçinde barındırdığı bu farklı yapıları şu şekilde sıralayabiliriz: dini açıdan %87 oranında Müslüman bulunurken bunların %74'ü Sünni, %13'ü Alevi, İsmaili ve Şii'dir ve etnik olarak çoğunluğu Arap olacak şekilde Kürtler, Türkmenler, Ermeniler ve çerkezler bulunmaktadır.³⁹ Hıristiyan gruplar ise Suriye'de neredeyse tüm mezhepleri ile vardır: Romen Katolik, Ortodoks Rum, Katolik Ermeni, Ortodoks Ermeni, Süryani, Ortodoks Süryani, Maruniler, Keldaniler, Latinler, Arap Anglikanlar ve Ermeni Anglikanlar.⁴⁰

1.2. Suriye'de Fransız Etkisi

Fransızlar Suriye topraklarında 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında açtığı yabancı okullar ile kendi kültürünü, dilini tam anlamı ile yaymaya başlamıştır.⁴¹ Osmanlı'nın Tanzimat ve Islahatların ardından azınlıklar ve eğitim alanında getirdiği reformlar kapsamında Fransızlar Suriye bölgesinde en kıyıda köşede kalmış köyler dahil olmak üzere misyonerlik faaliyetleri yürüten okullar açmıştır. II. Abdülhamit bu okullarda Arap milliyetçiliği ve Osmanlı düşmanlığı üzerine faaliyetlerde bulunulduğunu belirterek bazı tedbirler almaya çalışsa da yabancı okullarla rekabet edememiş ve bu okulların sayısı her geçen gün artmış Halep'te dokuz, Suriye vilayetinde kırk bir yabancı okul açılmıştır.⁴² Bu okullar işgal döneminde ileri karakol görevi yaptığı gibi manda döneminde de idari kontrolün sağlanması için kullanılmıştır. Bu okullar Fransa'nın o dönemki yönetimine ilişkin belli politikalar barındırmakta ve beraberinde toplumsal tabakada da değişimlere yol açmaktadır.

Yabancı okulların ilk kuruluşu Kavalalı Memet Ali Paşa dönemine rastlamış ve yabancılara Osmanlıdan daha çok ayrıcalık tanınması ile Suriye, Şam, ve Beyrut'ta Fransız menşeli olarak kurulmuştur.⁴³ Bu okullarda misyonerlik faaliyetleri

³⁸ Raymond Hinnebusch, Valbjörn, "Sectarianism and Governance in Syria", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Vol. 19, Issue 1, 2019, s. 51.

³⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

⁴⁰ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 61.

⁴¹ Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), s. 230.

⁴² Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)* (Ankara: Can Reklamevi, 2004), s. 26.

⁴³ Ömer Osman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Elazığ, 2002, s. 299.

Arap kimliği üzerine kurulmuştur. Bu okullardan Arap bağımsızlığı fikri de yayılmıştır.⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla beraber 16 Mayıs 1916 yılında imzalanan Sykes- Picot Antlaşması ile Suriye, Fransız manda yönetimine bırakılmıştır.⁴⁵ Suriye'de Fransız mandası olarak ilk siyasi bölünme 1920'de Büyük Lübnan'ın yaratılması ile olmuştur. Ardından bir siyasi bölünme daha yaratarak Şam ve Halep valileri ve Fransız danışmanları atanmıştır. Böylece bölge iki ayrı devlete bölünmüştür. Fransızlar etnik, dini ve mezhepsel ayrıma dayalı idari bölünmeler gerçekleştirmiştir. Şii Araplar içerisinde iki azınlık grubu olan Aleviler ve Dürzilerin farklılıklarına vurgu yapılarak ayrı özerk yapılar oluşturulmuştur.⁴⁶ Alevi Devleti Kuzeyde Lazkiye çevresinde, Cebel Dürzi Devleti de Şam'ın Güneyinde kurulmuştur.⁴⁷ Fransızların böl-yönet politikası uygulaması ve çok sık sınır ve bölgesel yetki değişimi yapması sonucunda, daha sonra Şam ve Halep Devletlerini Suriye Devleti çatısı altında birleştirip Hama ve Humus'u da içine dahil ettiği yeni bir siyasal düzen kurmuştur.

Şam, Halep, Hama ve Humus Suriye Devleti'nin dört sacayağını oluşturmaktadır.⁴⁸ Ama Dürziler ve Aleviler bu dört ayaktan biri değildi. Osmanlı yönetimi boyunca Sünni Araplar siyasette yer almışlar, ticarete ve tarımda etkin konumlarda bulunmuşlardır. Fransızlar Sünnilerin bu ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldıran adımlar atmışlardır. Suriyelileri özellikle Sünni Arapları yönetimle ilgili tüm faaliyetlerden uzak tutmuş ve bağımsızlığa hazır bir siyasi kadro kurulmasına engel olmuşlardır. Ayrıca dini, etnik ve bölgesel farklılıkları teşvik edip vurgulayan, bir böl- yönet politikası uygulamışlardır. Fransa'nın Suriye'de sürekli idari sınırları değiştirmesi,⁴⁹ farklı sınırlar çizmesi ve etnik/mezhepsel farklılıklara vurgu yapmasının istikrarsız bir yapı oluşmasında etkisi büyüktür. Manda yönetimi farklı gruplar arasında siyasi ve iktisadi uzlaşma ve uyumu engellemiştir. Suriye toprakları Orta Doğu coğrafyasında bulunan tüm etnik ve mezhepsel kimliklerin bir arada olduğu küçük bir Orta Doğu profili çizmektedir. Bu profil çerçevesinde böl-yönet politikası uygulayan Fransa, kimliklerin birbirlerine olan tahammül düzeyini oldukça

⁴⁴*Ibid.*

⁴⁵ William Cleveland, op.cit., s. 245.

⁴⁶*Ibid.*

⁴⁷*Ibid.*

⁴⁸*Ibid.*

⁴⁹*Ibid.*

düşük seviyelere çekmiştir ve kimliklerin birbirlerine karşı tolerans geliştirebilme yeteneğine kısmen de olsa müdahale etmiştir.

1.3. Suriye Siyasetinde Toplumsal Tabaka Değişimi

Suriye topraklarında Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti söz konusu iken mevcut elit toplumsal tabaka Sünni Araplar olmuştur. Bu toplumsal tabaka devlet yönetiminde, ekonomide ve sosyal yaşamda da etkili bir grup olarak kendini göstermiştir. Sünni Araplar mevcut konumlarını Fransız manda döneminde korumaya çalışmışlarsa da bu durum mümkün olmamıştır. Şöyle ki; Fransa'nın Suriye toprakları üzerinde uyguladığı böl-yönet politikası, katı merkezizetçi politikalar ve Suriye'nin bağımsızlığını tanımaya gönülsüz olan yaklaşımlar Sünni Araplar arasında rahatsızlığa sebep olmuştur. Yeni idari bölünmelerin de etkisiyle Suriye'de azınlık gruplarda hareketlenmeler başlamıştır.

1925-1927 yılları arasında Suriye'nin geneline yayılan bu ayaklanma bir "Büyük İsyân" halini alınca Fransızlar bu ayaklanmaları Şam'ı kontrolü altına almış olan isyancı grubu havadan ve karadan bombardıman ile bastırmış ve bu müdahaleler sonucunda 6000 Suriyeliyi öldürülmüştür.⁵⁰ Bu olayın ardından halktan gelen tepkilerin boyutu Fransız yönetiminde endişe yaratınca, Fransa Suriye içerisinde aracı bir yönetici segmente ihtiyaç duymuş Osmanlı yönetimi zamanında da siyasette, ekonomide, sosyal dengeler düzeninde en üst tabakada yer alan Sünni elitlerle bir iş birliği niteliğinde olan Ulusal Blok'u⁵¹ oluşturmuştur. Bu Blok üyelerinin büyük çoğunluğu el- Fetat adı altında birleşmiş olan Arap milliyetçilerinden meydana gelmiştir.⁵² Bu grubun yoğun olarak bulunduğu Ulusal Blok kentli Sünni elitler tarafından organize edilmiştir. Fransızlarla süren uzun müzakereler sonucu 1928 yılında Kurucu Meclis seçimlerini kazanarak Meclis Başkanlığı'nı eski el- Fetat üyesi Haşim el- Attaşi üstlenmiştir.⁵³ Ulusal Blok'un Bilad-i Şam'ın bütünlüğü vurgusu Fransızları rahatsız edince Kurucu Meclis 1932'ye kadar Fransız Hükümetince lağvedilmiştir.⁵⁴ Ulusal Blok 1936 yılında Fransızlarla Suriye bağımsızlık antlaşması üzerine görüşmüştür. Ancak Fransız hükümetinin

⁵⁰William L. Cleveland, Martin Bunton, *A History of a Modern Middle East-Fourth Edition* (Philadelphia: A Member of The Perseus Books Group, 2009), s. 223.

⁵¹*Ibid.*, s. 224.

⁵² Philip S. Khoury, *Syria and The French Mandate- The Politics of Arab Nationalism 1920-1945* (New Jersey: Princeton University Press, 1987), s. 251.

⁵³ Mehmet Akif Kur, Nuri Salık, *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politikası* (Ankara: Nobel, 2016), s. 21-22.

⁵⁴*Ibid.*

isteksiz tavrı sonucunda antlaşma tam anlamı ile hayata geçirilememiştir. Bu durum karşısında Blok içerisinde birbirlerine karşı hizipçi tavırlar alınarak Şam ve Halep çizgisi olmak üzere iki ayrı grup oluşmuş ve bir anlaşmazlık sürecine girilmiştir. Bu durumun ardından 1939'da Fransa Suriye anayasasını askıya aldığını açıklamıştır. Fransa ancak 1941'de Suriye'ye bağımsızlık vermiştir.⁵⁵ Fransızların 1946 yılında Suriye'den tamamen çekilmesinden sonra birleştirilen Şam-Halep özerk yapısı, Alevi özerk yapısı ve Dürzi özerk yapısı birleşerek günümüz Suriye Devleti'ni oluşturmuştur.⁵⁶ 1947 yılında Suriye Devleti'nin parlamento seçimlerinin hemen öncesinde Şam merkezli Sünni elitlerin temsilcisi olarak Şükrü el- Kuvvetli önderliğinde Vatan Partisi kurulmuş, ardından Halep merkezli Sünni elitlerin temsilcisi olarak Haşim el- Attaşi Halk Partisi'ni hayata geçirmiştir.⁵⁷

Sünni elit tabakada da fikir ayrılıkları mevcuttur. 1943 yılında bağımsızlık sonrası Suriye'nin Cumhurbaşkanlığı görevinde olan Şükrü el-Kuvvetli ve başbakanlık görevindeki Sadullah el- Cabiri Şam çizgisindedir. Yönetimde yeterli başarıyı gösteremedikleri gibi siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlara da yeterince eğilememişlerdir.⁵⁸ Siyasi sahnede ki Sünni elitlerin siyaset algısı ekonomi de de mutlak bir hakimiyet çizgisi üzerinde olmuştur. Bu durum belli bir kimliğin çıkarını gözetmek olarak da algılanmıştır. Bu durum halk nezdinde bir huzursuzluk oluşturmuş ve kırsal kesimden, şehirli orta sınıftan bir muhalefet dalgası gelmiştir. Örneğin; Mişel Eflak ve Salahaddin el- Bitar'ın kurduğu Baas Partisi; Antun Saadeh'in liderliğindeki Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi ve Ekrem Hurani'nin başını çektiği Gençlik Partisi siyasette etkin gruplar olmuştur. Bu üç muhalif partiden Suriye'de Fransızlar tarafından kurulmuş olan Askeri Akademi'den temsilciler bulunmaktadır. Bu akademiden çıkmış olan Edip el- Çiçekli Suriye'deki ilk diktatörlerden olduğu gibi aynı zamanda bir Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi üyesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

⁵⁵ William Cleveland, *op.cit.*, s. 255.

⁵⁶ Ömer Osman Umar, *Suriye'de Fransız Emperyalizmi, op.cit.*, s. 302.

⁵⁷ Philip S. Khoury, *op.cit.*, s. 623.

⁵⁸ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 34.

⁵⁹ Daniel Pipes, *Greater Syria- The History of an Ambition* (Berlin: Oxford University Press, 1992), s. 101.

1.3.1.Suriye Ordusunda Dönüşüm

Fransız manda yönetimi bürokraside, yerli halkın siyasal sorumluluk almasına ve idari bir deneyim kazanmasına izin vermemiştir.⁶⁰ Üst düzey bürokratik mevkiiler Fransızlardadır. Hatta vali Suriyeli olsa dahi bağımsız karar verme yetkisi verilmemiştir.⁶¹ En küçük ayrıntılarda bile veto hakkı bulunan Fransız danışmanlar bulunmaktadır. Fransızlar bu politikalarının yanında Sünni Müslüman kesimin etki alanını daraltarak Nusayri, Dürzi, Maruni, Türkmen gibi azınlık gruplara önem vermiştir.⁶² Bunun yanında kırsal kesimdeki azınlıklarla şehirli Sünni elitlerin iletişimini de kesmiş olacaktır.⁶³ Fransız manda yönetimi azınlıklara çeşitli haklar tanıyarak bu iletişimin sağlanmaması yönünde adımlar atmıştır. Bu haklar içerisinde günümüz Suriye Yönetiminin şekillenmesi ile sonuçlanan ordunun dönüştürülme hareketi Fransızların uyguladığı en etkili azınlık politikalarından biridir. Fransa yerli subay yetiştirme işine bürokratik deneyimden daha çok önem veriyordu.⁶⁴ Bu politikanın Suriye için sosyal tabaka değişimine yol açan sonuçları olmuştur. Fransızlar 1920 yılında yerel halkın gidebileceği bir askeri akademi kurmuştur⁶⁵. Bu akademide yeni kurulan Suriye Lejyonuna, Suriyeli subaylar yetiştirilecektir. Levant Özel Kuvvetleri olarak bir birlik oluşturulmuş ve Alevi, Dürzi, İsmaili gibi azınlık gruplardan ve kırsalda yaşayan Sünnilerden rütbeli subaylar olacak şekilde dizayn edilmiştir.⁶⁶ 1930'da altı bin Suriyeli subay mevcuttur. Bu subaylar Fransız manda yönetiminin sona ermesinden sonra azınlıklardan oluşmuş olan birlikler ile bugünkü Suriye ordusunun çekirdeğini oluşturmuşlardır.⁶⁷ Ancak görece varlıklı Sünni aileler bugünkü Suriye ordusunun çekirdeğinin oluşturulduğu bu akademiye küçümseyerek çocuklarını göndermemişlerdir.⁶⁸ Sünniler hem Fransızlarla olan gerilimden hem de görece daha iyi olan sosyal ve iktisadi durumlarından dolayı çocuklarını bu askeri akademiye göndermeye yanaşmamışlardır. Fakat bu akademi diğer mezhep grupları için bir sınıf atlama, sosyal statü edinme aracı olmuştur. Sünni Araplar dışında kalan

⁶⁰ William Cleveland, *op.cit.*, s. 248.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Philip S. Khoury, *op.cit.*, s.53.

⁶³ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Orta Doğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, Sayı 48, 2009, s.145.

⁶⁴ William Cleveland, *op.cit.*, s. 248.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Philip S. Khoury, *op.cit.*, s. 629-630.

⁶⁷ Mehmet Akif Okur, *op.cit.*, s. 151.

⁶⁸ William Cleveland, *op.cit.*, s. 248.

diğer toplumsal grupların tarıma, ticarete ve siyasete erişimi daha zor olduğundan askeri akademi bir fırsat olarak görülmüştür.

Orta Doğu'daki Müslüman toplumsal tabaka düşüncesi Avrupa toplumsal tabaka kavramına kısmen uymakla birlikte kendine özgü özellikler sergilemektedir.⁶⁹ Toplumsal tabaka kavramı devlet adamları ve düşünürler tarafından geliştirilip kural haline gelen az ya da çok birleşik bir toplumsal yapıdır. Ayrıca tabaka kendini toplumun tabii bir parçası olarak görüp topluma bağlı ve itaatkar kalır.⁷⁰

Suriye'deki Sünni Araplar başka grupların, mezheplerin etkin konumlara gelebileceğini düşünmemişlerdir. Fransız Askeri Akademisine de mesafeli yaklaşmışlardır. Azınlıklar bu akademiye girmiş ve nihayetinde orduda hakim konuma gelmişlerdir. Fransız manda yönetimi sonrasında seçilen Bağımsız Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Sünni Araplardan Şükrü el-Kuvvetli Fransızlardan bu ordunun ya Suriye'ye devrini ya da dağıtılmasını talep etmiş ancak sonuçsuz kalmıştır.⁷¹ Ordu siyasete müdahale etmeye başlayınca da ülkeyi ilk kez Sünni çoğunluktan farklı, azınlık ve dışlanmış olan gruplar yönetmeye başlamıştır.

Suriye manda idaresi sonrası Şükrü el- Kuvvetli 1949 yılında Hüsnü Zaim'in darbesi ile devrilmiştir.⁷² Bunun sonucunda Osmanlı ve Avrupa okullarında eğitim görmüş kentli ve varlıklı Sünni politikacıların yerini Suriye Askeri Akademisinde okumuş kırsaldan gelen, yoksul gençler almıştır. Böylece sosyal tabakadaki değişimin ilk görünen adımı atılmıştır.

Nusayrilerin çoğunlukta olduğu Baas Partisi'nin Suriye yönetimin başına geçmesi ile birlikte ordu içerisindeki önce Sünni, sonra Dürzi subayların tasfiye süreci başlamıştır. 1964'te Müslüman Kardeşler önderliğinde Hama'da çıkan ayaklanmayı Suriye istihbarat örgütündeki Dürzi bir subay bastırmış ve ordudan

⁶⁹ Kemal H. Karpat, *op.cit.*, s. 119.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Mehmet Akif Okur, *op.cit.*, s. 151.

⁷² Barış Adıbelli, *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye* (İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2012), s.19.

Sünni subayların tasfiye süreci tamamlanmıştır.⁷³ Ardından 1966 darbesinde etkin rol oynayan Dürzi subayların Hafız Esad'ın Milli Savunma Bakanı olarak atanmasına karşı çıkmalarından dolayı Dürzi subayların muhalif hareketler içerisinde olduğu dile getirilerek onlarında ordudan tasfiyesi gerçekleştirilmiş ve Nusayrilerin kontrolündeki Suriye ordusu dönüşümünü tamamlanmıştır.⁷⁴

1.3.2. Baas Partisi ve Toplumsal Dönüşüm

Suriye yönetimini günümüzde de kontrolü altına almış olan Baas Partisi Nusayri Kökenli Celal es-Seyyid ile Zeki Arsuzi⁷⁵, Sünni Müslüman kökenli Salahaddin el- Bitar ve Ortodoks Hristiyan olan Mişel Eflak tarafından 1943 yılında kurulduğunda iktidara muhalif, radikal partilerden biri olarak varlık göstermeye başlamıştır.⁷⁶ Suriye'de siyasi istikrarsızlıkların yüksek olduğu bir dönemde yeni kurulan bir parti ülke tarihi için önem arz etmektedir. Bu parti Arap milliyetçiliğini, Sosyalizmi ve Baas ideolojisini harmanlayarak kitlelerin karşısına çıkmıştır, Şam ve Halep'in Sünni elitleri için bir anlam ifade etmemiş olsalar da kırsal kesimde – özellikle Nusayri toplulukta- şehirli orta sınıfa mensup Sünni aileler nezdinde heyecan yaratmıştır ve buralarda güçlenmiştir.⁷⁷

Arap milliyetçiliği üzerine yapılandırılan Baas hareketi evrensel ve Suriye'deki tüm mezheplere açık bir partidir. Arap milliyetçiliğini ve tüm mezheplerin Arap kimliğinde birleşmesini öngörse de daha sonra Nusayri ağırlıklı bir hareket halini almıştır.⁷⁸ Örneğin; Baas Partisinin kurucuları Mişel Eflak, Salahattin el- Bitar ve Ekrem Hurani ve 26 subay önce gözaltına alınmış sonra Lübnan'a sürgün edilmiştir. 1953'te devlet başkanı olan Edip Çiçekli baskıcı bir yönetim anlayışında olmuştur, Dürzi ve Alevi halka baskı uygulanmış, ayaklanmalara bomba ile karşılık verilmiştir. Çiçekli 1954'te istifa edip Beyrut'a ardından 1960'ta Brezilya'ya gitmiştir. 1964'te ise Suriyeli bir Dürzi tarafından öldürülmüştür.

⁷³ Ahmet Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketleri'nin Güncel Siyaset Üzerindeki Etkileri", *Makalat Mezhep Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 2, 2013, s. 501-502.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Haz. Mukaddes Arslan, *Türkiye-Orta Doğu ve Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu* (Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2011), s. 85.

⁷⁶ Nikolas Van Dam, *The Struggle For Power in Syria- Politics and Society Under Asad and The Ba'th Party* (New York: I.B.Tauris Publishers, 2011), s. 15.

⁷⁷ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 36.

⁷⁸ Barış Adıbelli, *op.cit.*, s. 35.

1954'te yönetime Haşim el- Attasi gelmiştir. 1 Şubat 1958'de ise Mısır ve Suriye'nin ortak projesi olan Birleşik Arap Cumhuriyeti 28 Eylül 1961'de Abdülkerim Nahlavi önderliğindeki hükümet darbesi ile Suriye lehine fes edilmiştir.⁷⁹ 14 Aralık 1961'de ise Maruf Davalibi başbakan Nazım El- Kutsi ise cumhurbaşkanı olmuştur.

8 Mart 1963'te Baas ve Nasır taraftarlarıyla, bağımsız subaylardan meydana gelen bir organizasyon Ziat El- Hariri önderliğinde darbe yapmıştır.⁸⁰ 9 Mart 1963'te Salahattin el- Bitar başbakan olmuş ve Nasır taraftarları tasfiye edilmiştir. Salahattin el- Bitar'a karşı Nasırcılar darbe girişiminde bulunmuşsa da Salahattin el- Bitar bastırmıştır. 1963 yılı itibarı ile Baas partisi bölgenin tek yasal partisi olmuştur.

23 Şubat 1966'da Arap Alevilerinden General Salah el- Cedid ve Hafız Esad ile Sünni kökenli Nurettin el- Attasi birlikte yeni bir darbe yapmıştır.⁸¹ Bu darbe ile Baas partisi iktidara gelmiştir. Bu darbe ile birlikte Hafız Esad genelkurmay başkanlığı ve hava kuvvetleri komutanlığı görevlerini üstlenmiştir.

1950'lerin sonunda orduda subay olarak görev yapmakta olan Hafız Esad aynı zamanda Baas Partisinde de etkili bir konumda bulunmaktadır. 1963 Baas darbesi ile devlet mekanizmasının kontrolü Baas yanlılarına geçmiştir. Bu durum sonrasında Baas partisi bir takım ekonomik reformlar başlatmıştır. Zengin- Sünni ve kentli-elit tabakanın geniş tarım arazilerini köylülere dağıtmaya başlamışlar, özel şirketlerde millileştirmeye gitmişler, devlet işlerinde etkin olan kentli-zenginleri memuriyetten tasfiye etmişlerdir.⁸² Bunların yerine kırsal kesimden ve orta sınıftan gelen memurlar, üniversite öğrencileri ve öğretmenlerin içinden Baas ideolojisini benimsemiş olanlardan siyasi bir sosyal tabaka değişimine gitmişlerdir.⁸³ 1970 yılında tek başına iktidara geldiğinde köy kökenli Alevi kesimi iktidarın zirvesine taşımıştır.

⁷⁹ William Cleveland, *op.cit.*, s. 363.

⁸⁰ Barış Adıbelli, *op.cit.*, s. 25.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Marc J. Sievers, "Ideology of The Ba'th Party and Syrian Politics", *Journal of International Affairs*, Vol. 34, Issue 1, 1980, s.189.

⁸³ Deniz Tıǧlı, "Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi", https://www.academia.edu/9985270/Suriyede_Baas_Yönetimi Erişim Tarihi: 9.12.2019.

Baas Partisinin sosyal değişimdeki payı oldukça fazladır. Baas Partisi bu değişimi, yalnızca kentli elitlerin söz sahibi olduğu bir yönetim algısından çıkararak kentli- köylü, elit- elit olmayan tarafları birbirleri ile harmanlayabilecekleri bir sistem ile değiştirerek gerçekleştirmiştir.⁸⁴ Baas Partisi kırsal ve orta sınıfın taleplerini Sosyalizm, birlik ve özgürlük gibi söylemlerle karşılamaktadır.⁸⁵ Nitekim Baas Partisi sosyo-ekonomik sistemde söz sahibi olan Sünni elitlerin tahakkümü karşısında toplumsal seferberliğin kaldırıcı konumunu almıştır. Partinin radikal söylemleri ordu içerisindeki kırsal sınıfa mensup Alevi, Dürzi, İsmaili subayları etkilemiş olduğu gibi toprak sahibi Sünni elit karşısında kırsal kesime mensup Sünnileri de etkilemiştir. Elit algısının olmadığı herkesi kapsayan söylemler halkın nezdinde kabul görmüştür. Partiye ordudan ve halktan katılımlar artmıştır. Baas'ın askeri kanadı içerisinde yer alan Nusayri, İsmaili ve Nasır yanlısı subayların temsiliyetinde bir Askeri komite kurulmuştur.⁸⁶ Bu komite içerisinde Nasır yanlıların Mısır ile birleşme isteğinden dolayı Sünnilere karşı bir tasfiye başlamıştır. Hafız Esad ve Salah Cedit'in ordudaki etkin konumlarını kullanarak gruplar halinde Nusayrileri orduya yerleştiren Dürzi ve İsmail subayların ordudan dışlanma süreci başlamıştır.

1.3.3. Hafız Esad'ın Yönetime Gelişi

Kendi içlerinde uzlaşma sağlayamayan Suriye yönetim ardı ardına darbeler ile değişmiştir. Son olarak 1970'te Hafız Esad'ın Salah Cedit'e darbe yapmasıyla 13 Kasım 1970'te Hafız Esad Suriye'de iktidarının tek sahibi olmuştur.⁸⁷ El- Cedit, Attasi ve Zuayyin taraftarları hapse atılmıştır.

İktidarın bu güne kadar tek sahibi olmuş olan Esad ailesinin ve Suriye'nin lideri Hafız Esad, 16 yaşında Baas Partisine katılan yoksul bir Nusayri ailenin çocuğudur. Sosyal ve sınıfsal olarak toplumda yer alabilmenin tek yolunun parasız eğitim veren askeri akademi olduğunun farkına varmış ve kendisi gibi birçok

⁸⁴ Reymond A. Hinnebusch, "Rural Politics in The Ba'thist Syria: A Case Study in The Role of The Countryside in The Political Development of Arab Societies", *Review of Politics*, Vol. 44, Issue 1, 1982, s. 111.

⁸⁵ Nuri Salık, "Suriye Tarihinin Dönüm Noktası: 8 Mart 1963 Darbesi", *Orta Doğu Analizi*, No. 8, Sayı 76, 2016, s. 26.

⁸⁶ Amos Pelmuter, "From Obscurity to Role: The Syrian Army and The Ba'th Party", *The Western Political Quarterly*, Vol. 22, No 4, 1969, s. 840.

⁸⁷ Barış Adıbelli, *op.cit.*, s. 26.

arkadaşı da aynı şeyi yapmış⁸⁸ askeri akademide başarılı olmuştur. Esad'ın üyesi olduğu Baas Partisi 1963'te iktidarda olmuş ama 1971'e kadar hem parti içinde hem yönetimde çekişmeler olmuştur. 1970 yılında Hafız Esad'ın Salah Cedit'e yaptığı darbeyle beraber iktidarın tek sahibi Esad ailesi olmuştur. Hafız Esad darbenin ardından 173 sandalyeli halk meclisini, 1972 yılında ise Baas Partisinin de dahil olduğu Ulusal İlerici Cepheyi kurmuştur.⁸⁹ 31 Ocak 1973'te referandum ile kabul edilen yeni anayasada “devletin dini İslam'dır” ifadesi yer almamıştır. Yasama yetkisi 250 üyeli, üyeleri seçimle belirlenen bir parlamentoya verilmiştir.⁹⁰

Nusayri azınlık önce orduda ardından da siyasette hakim grup haline gelmiştir. Esad kendi Yönetimine sadakati iktidar hiyerarşisine akrabalarını ve güvenilir yardımcılarını getirerek sağlıyordu.⁹¹ Esad, akrabalarının yanı sıra seküler ve kendisine yakın Sünnileri de yönetimin üst kademelerinde görevlendirmekteydi.⁹² Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Hişam İhtiyar, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Faruk El- Şara, Eski Savunma Bakanı Abdülkadir Tılas, Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Baas Partisi Genel Başkan Yardımcısı Abdullah El- Ahmar yönetimdeki Sünni yetkililerdir.⁹³ Esad ile tam işbirliği yaptıkları sürece Sünniler yönetimdeki, ticaretteki konumlarını sürdürmüşlerdir. Fakat Suriye'nin yeni elitleri artık kentli ve çoğunluk olan Sünniler değil, köylü kasabalı, yoksul ve azınlık olan Nusayriler olmuştur. Esad elindeki gücü kaybetmemek için eğitim kurumlarını merkezi hükümetin denetimi altına almıştır.⁹⁴ Sınıflar adeta Baas ideolojisini aşılacak için bir forum niteliği haline getirilmiştir.

Esad iç politikada etkin bir konumda olduğundan ve yönetimini garanti altına aldığından kendisini ve ideolojisini küresel anlamda da kabul edilebilir bir konuma taşımak istemektedir. Bu sebeple Esad dış politikada da yerini sağlamlaştırmak istediğinden Mısır başkanı Sedat'ı kendi yanına alıp İsrail'den Golan Tepeleri'ni geri almak için 1973 savaşını çıkartmıştır.⁹⁵ Ancak çok tepki çeken Lübnan müdahalesi

⁸⁸ William Cleveland, *op.cit.*, s. 442 .

⁸⁹ Ahmet Kıymaz, *Arap Baharı'nda Kışın Açan Çiçek Suriye* (Ankara: Sarkaç Yayıncılık, 2012), s. 25.

⁹⁰*Ibid.*, s. 26.

⁹¹ William Cleveland, *op.cit.*, s. 446.

⁹² Ahmet Kıymaz, *op.cit.*, s. 26.

⁹³*Ibid.*

⁹⁴ William Cleveland, *op.cit.*, s. 447.

⁹⁵*Ibid.*, s. 450.

protesto edilmesine sebep olmuştur. Esad'ın Sünni Arap fikirlerinden kopup Şii İran'a yanaşması başka bir protesto konusu olmuştur.⁹⁶ Suriye halkı Esad'ın Lübnan'da Filistin Kurtuluş Örgütüne karşı müdahalesi ve Irakla savaşında İran'ı desteklemesi üzerine Esad'ı devirecek güçte bir muhalefet hareketi oluşturmuştur. Protesto Sünnileri ve Alevileri karşı karşıya getirmiştir. Yönetimin baskıcılığı artmıştır. Halep, Hama, Humus'ta Müslüman Kardeşler aracılığı ile protestolar başlamıştır.⁹⁷

Esad güvenlik güçleri yüzlerce kişiyi tutukladıysa da şiddet olayları devam etmiştir.⁹⁸ 1982'de İslami Cephe Hama'nın bir kısmını ele geçirince Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, ordu ile Hama'ya girmiş ve 10.000 Hamalı kendi ülkelerinin ordusu tarafından katledilmiştir. Camiler, kiliseler, evler yıkılmıştır. Esad iktidarda kalmak için elindeki gücü ne pahasına olursa olsun kullanmış ve iktidar da kalmıştır. Esad'ın 1983 Aralık ayında kalp krizi geçirmesiyle Hafız Esad'ın otoritesine ilk ciddi meydan okuma kendi iktidar grubundan gelmiştir.⁹⁹ 1983 ve 1984'te kardeşi Rıfat Savunma bölüğünün komutanı olmuş ve iktidarı ele geçirmek istemiştir.¹⁰⁰ Hafız Esad yanlısı generaller Rıfat Esad'a karşı durmuş ve bu krizide atlatarak Hafız Esad kardeşini ülke dışına sürmüştür.

Esad hükümeti kırsal kesime yatırım yapmaya başlamış, tarımsal destekler, ulaşım, sağlık ve eğitim konularında yoğunlaşmıştır. Kırsal kesimde yaşayanların eğitim olanakları oldukça kısıtlı bir durumdayken Esad, orta eğitimini tamamlayan her bireyin, yükseköğrenimini ücretsiz sürdürebileceği bir mekanizma kurmuştur. Bu mekanizma aynı zamanda okullarda Baas ideolojisinin yerleştirildiği bir sistem olmuştur. Bunun yanı sıra kadınların çalışma hayatına katılması için reformlara devam etmiştir.

⁹⁶*Ibid.*

⁹⁷*Ibid.*

⁹⁸*Ibid.*, s. 451.

⁹⁹*Ibid.*

¹⁰⁰*Ibid.*

1.4. Beşar Esad Dönemi

Hafız Esad'ın ölümüyle birlikte 10 Temmuz 2000 tarihinde düzenlenen referandumda %97.27 oy oranı ile Beşar Esad cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁰¹ Beşar Esad'ın yönetime gelmesi halkta elli yıldır var olan reform beklentisini arttırarak muhalif cepheden değişim taleplerinin gelmesine yol açmıştır.¹⁰² Suriye halkının önde gelen doksan dokuz entelektüel kimliği 1963'ten beri süregelen sıkıyönetim kanunlarının yürürlükten kaldırılması için açık mektup göndermişlerdir. “Doksan Dokuz Manifestosu” adı verilen bu manifesto, siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, sürgündeki Suriyelilerin geri dönmesine izin verilmesini, ifade ve basın özgürlüğünün garanti edilmesini içermekteydi.¹⁰³ Bir başka talep ise “Sivil Toplum Dostları” adlı bir gruptan gelmiştir. Onlar Doksan Dokuz Manifestosuna tamamen katılarak siyasi çoğulculuk taleplerinin olduğu “Bin Manifestosunu” yayınlamışlardır.¹⁰⁴ Bu talebin örneği ise bağımsız milletvekili Riyad Seif'in serbest ticaret ve demokrasi talebi içeren bir parti kurduğunu açıklaması ile olmuştur.

Beşar Esad'ın cumhurbaşkanı seçildiği bu dönem için Şam Baharı benzetmesi yapılmakta ve Suriye halkının çeşitli forumlarda sık sık bir araya gelerek buralarda insan hakları, reformların kapsamı, Suriye vatandaşlarının mülkiyet hakkı gibi konuları tartışmakta olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵

Bu dönemde ihvan grubu olarak anılan Müslüman Kardeşler sahneye çıkarak demokrasi ve barışçıl dönüşüm taahhüdü istemişler ve partilerine yasal statü talep etmişlerdir.¹⁰⁶ Arka arkaya sıralanan bu taleplere yönetim tarafından herhangi bir yanıt gelmemiştir. Beşar Esad ilk dönemlerde demokrasi fikrine sahip ve ülkesinin reformlara ihtiyacı olduğu öngörüsüne sahip olan bir lider görüntüsü vermiştir.¹⁰⁷ Suriye hükümeti bu taleplerin üstüne 16 Kasım 2000 tarihinde 600 siyasi tutukluyu serbest bırakmış, 2001 yılının başlarında da kırk yıl sonra ilk özel gazete “*al-Dumari*”nin baskıya girmesine izin vermiştir. *Al-Dumari* ilk sayısını çıkartmış ve ilk

¹⁰¹ Alan George, *Syria neither Bread nor Freedom* (London and Newyork: Zed Books, 2013), s.1.

¹⁰² Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *Suriye'de Vekalet Savaşları* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), s. 62.

¹⁰³ Raymond Hinnebusch, Tina Zintl, *Syria From Reform to Revolt, Volume 1, Political Economy and International Relations* (Newyork: Syracuse University Press, 2015), s. 91.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ Nicolas Van Dam, *Destroying a Nation, The Civil War in Syria* (London İ.B.Tauris, 2017), s. 84.

gün 75.000 tiraja ulaşmıştır.¹⁰⁸ Bu sonuç, halkın farklılıklara, alışlagelmişin dışındakilere ne kadar çok ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Ancak seçildiğinde değişim yanlısı politikalar içinde olan, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi reformist yaklaşımları olan Beşar Esad¹⁰⁹ zaman içerisinde farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Halktan gelen taleplere hükümetin kayıtsız kalmamasının ortaya bir muhalefet tehlikesi çıkabileceği fikri Beşar Esad ve Yönetim yönetiminin genelinde kabul görmeye başlamıştır.¹¹⁰ Bu sırada Sivil Toplum Komitesi “Bin Manifestosu” adıyla bir sosyal anlaşma yayımlamıştır. Burada eşit vatandaşlık hakları, demokratik ve ekonomik reform isteklerini dile getirmişlerdir. Demokrasinin içeriğinin ne olmasını istediklerini de şu şekilde sıralamışlardır: şeffaflık, siyasi ve basın çoğulculuğu, sivil toplum, hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı, bağımsız gözlemciler eşliğinde özgür seçimler.¹¹¹

Hükümetin reform taleplerine mesafeli duruşu karşısında muhalif sesler artmıştır. Bağımsız parlamento üyesi Mamoun al-Hamsi'nin Şam'daki ofisinde hükümetin ve otoritenin yönetimden ayrılması için açlık grevi yaptığı ile duyulmuştur. Hukukun üstünlüğü, bağımsız mahkemeler, el- muhaberatın (Suriye İstihbarat Örgütü) engellenmesini talep eden bir bildiri yayınlamıştır. Ardından devleti karalamaktan ve zarar vermeye çalışmaktan tutuklanmıştır.¹¹² Bu dönemde öne çıkan muhalif isimlerden dokuzu tutuklanmış ve bir buçuk veya iki yıl hapse mahkum edilmiştir. Muhalif eylemciler ise baskı ve gözetim altında tutulmuştur.

Görüldüğü gibi Beşar Esad'ın göreve başlaması Şam Baharı olarak nitelenerek reformist yaklaşımlar sergilense de, Hafız Esad'tan kalan siyasi kadronun reformlara karşı direnmesi ve uluslararası ve bölgesel gelişmelerin etkisi, Esad Reformlarını ya ertelemeye ya da çok az yol kat edilmesine sebep olmuştur.¹¹³

Beşar Esad'ın yönetime gelmesinden itibaren, kademeli olarak artan bir olaylar silsilesi olduğu görülmektedir. Örneğin 2003 yılında Irak'ta Baas Yönetimine

¹⁰⁸ Raymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 93.

¹⁰⁹ Alan George, *op.cit.*, s. 28.

¹¹⁰ Raymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 93.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Ibid.*, s. 94.

¹¹³ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 62.

karşı Amerikan müdahalesi¹¹⁴Suriyeli muhalif cephe tarafından dikkatle gözlemlenmiş ve hükümete, halkın talep ettiği reform paketlerinin en kısa sürede işlerlik kazanmasını aksi halde Iraktaki Amerikan müdahalesinin etkilerinin Suriye’de de görülebileceğini dilekçe ile bildirmişlerdir.¹¹⁵

Ardından 8 Mart 2004’te 1963 Baas darbesinin yıldönümünde aktivistler ve muhalifler olağanüstü hal yasasına son verilmesi için Suriye Parlamentosu önünde gösteri düzenlemişler ve Suriye Güvenlik Güçleri doksan dokuz eylemciyi gözaltına almıştır.¹¹⁶ Bu olaydan bir süre sonra Suriye’nin Kuzeyindeki Kamışlı’da bir futbol müsabakası sonrasında Araplar ile Kürtler arasında başlayan çatışmaya¹¹⁷ polis müdahale etmiş ve Kürt göstericileri bastırmaya çalışırken yaklaşık 24 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerde Suriyeli Kürt de yaralanmıştır.¹¹⁸

Müslüman Kardeşler 4 Nisan 2005’te “Suriye’nin Geleceği için Siyasi Proje” platformunda buluşmuş ve modern ve İslami bir devlet talep edilmiş ve içerisinde özgür seçimler, insan hakları, güçler ayrılığı gibi daha önce talep ettikleri tüm başlıklara da atıfta bulunmuşlardır.¹¹⁹ Öyle ki bu durum ülkedeki anti-seküler kesimin Müslüman Kardeşlere yaklaşmasını sağlamıştır. Ardından çalışmasına izin verilen tek sivil toplum kuruluşu olarak Atasi Forumu¹²⁰ üyesi Al al-Abdulla, sürgündeki Müslüman Kardeşler lideri Ali al-Bayanouni’nin, devletin şiddetten vazgeçerek modern, demokratik bir devlet olabileceği mesajını dile getirmiştir ve bu durumdan dört gün sonra Ali al-Abdulla da tutuklanmış Atasi Forumu kapatılmıştır.¹²¹

Bunun dışında 11 Eylül olayının ardından, ABD’nin 2003’teki Irak işgali Suriye’deki çekişmeleri oldukça etkilemiştir.¹²² Orta Doğu’yu etkisi altına alan Arap Baharı gibi olayların baskı ve kısıtlama altında yaşamak zorunda bırakılan halk

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 34

¹¹⁵ Reymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 94.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 94-95.

¹¹⁷ Ali Poyraz Gürson, *Büyük Güçlerin Suriye Planı* (Ankara: Kripto, 2014), s. 190.

¹¹⁸ Reymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 95.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Joel D. Parker, “ The Attassis of Homs: The Rise and Decline of One of Syria’s Founding Families”, *The Journal of The Middle East and Africa*, Vol. 7, Issue 4, Tel Aviv University, 2016, s. 384.

¹²¹ Raymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 95.

¹²² Türel Yılmaz Şahin, “Suriye’de Baas Yönetimi”, *Mülkiye Dergisi*, Vol. 35, Issue 272, 2013, s. 112.

üzerinde etkili olabileceği ve sıranın Suriye’de olacağı ihtimaline karşı Beşar Esad muhalif seslere kulak vermesi gerektiğini düşünmüştür ve Baas Kongresinde muhalif istekleri dinlemiştir. Ancak Esad ailesine yakın ve aileye mensup olan Baas Partisi üyelerinden bazıları reform fikrine direnç göstermiştir. Bu nedenle Esad kendisinin teşvik etmiş olduğu reform taleplerine olumsuz geri dönüş yapmak zorunda kalmıştır. Çünkü iktidarının ancak Baas’ın devamlılığı halinde var olacağı fikri hakim olmuştur.¹²³ 6 Haziran 2005’te ki Baas Partisi’nin kongresinde olağanüstü hal yasasına son verilmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması, siyasi partilerin özgürce şekillenmesine izin verilmesi, Baas tekeli sone erecek anayasal değişikliğin yapılması, özgür ve şaibesiz seçimler dönemine girilmesi şeklinde beş madde talep edilmiş fakat kongre yönetiminden olumsuz geri dönüş alınmıştır.¹²⁴ Bu durum üzerine cumhurbaşkanı yardımcısı Kaddam istifasını vermiştir.

Bu kongrenin ardından Kürt, İslamcı, Arap, Liberal ve Sosyalist grupların ortak bildirisini olan Şam Deklerasyonu 16 Ekim 2005 tarihinde, el-muhaberat devletinden; sivil, demokratik bir devlete evrilerek kalıcı ve tam anlamıyla demokrasi talep etmiştir.¹²⁵ 17 Mart 2006 tarihinde ise eski cumhurbaşkanı yardımcısı Abdülhalim Kaddam tüm karşıt grupların “Suriye Ulusal Kurtuluş Cephesi” çatısı altında toplanmasını istemiş, Şam Deklerasyonu’nun talebine atıfta bulunarak yozlaşmış ve baskıcı Beşar Esad yönetiminin demokratik bir devlet ile değiştirilmesi gerektiğine değinmiştir.¹²⁶ Bu arada Şam Deklerasyonu 11-12 Kasım 2007 tarihinde Suriye genelinden 163 aktivistin katılımıyla gerçekleşen konferansta, eski Baas lideri Akram el-Hourani’nin kızı Fida el-Hourani’yi başkan, Riyad Seif’i genel sekreter seçmişlerdir.

2008 yılının başlarına gelindiğinde ise, Yönetimin istihbarat ajanları (el-muhaberat) Şam Deklerasyonu konsey üyelerine karşı tutuklamalar başlatmış ve tutuklananlar Sednaya hapisanesine gönderilerek çeşitli işkencelere maruz

¹²³ Dilek Canyonur, “Kazanılmayan Savaş “Suriye İç Savaşı”: Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 14, Sayı 4, 2018, s. 1109.

¹²⁴ Raymond Hinnebusch, *op.cit.*, s. 96.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *Ibid.*

bırakılmışlardır.¹²⁷ Bunun yanında sivil toplum kuruluşları ve yardım dernekleri, basın ve internet ciddi sansürlemelerle karşı karşıya kalmaya başlamıştır.

Beşar Esad'ın yönetime geldiği tarihten itibaren halktan gelen istikrarlı ve tutarlı reform taleplerinin muhalif cepheleleri birleştirerek Yönetimi oldukça zorladığı söylenebilir. Yine bu dönemde Suriye'deki insan hakları organizasyonları, uluslararası sivil toplum kuruluşlarına sürekli bilgi akışı sağlanması ve sağlıklı iletişim kurulabilmesini talep etmiş ve böylece Yönetimin muhaliflere yönelik suiistimallerinin önüne geçilebileceği düşünülmüştür.¹²⁸

Beşar Esad halktan gelen tepkilerin farkında olsa da Yönetimin sarsıntıda olabileceği endişesi ile Hafız Esad döneminin en bilindik kontrol mekanizması olan baskı ve şiddet araçlarına başvurmaya devam etmiştir. Bu nedenle Suriye'de ortam her geçen gün biraz daha gerilmiş, Yönetimin baskısına karşı muhalefetin sesi artmıştır. Tarih 2011'i gösterdiğinde Beşar Esad çeşitli kararnameler yayımlayarak gerilimi azaltmaya ve reform taleplerini yerine getirmeye çalışmıştır. Yayımlanan kararnameler şu şekildedir.¹²⁹

- 7 Nisan 2011, Suriyeli Kürtlere vatandaşlık verilmesi ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,
21 Nisan 2011, Sıkıyönetim kaldırılmıştır.
21 isan 2011, Devlet Güvenlik Mahkemesi kaldırılmıştır.
22 isan 2011, Gösteri ve Yürüyüşlerin düzenlenmesi yasası çıkartılmıştır.
- 5 Ağustos 2011, Partiler Yasası ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,
4 Ağustos 2011, Seçim Kanunu
- 31 Temmuz - 24 Ağustos 2011, Mahalli İdareler ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,
- 28 Ağustos 2011, Basın Yayın Yasası ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,

¹²⁷ *Ibid.*, s. 98.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ Ömer Ödemiş, *AKP'nin Suriye Yenilgisi ve Esad*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015), s. 53-54.

- 28 Eylül 2011, Genel Seçimlerin denetim ve izlenmesiyle ilgili bağımsız adli heyet kararnamesi çıkarılmıştır. Ayrıca şu yasal değişiklikler ve iyileştirmelerin yapılacağı da açıklanmıştır:

Anayasa oluşturma komisyonu; Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Mazhar el-Amberi başkanlığındaki 29 kişilik heyet 4 ay içerisinde yeni anayasayı oluşturmak için görevlendirilmiştir

7 Mart 2011 tarihinde kadın tüccarları, uyuşturucu satıcıları, katiller gibi suçluları içine almayan bir genel af ilan edilmiştir.¹³⁰

24 Mart 2011, devlete ait borçlar, vergi ve faturaların ödenmesinden dolayı işleme alınmış faizlerin ilgasına ve maaşlarda %25 oranında iyileştirme yapılmasına karar verilmiştir.

31 Mayıs 2011, siyasi tutuklular için genel af çıkartılmıştır.

20 Haziran 2011’de genel siyasi affa eklemeler yapılmıştır.

1 Kasım ve 4 Kasım 2011, genel siyasi af

7 Mayıs 2012’de gerçekleşen seçimler ilk kez hakimler tarafından denetlenmiştir.¹³¹

Beşar Esad’ın yönetime geldiği tarihten 2011 yılına kadar reformların yavaş yürütüldüğü gözlemlenmekteydi. Ancak protestolarla birlikte 2011’de ard arda reformlar yapmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebebi muhalefetin giderek artması ve bölgede Arap Baharı olarak adlandırılan protesto eylemlerinin yayılması ve bu durumun Suriye’yi doğrudan etkilemesidir. Reformlar yapmaya başlasa da yönetimin muhalif hareketlere karşı tutumu hala serttir. Örneğin; Hama’da ki olaylarda ya da yönetimin hoşnutsuz olduğu durumlarda devreye “Şebbiha” olarak adlandırılan paramiliter gruplar girmektedir.¹³² Şebbiha Arap dilinde gölge anlamına gelmektedir. Şebbihalar 1970’lerin başında Lazkiye’de örgütlenmeye başlamıştır.¹³³ Yönetim tarafından kullanılan ve hiçbir kural tanımayan bir güç olarak tanımlanmaktadır.¹³⁴ Kaçakçılık, yasa dışı işler bu grubun işleri arasındadır. Zira Esad yönetiminin

¹³⁰ *Ibid.*,s. 56.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 119.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

protestolar başladığından beri bu grubu günlük ücret karşılığında kullandığı dile getirilmektedir.¹³⁵

1.5. Suriye’de Çatışmaların Başlaması

Çatışmaların bir anda alevlenmesine yol açan kimi olaylar ve söylentiler mevcuttur. Suriye’de Mart 2011’de Der’a da yönetimin değişmesini isteyen yazıların duvara yazılması ile el- Muhaberat ve Şebbihalar devreye girmiştir. En büyüğü 14-16 yaşlarında olan Sünni çocukları toplayıp içlerinden birini de öldürdüğü iddiası hızla yayılmıştır.¹³⁶ Bunun duyulması ile birlikte ardı arkası kesilmeyen sayısız gösteriler başlamış ve olaylar içinden çıkılmaz bir hal almıştır.¹³⁷ Yine Mart 2011’de Şam’daki Ömeri Camisine baskın yapmak isteyen silahlı güçlere halkın müdahale etmesi ile yaşanan çatışma barışçıl başlayan gösterileri sert bir platforma taşıyan örneklerin bir tanesidir.¹³⁸ Haziran 2011’de Cisir el-Sukur’da yüz yirmi güvenlik görevlisinin öldürülmesi olayı, protesto alanlarına sızdığı iddia edilen provakatörlerin Nusayri bir çiftçiyi linç ederek ve Nusayri bir subayı da pusu kurarak öldürmeleri, olayları protesto ekseninden çatışma alanına taşıyan bazı olaylardır.¹³⁹ Bu olaylarla birlikte Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaşanan protesto eylemleri Suriye’de bütün etkisiyle kendini göstermiştir. Bölgede birçok grup Yönetime karşı silahlanıp savaşmaya başlamıştır. El – Muhaberat ve Şebbihalar Beşar Esad’ın yanında yer almıştır. Hums/Humus şehrinde direnişçi gruplardan oluşan Özgür Suriye Ordusu da muhalif eylemleri silahlı çatışmalara dönüştürerek ülkede uluslararası desteği bulunan bir iç savaş dönemine girilmesine sebep olmuştur. Amerika, Türkiye, Avrupa Ülkeleri Beşar Esad Hükümetinin düşürülmesi çağrısı yaparken; Rusya, Çin ve İran’ın desteği de Beşar Esad cephesine olmuştur.

1.5.1. Çatışmalarda Beşar Esad’ın Politikalarının Rolü ve Siyasi Konjonktür

2010 yılının sonuna doğru Tunus’ta üniversite mezunu Muhammed Bouazzizi’nin işsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı kendini yakması ile başlayan

¹³⁵ Dilek Canyurt, “Esad yönetimi Neden Yıkılmadı: Temel Dinamikleri ve Stratejileri”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8, Sayı 1, 2018, s. 25.

¹³⁶ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 105-106.

¹³⁷ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 39-40.

¹³⁸ Veysel Kargın, Önder Yazıcı, “Arap Baharı’nın Suriye’ye Yansıması ve Türkiye’ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)”, *21.yy’da Eğitim ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 12, 2015, s. 206.

¹³⁹ Yasin Athoğlu, “Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 73, No 1, 2018, s. 140.

olaylar¹⁴⁰ Mısır, Libya, Yemen gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine de sıçrayarak demokrasi, eşitlik, ekonomik refah, adalet gibi taleplerle Arap protestolarını başlatmıştır.¹⁴¹ Protestoların ardından ülke liderleri ya yönetimden çekilmiş ya da koltuklarından indirilmiştir. Yüzyılın önemli siyasi olaylarından biri olan eylemler bölgenin benzer sorunlara sahip bir diğer ülkesi Suriye'yi de etkilemiştir. Ancak diğer ülkeler de yönetim değişikliği ile sonuçlanan bu protestolar, Suriye'de Esad yönetiminin ve ordunun direnç göstermesi¹⁴², her bir muhalefetin farklı gündeminin olması ve bölgede uluslararası çıkarların söz konusu olması gibi nedenlerden dolayı bugün hala sert çatışmaların yaşandığı bir ülke olarak kargaşa hali devam etmektedir.

Beşar Esad'ın iktidara gelmesi ile Baas Partisi'nin yönetime geldiği ilk yıllarda -en büyük desteği aldığı- kırsal kesime sağlanan ekonomik destek kesintiye uğramıştır.¹⁴³ Bu uygulama oldukça tepki çekmiştir çünkü bölgede yaşayan insanlar zirai faaliyetlerle bu destek aracılığı ile ilgilenmektedir. Beşar Esad kendi iktidarı için yolsuzlukla mücadele, yüksek işsizlik oranları konusunda çözüme gidilmesi gibi başlıklarda iyileştirme ve reform sözü vermiştir.¹⁴⁴ Bu taahhütlerinin Suriye iç savaşı çıkana kadar yerine getirilmemiş olması ve iç savaşın başladığı tarihlerde dahi bu durumun ağırdan alınması, halk nezdinde tepkilere yol açmıştır.

Beşar Esad'ın ard arda yapmaya çalıştığı reformlar protestoları durdurmaya yetmemiştir. Reformlar geç, yetersiz ve yavaş bulunmuş, Yönetimin göstericilere sert tutumları tepkileri daha da arttırmıştır. Mevcut sosyal alt yapı, Yönetimin niteliği ve tutumu ve uluslararası aktörlerin devreye girmesiyle Orta Doğu'da en uzun süren çatışmalardan biri başlamıştır. Suriye'de başlayan olaylar ilk başlarda mezhepsel olgu barındırmamıştır.¹⁴⁵ Beşar Esad ekonomide neoliberal bir politika izleyerek Planlama Bakanlığını kapatmış genç ekonomistlerle çalışmaya başlamış, özel bankaların açılmasına izin vermiş, kredi faiz oranlarını %1'e düşürmüştü, yabancı

¹⁴⁰ Abdul Qadir Mushtaq, Muhammad Aflaz, "Arab Spring: Its Causes And Consequences", *JPUHS*, Vol. 30, No1, 2017, s. 6.

¹⁴¹ Veysel Kargin, Önder Yazıcı, *op.cit.*, s. 206.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Mustafa Cem Ünal, " 'Arap Baharı' Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 16, No 2, 2017, s. 153.

¹⁴⁴ Dilek Canyon, *op.cit.*, s. 1105.

¹⁴⁵ Benedetta Berti, "Stability in Syria: What Would it Take to Make it Happen", *Orbis*, Vol. 62, Issue 3, 2018, s. 424.

sermayenin ülkeye girişi için çalışmalar başlatmış, yatırımları teşvik etmiş, yeni kur politikalarını incelemiş ve tüm bu girişimlerle ülkeyi uluslararası ekonomiye dahil etmeye çalışmıştır.¹⁴⁶ Ancak işsizlik, enflasyon ve büyüme oranı gibi konularda ümit edildiği kadar değişiklik olmamıştır. Bu durum 2011'in Ocak ayında ilk küçük çapta muhalif eylemlerin yaşanması ile kendini göstermiştir.¹⁴⁷ İnsanlar sosyo-ekonomik alanda iyileşme talep etmektedir.¹⁴⁸ Çünkü Esad'ın neoliberal politikaları Suriye'de kırsalda yaşayan vatandaşları memnun etmediği gibi yoksullaşmalarına sebep olmuştur. Bu iktisadi politikalar yönetimin işbirlikçilerine yaramış fakat halka yeni fırsatlar sunma konusunda pasif kalmıştır.¹⁴⁹ Halkın ilk eylemlerde bu durumlardan şikayet etmesinin yanı sıra Esad'ın çevresindeki kadronun ve güvenlik biriminin değişmesi üzerine talepler yükselmiş fakat Esad'ın eski kadro ve aile çevresi ile birlikte hareket etmesi büyük tepkilere yol açmıştır.¹⁵⁰

1.5.2. Çatışmaların Mezhepselleşmesi

Suriye'de yaşanan olayların protesto eylemlerinden mezhep temelli kamplaşmalar barındıran olaylara nasıl dönüştüğünü anlamlandırmak için mezhepçiliğin üzerinde durmak gerekmektedir. Mezhepçilik; dini bir toplumun "öteki" olarak işaret ettiği diğer topluluğun tanımını yaparken sınırlarını keskin bir şekilde belirlemesidir. Bu belirlemeyle politize olmaya açık olduğu gibi kendi inançları üzerinde tekelleşme iddialarını da içermektedir.¹⁵¹ Mezhepçilik Arapça'da bir topluluğu işaret eden *Tai'f(iya)/Ta'ifiya* terimiyle ifade edilmektedir. Bu terim 17.yy Osmanlı kayıtlarında bugünkü Lübnan topraklarında yaşayan Dürzi ve Maruni toplumları mezhepsel ve günah çıkarıcı bir grup olarak tanımlamaktadır. 19.yy'da bu kavram negatif bir çağrışıma sahip olan taassup¹⁵² kavramıyla bir anlam bütünleşmesi içerisine girmiştir.¹⁵³

¹⁴⁶ Harun Acar, "Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37, 2013, s. 131.

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 132.

¹⁴⁸ Eyal Zisser, "The Many Implications The End of The Syrian Civil War", *Middle East Quarterly*, Vol. 26, Issue 3, 2019, s. 2-3.

¹⁴⁹ <https://www.bbc.com/news/10338256> *Syrian President Bashar al-Asad: Facing Down Rebellion*, Erişim Tarihi: 16.12.2019.

¹⁵⁰ Harun Acar, *op.cit.*, s. 132.

¹⁵¹ Raymond Hinnebusch, Morten Valbjørn, *op.cit.*, s. 41.

¹⁵² Taassub doğruluğu ya da yanlışlığını tartışmadan bir düşünce, mezhep, din, parti gibi mensubu olunan grubun inançlarına ve fikri tutumlarına bağlı olmaktır.

¹⁵³ Mark Farha, "Searching for Sectarianism in the Arab Spring: Colonial Conspiracy or Indigenous Instinct?", *Muslim World*, Vol. 106, Issue 1, 2016, s. 10-11.

Arap toplumlarında aşiret, mezhep ve bölgesel bağlar güçlüdür. Suriye’de mezhepsel bağlar Nusayri Esad yönetiminin Sünni Müslümanlarla iktidar mücadelesine girmesinde kullanılmıştır. Bu durum kırsal kökenli azınlıkların kendi mezhepleri çerçevesinde Baas Partisi bünyesinde yapılanmaya gitmesiyle örgütlü bir hal almıştır.¹⁵⁴ Suriye’de var olan aşiret ve mezhep temelli yapı Suriye’de mezhepçi koşulların oluşmasında etkili olmuştur. Her mezhepsel kimliğin ve bu kimlikle oluşturulmuş olan aşiret yapısının herbirinin Suriye’deki çatışmalarda kendi gündemlerinin olması ve bu gündeme bağlı kalmaları kamplaşmış bir çatışma ortamının oluşmasına olanak sağlamıştır. Sünni muhalefet bu yapıyı değerlendirerek aşiret dayanışmasıyla Nusayri Esad yönetimine karşı kitlesel mobilizasyon hedeflemiştir.¹⁵⁵ Bu durumda çatışmalarda mezhepçi kodların oluşmasına sebep olmuştur.

Suriye olaylarında muhalif gücü kaynağı yıllardır kaynaklara erişimde kısıtlanma yaşayan Sünniler olsa da yönetimden hoşnut olmayan Dürziler, Hristiyanlar ve Nusayriler de muhalif eylemlere katılmıştır.¹⁵⁶ Bu gruplar Sünnilerle beraber ilk protestolara katılmışlardır. Suriye yönetimi bir Nusayri yönetimi olsa da Esad yönetiminden hiçbir fayda göremeyen yoksul Nusayri kesim de mevcuttur. Bu gruplar ilk dönemlerde protestolara katılmışlardır. Fakat kısa bir süre içerisinde radikal İslam’ın Suriye yönetimini ele geçirme korkusu ile Esad hükümetini desteklemeye başlamışlardır.¹⁵⁷ Esad, yönetim karşısında direnç gösterebileceğini düşündüğü grupların bu eğilimini tersine çevirebilmek için bir takım ifadeler ortaya atmıştır. Örneğin; Esad yönetimi protestoların mezhepsel bir çerçevesinin olduğunu ve El- Kaide tarafından organize edildiğini ve Nusayrilerin Suriye’de ikinci sınıf vatandaş konumuna gerileyerek sahip oldukları her şeyi kaybedebileceklerini dile getirmiştir.¹⁵⁸ Bu açıklamalarla yönetimin, kendisine destek olabilecek grupları radikal İslam tehlikesiyle kendi tarafına çekmeye çalıştığı ve ortak düşman algısına yönlendirdiği görülmektedir. Bu korku ile protesto alanlarından Nusayriler, Hristiyanlar ve Dürziler çekilmeye başlamıştır.

¹⁵⁴ Ahmet Bağlıoğlu, *op.cit.*, s. 504.

¹⁵⁵ Umut Koldaş, Erhan Ayaz, “Suriye’de Mezhepsel Bölünmüşlük, Barış Süreci ve Avrupa Birliği’nin Rolü”, *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları*, No 4, 2016, s. 12.

¹⁵⁶ Harun Acar, *op.cit.*, s. 131.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 133.

¹⁵⁸ Dilek Canyonur, *op.cit.*, s. 25.

Ekonomik refah isteğiyle başlayan gösterilerin mezhepsel bir çatışmaya dönüşmesi, Şii- Sünni geriliminin¹⁵⁹ toplumsal tabakalara ne kadar nüfuz ettiğini gösterir niteliktedir. Beşar Esad'ın protestoların başlangıcında aşırı dinci Sünni İslami grupların mezhepsel ittifak yaratması karşısında yönetimi güçlendirme söylemi bu yönde bir algı yaratmaktadır.¹⁶⁰

Bu durum sadece algı düzleminde kalmamıştır. Hakikati bilinmeyen kimi olayların yaşandığı iddiaları hızla yayılmıştır. Örneğin; Humus ilinin Telkele ilçesinde Şebbihaların kırka yakın Sünni Müslümanı öldürdüğünün iddia edilmesi karşısında, yönetim de bu cinayetleri muhaliflerin kendilerinin işlediğini iddia etmiştir.¹⁶¹ Buna benzer Alevi- Sünni ayrışmasını gösteren bir başka olay ise Dera'da yönetim karşıtı duvar yazılarının yazılması¹⁶² sonrasında orantısız güç kullanılmış olduğudur. Nusayri ağırlıklı ordu ve güvenlik güçleri Sünni yoğunluklu şehirlerde Sünnilere yönelik şiddet olaylarına başvurmuştur.¹⁶³ Böylece olaylar bir anda mezhepsel hareketler üzerinden devam etmeye başlamıştır. Yönetimin mezhep siyasetini açıkça körüklediği bilirse de halkın çok hızlı bir şekilde kendi mezhep saflarını çekilmesi, mezhepçiliğin toplumda çok yerleşik bir kimlik ve algı olduğunu göstermektedir.

1.5.3. Çatışmalardaki Uluslararası Aktörlerin Rollerini

Suriye iç savaşı, protesto eylemlerinin 2011 yılında Suriye'ye sığraması ile bölgesel konjonktürden etkilenmiş ancak iç çatışma ve gösteriler şeklinde başlamıştır. Fakat kısa sürede bölgeden ve bölge dışından aktörler çatışmalara doğrudan veya dolaylı olarak dahil olmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, İran, Türkiye gibi bölgesel ve uluslararası aktörler bölge içerisindeki kriz ortamına entegre olmuşlardır. Çatışmalarda ortaya çıkan insan hakları ihlalleri, çatışmacı gruplara silah satışı, küresel terörist aktiviteler, mülteci sorunu, mezhepsel çatışmalar, jeopolitik rekabet gibi sorunlar hem uluslararası toplum hem de bölgede

¹⁵⁹ Çağatay Özdemir, "Suriye İç Savaşının Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", *Bilgi*, Vol 81, Issue 102, 2016, s. 91.

¹⁶⁰ Benedetta Berti, *op.cit.*, s. 426.

¹⁶¹ Christopher Philips, "Sectarianism and Conflict in Syria", *Third World Quarterly*, Vol.38, Issue 2, 2015, s. 359.

¹⁶² Hasan Duran, "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", *Orta Doğu Yıllığı*, 2011, s. 507.

¹⁶³ Nura Ibold, "Post-Conflict Syria: From Destruction to Reconstruction-Who's Involved and to Which Extent", *Open House International*, Vol. 44, Issue 2, 2019, s. 10.

aktif rol oynayan devletlerin ilgisini çekmiştir. Suriye'deki iç savaşa uluslararası aktörlerin dahil oluşu çatışmanın sona erdirilebilmesini çok karmaşık hale getirmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti

Suriye 1979 İran devrimi sonrası yeni İran yönetimini tanıyan ve destekleyen ilk ülke olmuştur.¹⁶⁴ İran'ın bir İslam Cumhuriyeti, Suriye'nin sosyalist, seküler ve nasyonalist bir yönetim şeklini benimsemiş olması birbirlerinden farklı ideolojilerde olduklarını göstermektedir.¹⁶⁵ Ancak onları birbirine yakınlaştıran Sünni İslam yönetiminin dışında olmaları, anti-emperyalist duruşları ve İsrail karşıtlığı olmuştur.¹⁶⁶

İran'ın Sünni İslam'ın karşısında Orta Doğu'da bir Şii yönetim bloğu oluşturma isteği, Suriye'ye yaklaşmasının temel sebeplerindedir. Bunun yanı sıra Heyet Tahrir el-Şam ve ISİD/DAİŞ gibi köktenci, vahabi gruplara karşı oluşları¹⁶⁷ İran'ın Suriye'de askeri ve stratejik olarak yer almasını açıklayacaktır.

İran'ı Suriye'ye müttefik yapan bu unsurlar Suriye olayları sırasında İran'ın çok yönlü desteği ile karşılığını bulmuştur. İran Suriye'ye karşı bir askeri müdahale düşüncesinin sahipleri için Batı'yı, Suudi Arabistan'ı ve Körfez ülkelerini işaret ederek, politik olarak Suriye'nin yanında olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ Bunun yanında diplomatik olarak uluslararası forumlarda Suriye'ye askeri müdahalenin karşısında olduklarını dile getirmiş, Suriye'nin İslam İşbirliği Örgütü'ndeki üyeliğinin askıya alınması durumuna da karşı çıkmıştır. Bunun yanında ABD'nin taraf olduğu Cenevre görüşmelerine katılmayıp, Astana'da Suriye ile ilgili çözüme varma toplantısında Türkiye ve Rusya ile beraber aktif olarak katılım göstermiştir.¹⁶⁹ İran, Suriye'deki

¹⁶⁴ Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 3, Sayı 33, 2011, s. 39.

¹⁶⁵ Rafael Ozarowski, "Iran's Angagement In Syria Conflict, Causes and Consequences", *Przeglad Strategiezy*, Issue 11, 2018, s. 202.

¹⁶⁶ Edward Wastnidge, "Iran and Syria: An Enduring Axis", *Middle East Policy*, Vol. 24, Issue 2, 2017, s. 148-149.

¹⁶⁷ Rafael Ozarowski, *op.cit.*, s. 203.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 206.

¹⁶⁹ *Ibid.*

olaylar başladığından beri askeri ve finansal destek sağlamıştır.¹⁷⁰ 2012 itibariyle Hizbullah, Esad'a desteğini açıklamış ve Şii militanlarla beraber destek vermiştir.¹⁷¹ Irak, Lübnan, Afganistan ve Pakistan'dan gelen Hizbullah militanları Suriye'de Esad lehine oluşturulan orduda Şebbihalarla birlikte ISİD/DAİŞ'e karşı savaşmışlardır.¹⁷² Bu grupların harcamalarının İran tarafından karşılandığı ileri sürülmektedir.¹⁷³

İran, Suriye'de Ulusal Savunma Gücü adı altında bir oluşum meydana getirerek burada Suriye'nin gayri resmi ordusu Şebbiha'ları eğitmiştir.¹⁷⁴ Buradan yeterli randıman alınamayınca 2014'te Suriye Hizbullah'ı oluşturulmuştur. İran Hizbullah aracılığı ile bölgede etkin olduğu kadar İran devrimi ideolojisini de sürdürmektedir.¹⁷⁵ 2015 yılında ISİD/DAİŞ ile başlamış oldukları mücadelede ISİD/DAİŞ'i geriletmiş olsalar da 2018 yılında Yönetim bölgesinde oldukça az sayıda kalan ISİD/DAİŞ, İran'ın oluşturmuş olduğu orduya karşı bir saldırı sürdürmektedir.¹⁷⁶

Askeri ve finansal anlamda İran'ın desteği Beşar Esad yönetimini ayakta tutan önemli unsurlardan birisidir. Suriye'nin tüm muhaliflere ve gruplara hala direniyor ve mevzileri geri kazanıyor olmasında Rusya'nın ve İran'ın desteği büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda İranlı Şii milislerin Hizbullah örgütünün varlığı Suriye'ye bugüne kadar direnme gücü verdiği gibi Suriye'yi İran'a bağımlı hale de getirmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Furkan Halit Yolcu, "Iran's Involvement with Syrian Civil War: Background, Reasons and Alternatives", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2016, s. 48-49.

¹⁷¹ Brandan Friedman, "Iran's Hezbollah Model in Iraq and Syria: Fait Accomplish?", *Foreign Policy Research Institute*, Vol. 63, Issue 3, 2018, s. 446.

¹⁷² Denise Natali, "Syria's Spillover on Iraq: State Resilience", *Middle East Policy*, Vol. 24, Issue 1, 2017, s. 50.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Thomas Juneau, "Iran's Costly Intervention in Syria: A Pyrrhic Victory", *Mediterranean Politics*, 2018, s. 6.

¹⁷⁵ Brandan Friedman, *op.cit.*, s. 447.

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ Oytun Orhan, "Suriye'de İç Savaş Sonrası Yeni Sorun: İran Destekli Şii Milisler", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 9, Sayı 84, 2018, s. 32.

Rusya Federasyonu

Orta Doğu Coğrafyası birçok yabancı devletin çıkar çatışması alanına dönüşmüş olan bir bölgedir. Bu coğrafyada güç dengesi kurmaya çalışan iki devlet bulunmaktadır. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri (ABD), diğeri Rusya Federasyonu'dur. 11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin Irak'ı işgali ve 2011 yılında hız kazanmış olan Arap protestolarının ardından Rusya bölgeye Esad yönetimine destek sağlayan ülke olarak girmiştir.¹⁷⁸ Esad yönetiminin muhalif gruplara karşı ordu kartını kullanması sonucu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye askeri müdahale gündeme gelmiştir. Rusya ve Çin'in ret oyları ile bu karar veto edilmiştir.¹⁷⁹ Uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği durumlarda Güvenlik Konseyi müdahale yetkisine sahiptir. 2011'den 2018'e kadar Suriye'ye müdahale için on iki taslak hazırlamış, bu taslakların altısı Rusya'nın tek başına veto etmesi ile yürürlüğe girememiştir.¹⁸⁰ Rusya Suriye'deki politikası gereği veto hakkı yetkisini kendi çıkarlarına göre kullanmaktadır. Örneğin; Rusya'nın Suriye'de bulunan yatırımları, Suriye'ye satmakta olduğu silahlar, Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki şehri Tartus'ta Rusya'nın deniz üssünün bulunması ve Suriye'nin enerji kaynakları üzerinde pay sahibi olma isteği şeklinde sıralayabileceğimiz çok sayıda sebep Esad yönetimine desteğini açıklamaktadır.¹⁸¹ Bu bağlamda Rusya 2012 yılının sonlarına doğru silah ve mühimmat sağladığı Esad yönetimi için Şam'a Rus askeri birliklerini konuşlandırmıştır.¹⁸² Rusya'nın Suriye'ye konuşlandırmış olduğu askerler sadece Esad yönetimine destek amaçlı olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kuzey Kafkasya, Tataristan, Çeçenya, Dağıstan, Başkurdistan gibi bölgelerde ve Rusya'da cihatçı terör grupları ortaya çıkmıştır. Bu gruplar köktenci faaliyetler doğrultusunda 2013 yılının ortalarından 2015 yılı sonuna kadar Irak Suriye İslam Devleti (İSİD/DAİŞ) kamplarına iki bin dokuz yüz kişilik bir katılım sağlamıştır.¹⁸³ Bu grupların Suriye'de aktif hale gelmesi ile Beşar Esad hükümeti

¹⁷⁸ Emil Aslan Souleimanov, Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap?", *Middle East Policy*, Vol. 25, Issue 2, 2018, s. 42.

¹⁷⁹ Meryem Gülnar, Filiz Katman, "Syria Policy of Russia as a Permanent Member of the United Nations Security Council", *European Researcher*, Vol. 10, Issue 3, 2019, s. 59.

¹⁸⁰ Yasmine Nahlawi, "Overcoming Russian and Chinese Votoes on Syrian Through Uniting for Peace", *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 24, Issue 1, 2019, s. 122.

¹⁸¹ Neziha Musaoğlu, "Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/ Çözumsuzlüğünde Rusya", *Journal of Black Sea Studies*, No. 48, 2015, s. 14.

¹⁸² Emil Aslan Souleimanov, Valery Dzutsati, *op.cit.*, s. 42.

¹⁸³ Robert Mason, "Russia in Syria: An Unequivalocal Return to the Middle East?", *Middle East Policy*, Vol. 25, Issue 4, 2019, s. 106.

2015 sonbaharında Rusya'yı Şam'a resmi bir davet ile çağırmıştır¹⁸⁴ ve Eylül ayı sonunda Rusya terörist gruplara müdahale etmek amacıyla Suriye'ye hava saldırıları yapmaya başlamıştır.¹⁸⁵

Rusya; Heyet Tahrir el-Şam ve ISİD/DAİŞ gibi terör örgütlerine karşı Esad yönetimi, bölge ülkeleri ve Kürt gruplardan oluşan yapılanma ile yeni bir koalisyon kurmasını önerdiği gibi Mısır, Ürdün, İsrail, İran, Suudi Arabistan ile Suriye meselesi üzerine belirli bir anlayışa varmayı hedeflemiştir.¹⁸⁶ Rusya'nın yapmış olduğu bu hamleler Orta Doğu'daki köktenci faaliyetlerin Rusya sınırındaki potansiyel terörist yapılanmaları harekete geçirmemesi için¹⁸⁷ bir önlem olarak yorumlanabilir. Türkiye'nin 2016 yılındaki Fırat Kalkanı operasyonu ve 2018 yılındaki Zeytin Dalı operasyonunda ISİD/DAİŞ yapılanmasına karşı alınan önlemler Rusya'nın köktenci gruplar endişesinin de büyük oranda ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

2016-2017 yılları arasında Putin Esad'ı köktenci gruplara karşı Batılılarla birlikte oluşturulabilecek bir koalisyon eksenine alabilmek için girişimlerde bulunmuştur. Putin bu koalisyon girişimini yalnızca Esad'ı düşünerek değil aynı zamanda ABD'nin Suriye'deki etkinliğini zayıflatmak için yapmıştır.¹⁸⁸ Rusya'nın Suriye'deki faaliyetlerinden bir diğeri, Kürtlerle kurduğu bağlantı olmuştur. Bölgede enerji kaynakları alanında oldukça güçlü bir rekabet olduğundan Kürtlerin bulunduğu Ayn el-Arab, Cezire ve Afrin şehirlerine Rus askeri birlikleri yerleştirilmiştir. Böylece Partiya Yekitiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) kontrolünü tek başına ABD'ye bırakmayacaktır.¹⁸⁹ Amerika ise Rus ve İran ortaklı bir Suriye yönetimi istemeyerek¹⁹⁰ bölgede Suriye politikasını kendi stratejisi doğrultusunda oluşturmaya çalışmaktadır.

¹⁸⁴ Emil Aslan Souleimanov, Valery Dzutsati, *op.cit.*, s. 42.

¹⁸⁵ Angela Stent, "Putin's Power play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention", *Foreign Affairs*, Vol. 95, Issue 1, 2016, s. 106.

¹⁸⁶ Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* (İstanbul: Seta Kitapları, 2017), s. 162.

¹⁸⁷ Angela Stent, *op.cit.*, s. 109.

¹⁸⁸ Emin Aslan Soleimanov, Valery Dzutsati, *op.cit.*, s. 44.

¹⁸⁹ Halit Gülşen, "Rusya ve Kürtler", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 9, Sayı 81, 2017, s. 64.

¹⁹⁰ Zülfikar Aytaç Kışman, Berfu Boyraz, "Suriye Bağlamında Rusya ve İran İşbirliği", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, Sayı 31, 2019, s. 586.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD Orta Doğu'da bölge dışı fakat aktif bir güç olarak varlık sürdürmektedir. ABD'deki 11 Eylül saldırısının ardından Bush Orta Doğu'ya teröre karşı askeri operasyonlar yapmıştır.¹⁹¹ Bölgeye tahakküm sağlama ve I. Dünya Savaşı'ndan beri var olan bölgenin yeraltı zenginliklerinden ekonomik kazanç elde etme amacı olduğu da görülmektedir.¹⁹²

Obama'nın ABD başkanı olması ile savunma giderlerinde tasarrufa gitmek ve ABD'nin ekonomik durumunu güncellemek¹⁹³ amacı ile Suriye'de 2011 yılında patlak veren olaylara 11 Eylül sonrası dönemde olduğu gibi yoğun çaba harcanmamıştır. Obama biraz daha mesafeli ve kısmen pasif kalmayı tercih etmiştir.

Suriye'de Esad karşıtı protestolar yerini yönetim tarafından tutuklanmalara ve şiddet olaylarına bırakınca halkın Türkiye, Ürdün, Lübnan gibi çevre ülkelere göç etmeleri başlamıştır.¹⁹⁴ Bu nokta ABD ve İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkeleri Esad yönetiminin düşürülmesini talep etmiş ve akabinde ekonomik yaptırımlar başlamıştır.¹⁹⁵

Yönetim karşıtı bir grup olarak ortaya çıkan Suriye Milli Ordusuna ABD, İngiltere, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar silah, ekipman ve personel yardımı yapmaya başlamıştır.¹⁹⁶ 2014 yılında İSİD/DAİŞ ve Heyet Tahrir El- Şam gibi cihatçı terör gruplarının ortaya çıkması bölgeyi daha karmaşık ve kanlı terör olaylarının yaşandığı bir yer haline getirmiştir.¹⁹⁷ Olaylar bu noktaya geldiğinde ABD anti-terörizm bayrağını açarak 2015'te bölgeye elli özel kuvvetler askeri göndermiştir. Bölgedeki PYD/Yekineyen Parastina Gel (YPG) yapılanmasına İSİD/DAİŞ ile mücadele etmeleri için hava kuvvetleri desteği sağlayarak İSİD/DAİŞ

¹⁹¹ John Godges, Brian Michael Jenkins, *The Long Shadow of 9/11: America's Response to Terrorism* (Santa Monica CA): 2011, s. 4.

¹⁹² Muhsine Baran, "ABD'nin Orta Doğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem", *Journal of Empirical Economics and Social Science*, Vol. 1 Issue 1, 2019, s. 60.

¹⁹³ Hamza Yuteri, "American Grand Strategy: Obama's Middle East Legacy", *Insight Turkey*, Vol. 21, Issue 2, 2019, s. 276.

¹⁹⁴ Dong Manyvan, "Power Plays in Syria: New Developments and Prospects", *China International Studies*, Vol. 73, 2018, s. 79.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Lukas Tichy, "Energy Infrastructure as a Target of Terrorist Attacks from the Islamic State in Iraq and Syria", *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, Vol. 25, Issue 1, 2019, s. 4.

militanlarını Ayn el-Arab'ın dışına atmıştır.¹⁹⁸ 2016'da bu sayı yüzlerce Amerikan askerinin konuşlandırılması ile artmıştır, Donald Trump'ın başkan seçilmesi ile bu sayı binlere ulaşmıştır, 2018'de mevcut askeri birliklerini Suriye'den çekme kararını kısmen uygulayarak ABD'nin varlığını devamını PYD/YPG terör örgütüne silah yardımı yaparak sürdürmüştür.¹⁹⁹

2016 yılında Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesinin ardından Obama'nın savunma giderlerini sınırlama politikası devam ettirilmiştir.²⁰⁰ Ancak Trump ne Bush kadar aktif olmayı ne de Obama kadar pasif kalmayı tercih etmiştir. Bölgede kontrolü elden bırakmamış ve Orta Doğu'da bulunma sebepleri olan petrol konusunda²⁰¹ petrolü sevdiğini söyleyerek Suriye'deki petrol kuyularının bulunduğu bölgelere ABD askeri birliklerini konuşlandırmıştır.²⁰² ABD politikasını, Suriye'deki çatışmalarda etkinliğini petrolün olduğu bölgeler olan kuzey hattını korumaya odaklayan ve burada Kürt özerk yapılanması gündemi olan PYD/YPG unsurlarına destek verme politikası²⁰³ üzerine oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti

Suriye'de protestolar başladığında ve giderek sertleştiğinde Türkiye öncelikli olarak olayları gözlemlemeyi tercih etmiştir.²⁰⁴ Olaylar daha da karmaşık bir hal almaya başladığında halkın taleplerine kulak verilmesi gerektiği dile getirilmiş, bir sonuç alınamayınca Türk Büyükelçiliği Şam'dan geri çekmiştir.²⁰⁵

2011 Suriye olayları çerçevesinde Esad yönetiminin son bulmasını isteyen muhalif grup Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) Türkiye tarafından desteklenmiştir.²⁰⁶ Türkiye ÖSO'ya desteğini sürdürürken Suriye'deki çatışmadan kaçan Suriye halkını

¹⁹⁸ Can Demir, *Daesh The Rest: A Conflict Analysis in The Framework of The Rights- Based Peace Model, The Possibilities of Peace in Syria* (Ankara, Orion, 2016), s. 59.

¹⁹⁹ Dong Manyvan, *op.cit.*, s. 79-80.

²⁰⁰ Mara Karlin, Tamara Cofman Wittes, "America's Middle East Purgatory: The Case for Doing Less", *Foreign Affairs*, Vol. 98, Issue 1, 2019, s. 89.

²⁰¹ Muazzez Harunoğulları, Evolution of Syrian Civil War and It's Global Effects in Terms of Political Geograpy, *Marmara Geographical Review*, Issue 36, 2017, s. 320.

²⁰² <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50134430> erişim tarihi: 17.11.2019.

²⁰³ Yaroslav Samaylov, "Rusya'nın İdlib ve Fıratın Doğusu'na Bakışı", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 10, Sayı 87, 2019, s. 64.

²⁰⁴ Veysel Kargin, Önder Yazıcı, *op.cit.*, s.207.

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ Uzi Rabi, Brandon Friedman, "Weaponizing Sectarianism in Iraq and Syria", *Foreign Policy Research Institute*, Vol. 61, Issue 3, 2017, s. 426.

da mülteci olarak kabul etmiştir. Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep şehirlerinde mülteciler için çadır kentler oluşturulmuştur.²⁰⁷ Bu çadır kentler dışında da yaşayabilmekte oldukları gibi birçok şehirde²⁰⁸ 2019 yılı verilerine göre üç milyon altı yüz doksan bir bin üç yüz otuz üç Suriyeli mülteci geçici koruma statüsü ile yaşamaktadır.²⁰⁹ Türkiye’de yaşamakta olan Suriyeli mülteciler ekonomik anlamda mali bir yükümlülük oluşturmakta ve mülteciler kabul edilirken yönetimin muhaliflere silahlı saldırıları devam etmektedir.²¹⁰ Bu durum Türkiye’nin Suriye ile ekonomik ilişkisini kesmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun ardından Suriye Haziran 2012’de Türkiye’nin askeri uçağını Doğu Akdeniz’de düşürmüş, bu durum karşısında Türkiye NATO’yu acil toplantıya çağırmıştır.²¹¹ NATO Türkiye’ye destek olduğunu açıklamış ancak Suriye’ye herhangi bir askeri müdahale olmayacağını belirtmiştir.²¹² Türkiye Suriye ilişkileri bu krizle gerilmiş ve Türkiye hava sahasına giren Suriye uçaklarının düşürülecekleri Türkiye tarafından dile getirilmiştir. 2012’nin sonlarında Türkiye NATO’dan Patriot Hava Savunma sistemi talep ederek sistemin konuşlandırılmasını sağlamış olsa da bu sistemlere rağmen Hatay’ın Reyhanlı ilçesine Suriye tarafından füze atılmıştır.²¹³

Türkiye- Suriye arasında yaşanan bu olay Türkiye’nin NATO müttefiki bir ülke olması sıfatıyla NATO’yu bölge politikalarına dolaylı olarak dahil etmiştir.²¹⁴ Hem Esad yönetimi ile hem de içerideki radikal muhalif gruplarla sorun yaşamakta olan Türkiye 911 km sınır birlikteliğinden dolayı Suriye’ de yaşanan sorunlarda yakından etkilemiştir. Örneğin; Sünni Müslüman muhalif grup içerisinde yer alan ÖSO’ya Türkiye’nin desteği sürerken bir taraftan da 2013 yılında Reyhanlı’da köktenci grupların saldırısı gerçekleşmiştir.²¹⁵ Bunların yanı sıra 2015 yılında Rusya’nın Suriye’ye doğrudan müdahalesiyle oluşan Rusya-İran-Çin bloğunun Esad’a olan desteği ve ABD’nin PYD/YPG’yi destekliyor olması ve 2016 yılında

²⁰⁷ Veysel Kargın, Önder Yazıcı, *op.cit.*, s. 206.

²⁰⁸ Muhittin Ataman, Çağatay Özdemir, “Turkey’s Syria Policy: Constant Objectives, Shifting Priorities”, *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 5, No 2, 2018, s. 19.

²⁰⁹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 12.12.2019.

²¹⁰ Erol Özdemir, “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Vol. 1, No 3, 2017, s. 126-127.

²¹¹ Karen Kaya, “The Syrian Crisis from a Neighbor’s Perspective: Wiew from Turkey”, *Military Review*, Vol. 94, Issue 2, 2014, s. 43.

²¹² https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120626_erdogan_syria_update erişim tarihi: 18.11.2019.

²¹³ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/patriotlar-neyi-koruyor> erişim tarihi: 18.11.2019.

²¹⁴ Mustafa Kibaroğlu, NATO’nun Suriye Stratejisi, *Strateji Araştırmaları Serisi 1, SETA*, 2017, s. 85.

²¹⁵ Mustafa Kibaroğlu, *op.cit.*, s. 44.

İSİD/DAİŞ'in Türkiye'ye yönelik saldırıları sonucunda 24 Ağustos 2016'da Türkiye-ÖSO sınır ötesi harekati olan "Fırat Kalkanı" operasyonunu gerçekleştirmiştir.²¹⁶ Türkiye bu operasyonla hem İSİD/DAİŞ'i hem PYD/YPG terör örgütü yapılanmasıyla mücadele amacı gütmüştür.²¹⁷ Yaklaşık yedi ay süren operasyonun ardından Cerablus ve El-bab İSİD/DAİŞ unsurlarından arındırıldığı ve 72 Türk askerinin şehit olduğu belirtilmiştir.²¹⁸

PYD/YPG'ye yapılan operasyonun devamı niteliğinde olan ve sınırların koruma amacı taşıyan bir diğeri operasyon 20 Ocak 2018 tarihinde ÖSO güçleri ile birlikte Suriye'nin Afrin bölgesine düzenlenen "Zeytin Dalı" Operasyonudur.²¹⁹ Operasyon 24 Mart 2018 tarihinde sonlandığında PYD/YPG terör yapılanması Afrin kırsalı ve şehir merkezinden arındırılmış ve operasyonda 52 Türk askeri şehit olmuştur.²²⁰

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde 32 kilometre derinlikte "güvenli bölge" oluşturulması konusundaki isteği Resulayn ve Tel Abyad arasındaki bölgeyi kapsayan alan içerisinde bir operasyon planlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu plan çerçevesinde 9 Ekim 2019 tarihinde "Barış Pınarı Harekati" adı verilen operasyon önce Türk Hava Kuvvetlerinin havadan bombardımanı ile ardından kara birliklerinin bölgeye girmesi ile başlamıştır.²²¹ Türkiye hedefleri bombardıman altına alırken Suriye tarafından füze ve havan topları Türkiye'nin sınır bölgelerine isabet etmiştir.²²² 17 Ekim 2019 tarihinde Türkiye ile ABD arasında "güvenli bölge" üzerine varılan mutabakat sonucunda otuz altı saatlik operasyonu durdurma kararı alınmıştır.²²³ Süre sonunda Rusya ile Türkiye arasında 29 Ekim 2019 tarihinde sonlanacak olan ikinci bir mutabakat ile PKK/YPG terör örgütü unsurlarının otuz kilometrelik alan dışına çıkması şartı ile operasyon sürdürülmemiş ve Rusya ile

²¹⁶ Mustafa Özalp, "Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 18, 2018 s. 178-182.

²¹⁷ Ajdin Didic, Hasan Kösebalaban, "Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning", *International Spector*, Vol. 54, Issue 3, 2019, s. 130.

²¹⁸ Hüseyin Yeltin, "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekati", *International Academic Journal*, Vol. 2, Issue 2, 2018, s. 210.

²¹⁹ Murat Köylü, "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekati", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Sayı 11, 2018, s. 79-80.

²²⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49959630> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

²²¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49961559> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

²²² <https://www.cnnturk.com/turkiye/ceylanpinara-havan-mermisi-dustu> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

²²³ <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/19102019-04087> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

Türkiye'nin otuz kilometrelik alanda ortak devriyesine karar verilmiştir.²²⁴ Bu mutabakat çerçevesinde bugüne kadar on üç ortak devriye gerçekleştirilmiştir.²²⁵ Barış Pınarı Operasyonu mutabakat ekseninde devam etmektedir.

Suudi Arabistan ve Katar

Suudi Arabistan 2011 yılında Suriye olaylarının başlamasının ardından Esad yönetiminin artan güç kullanımından dolayı 2012 yılında Şam Büyükelçiliğini kapatma ve diplomatlarını geri çekme kararı alan ilk Arap ülkesi olmuştur.²²⁶ Bölge içerisindeki uluslararası aktörlerin bölge siyasetinde oluşturmuş oldukları konum önemlidir. Suriye'de Müslüman Kardeşlerin muhalifliğinde oluşan mezhepsel ve etnik kimlik politikaları Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi ülkeleri bu siyaset çerçevesinde yönlendiren olgulardandır. Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler çizgisinde olmayan bir ülke olmasına rağmen bölgesel çıkarları birbirine uyduğundan Türkiye ile ortak hareket edilen bir dönem yaşamıştır.²²⁷ Suudi Arabistan'ın 1979 İran Devrimiyle Şii profil taşıyan bir ülkeyle bölge siyasetinde güç çekişmesi içerisinde oluşu²²⁸ Suriye olayları sırasında da İran'ın etkinliğine müdahale etme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki İSİD/DAİŞ gibi radikal terör gruplarının Suriye olaylarını körüklemesi kadar bir başka ciddi tehlike olarak Esad yönetimini görmekte ve müdahale edilmesini istemektedir.²²⁹ Bu durumlar neticesinde de muhalif güçlere silah yardımı yaptığı iddia edilmektedir.²³⁰

Suudi Arabistan'ın Suriye siyasetindeki tutumu, çatışma sürecinde oluşacak durumlardan ziyade çatışma sonrası ortaya çıkacak olan güç dağılımında aktörlerden müttefik edinebilme noktasındadır.²³¹ Çatışma sonrası dönem için oluşturmuş olduğu

²²⁴ <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/23102019-61645> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

²²⁵ <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/3122019-67510> Erişim Tarihi: 13.12.2019.

²²⁶ https://www.ntv.com.tr/dunya/suudi-arabistan-sam-buyukelciligini-kapatti,615DHV_OKUmXKGM_HkuEA Erişim Tarihi: 11.02.2020.

²²⁷ Muharrem Hilmi Özev, "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 23.

²²⁸ Muharrem Hilmi Özev, "İran-Suudi Arabistan İlişkileri 1932-2014", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 66, Sayı 1, s. 88.

²²⁹ Eyüp Ersoy, "Suudi Arabistan ve Suriye İç Savaşı: Diplomatik Temkin Siyasetine Dönüş", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 8, Sayı 75, 2016, s. 34.

²³⁰ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160518_suudi_arabistan_b_plani Erişim Tarihi: 11.02.2020.

²³¹ Eyüp Ersoy, "Kral Abdullah Sonrası Suudi Arabistan: Bölgesel ve Küresel Siyaset", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 7, Sayı 67, 2015, s. 26.

plan çerçevesinde temkinli bir politika belirleyerek uluslararası boyuttaki terörö gruplarına karşı ABD ile ihtiyaçlar dahilinde ortaklık yaparak Suriye’de ISİD/DAİŞ, Heyet Tahrir El-Şam gibi radikal gruplara karşı mücadele etmektedir.²³²

Uluslararası aktörlerin Suriye siyasetinde kendi politikalarına göre hareket ediyor olmalarının sonucunda Suriye krizi daha karmaşık bir hal almıştır. Bu karmaşık duruma örnek olarak Katar’ın tutumunu gösterebiliriz. Suriye olayları başladığı sırada büyükelçisini ilk olarak kapatan ülkeler arasında yer almış²³³ ve Esad’ın Suriye halkına karşı sert tutumu karşısında tepki göstererek Suudi Arabistanla benzer şekilde yönetimin değişmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Suudi Arabistanla arası radikal/köktenci terör gruplarına destek verdiğine dair iddiaların ortaya atılmasıyla bozulmuştur.²³⁴

Katar’ın Suriye olaylarının başlamasının ardından Ekim 2011’de dönem başkanlığı yürüttüğü Arap Birliği Suriye krizinin sonlandırılması için bir eylem planı hazırlamış ve bir heyet aracılığı ile Esad yönetimiyle bir mutabakata varılmıştır. Ancak Esad buna uymadığından Suriye’nin üyeliği 12 Kasım 2011’de askıya alınmıştır.²³⁵ Katar bu süreçten sonra Suriye muhalefetine finansal ve siyasi destek verdiği iddia edilmektedir.²³⁶

Katar’ın muhalif güçlere destek sağlamasının yanı sıra bölge siyaseti olarak esnek bir tutum sergilediğini ve Suriye’deki tüm taraflarla görüşülebileceğini belirterek çözüme ulaşılması gerektiğini savunmaktadır.²³⁷ Bu görüş ile 2017 yılında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin bölgede etkinliğinin görece olarak azalmış olsa da Katar halen ilişkilerini sürdürmektedir.²³⁸ Bu ilişkiler Esad yönetimi kanadında ise olumsuz karşılanmaktadır. Katar, Suriye’nin Arap Birliği üyeliğine tekrar alınmasını istememektedir. Esad yönetimi ile Katar arasındaki ilişkilerin

²³² *Ibid.*, s. 27.

²³³ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyedeki-diplomatik-misyonlar> Erişim Tarihi: 11.02.2020.

²³⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120> Erişim Tarihi: 11. 02. 2020.

²³⁵ Gülşah Neslihan Akkaya, Mahmud Elrantisi, “Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti”, *SETA*, Sayı 138, 2015, s. 19.

²³⁶ Aybars Görgülü, *Katar ve Suriye Krizi* (İstanbul: PODEM Yayınları), 2017, s. 8.

²³⁷ *Ibid.*, s. 10.

²³⁸ *Ibid.*, s. 9.

normalleşmesine dair herhangi bir ibare olmadığı için Suudi Arabistan'ın aksine büyükelçiliğini yeniden açmayacaklarını dile getirmişlerdir.²³⁹

²³⁹ <https://www.cnnturk.com/dunya/katardan-kritik-suriye-karari> Erişim Tarihi: 11.02.2020.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYE'DE ETNİK ve DİNİ KİMLİKLER

Orta Doğu coğrafyası genel olarak mezhepsel ve etnik kimlik aidiyetlerinin ön plana çıktığı bir bölgedir. Suriye'de bu coğrafya içerisinde etnik ve dini kimliklerin birçok alt kolunu barındıran bir Orta Doğu ülkesidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde dini kimlikler hakimdir. Fransız mandası dönemi böl-yönet politikası ekseninde dini mezhepsel kimlikler taşıyan gruplar arasında anlaşmazlıklar artmıştır. Bu anlaşmazlıklar Suriye'nin bağımsızlık sonrası yıllarında mezhepsel yönetim politikası şeklinde devam etmiş bugün gelinen noktada da mezhepsel kimliklerin korunduğu ve çatışmalarda temel unsurlardan biri haline geldiği görülmektedir. Bu bölümde etnik, dini ve mezhepsel kimlikler detaylandırılacaktır.

2.1. Etnik Yapılar

Günümüz Suriye'si etnik ve dini kimlikler açısından tam anlamı ile bir mozaik olarak değerlendirilebilmektedir. Etnik olarak Araplar, Türkmenler, Kürtler, Ermeniler, Çerkezler varlığını sürdürürken, Sünniler, Şiiiler, (Nusayriler, İsmaililer, Dürziler) Ezidiler, Hristiyanlar ve Yahudiler dini kimlikleriyle var olmaya devam etmektedir. Son verilere göre²⁴⁰ Suriye'nin nüfusu 19 milyon civarında ve etnik kimliklerin çoğunluğunu oluşturan Arap nüfus %50, Kürtler %10 ve %40 Türkmen, Ermeni ve Çerkezler ve diğerleri şeklinde oranlandırılmaktadır.

2.1.1. Araplar

Orta Doğu coğrafyası Arap kimliğinin hakim olduğu bir bölgedir. Suriye'deki Arap nüfusun büyük çoğunluğu İslam dinine mensup olup, Sünni ve Şii mezheplere ve alt kollarına ayrılmıştır. Geçmişte Arap dünyasının merkezi olmuş Suriye topraklarında yaşayan Arap halkının, Arap yarım adasından, bu bölgeye yerleşmiş

²⁴⁰

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

erişim tarihi:

22.09.2019.

olan göçebe aşiretler olduğu düşünülmektedir.²⁴¹ Araplar için Arap olmak ayrıcalıklı bir pozisyon olarak değerlendirilmektedir. Arap olmayanları ise küçük bir grup olarak Arap nüfusuna sosyal bir tehdit olmayacağı fikri hakimdir.

Araplarda aşiret ve aile olgusu İslam öncesi dönemlerden itibaren oldukça önemlidir. Arapları bir arada tutan aşiret olgusunun temelinde bireysellik değil topluluk olma bilinci yatmakta olduğu gibi bireyleri aşirete tutkallayan en önemli nokta ise kanbağı noktasıdır.²⁴² Bu aşiret olgusu önceki dönemlerde olduğu gibi bugünün yönetim tarzına da uygunluk göstermektedir.²⁴³ Esad ailesi de Kelbiyye aşiretindedir. Yönetimin önemli noktalarında, devlet kurumlarında, askeri birimlerde bu aşiret mensupları yer almaktadır. Esad ailesi yönetimin önemli kademelerine kanbağına sahip kişileri yerleştirerek yönetimini güvence altına almaya çalışmaktadır.

Orta Doğu'da alt devlet kimliği olarak kabile, aşiret, bölge ve sınıfsal kimlikleşme bulunmaktadır. Bu kimliksel birliktelikler etnik milliyetçilik oluşumuna uygun ortamı sağlayan yapılanmalardır.²⁴⁴ Orta Doğu gibi nüfusun büyük kısmının Arap toplumundan oluştuğu bölgelerde linguistik açıdan etnik-mezhepsel kimlik oluşturma durumu söz konusudur. Bu durum Arap milliyetçiliğini de beraberinde getirdiği gibi Arapça konuşmak toplumsal statüyü yükselten bir olgu olarak algılanmakta ve mezhepsel kimlikleri kuşatması altına almaktadır.²⁴⁵ Arap dili, kültürü ve toplumuna bağlılık oranının yüksekliği ve aşiret bağlarının köklü oluşundan dolayı, Arap toplumları alışlagelmiş düzenin dışınma fikrine sıcak bakmayabilmektedirler.²⁴⁶

İslamiyet öncesinin kabile bağları İslamiyet'in ortaya çıkışıyla zayıflayarak yaşam tarzlarında değişiklikler olmuş olsa da aşiret yapılanmaları bugün hala geçerliliğini korumaktadır. İslamiyet ile birlikte ibadetlerini yerine getirmişler ve

²⁴¹ Warwick Ball, *Syria A History and Architectural Guide* (Newport: Scorpion Publishing), 1994, s. 6.

²⁴² Şaban Öz, "Kabileden Ümmete Müslüman Arap Ulusunun Doğuşunda Alt Yapı Hazırlıkları", *İSTEM*, Sayı 19, 2012, s. 49.

²⁴³ Nesim Sönmez, "Sadru'l-İslam Döneminde Hitabet Türleri ve Temel Özellikleri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Vol. 10, Issue1, 2018, s. 352-353.

²⁴⁴ Raymond Hinnebusch, Morten ValbjOrn, *op.cit.*, s. 44.

²⁴⁵ *Ibid.*, s. 46.

²⁴⁶ Mark Farha, *op.cit.*, s. 15.

yalan söylememe, zulmetmeme, mensup olduğu kabileden dolayı kendini başkasından üstün görmeme gibi bir takım yeni olgular ortaya çıkmıştır.²⁴⁷ Bunun yanında sosyal hayatta da bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin; domuz eti ve alkol tüketilmemesi, kılık kıyafete özen gösterilmesi gibi uygulamalar gelmiştir.²⁴⁸

Araplarda aşiret olma olgusu kadar Arap olmak ve Arapça konuşuyor olmak da önemlidir. Çünkü Arapça, Kur'an-ı Kerim'in ve İslam'ın dilidir. Bu nedenle Arapça'yı insanları İslam'a ulaştırmanın bir yolu, İslam'ı da insanları Arapça'yla tanıştırmmanın bir yolu olarak görmektedirler.²⁴⁹

2.1.2. Türkmenler

Anayurdu Orta Asya (Ötüken) olan Türklerin Orta Doğu coğrafyasına göç tarihleri net olarak bilinmemekle birlikte 7.yüzyılda Irak ve Suriye topraklarında Oğuz boyundan akıncıların görülmeye başlandığı söylenebilir. Yoğun olarak Orta Asya'dan Türk göçleri 10.ve 11. yüzyıllarda başladığı sırada, Oğuz boylarından Afşar, Beğdilli, Döğer ve Bayat; Şam, Hama, Humus ve Halep bölgesine; diğer kısım ise Lazkiye istikametine doğru yerleşme göstermiştir.²⁵⁰ Böylece bölge Türk varlığı ile tanışmış; Tolun oğulları ile başlayan yerleşim 11.yy'da Selçukluların bölgeye yerleşmesi ile Türk nüfusuna; Suriye'nin Kuzey hattında Asi Nehri Vadisi boyunca Hama, Humus, Şam illerinde yoğunlaşma gözlenmiştir.²⁵¹ Selçuklulardan sonra bölge, 1137 yılında Zengiler (Avşar), 1175 yılında Eyyübler, Moğol istilasından sonra Memlükler ve son olarak 1516 yılından 1918 yılına kadar, kesintisiz 402 sene Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalarak uzunca bir zaman Sünni Müslüman idaresinde olmuştur.²⁵² 1918'de Birinci Dünya Savaşı ile bölgenin Osmanlı idaresinden Fransız Manda yönetimi idaresine geçmesiyle Türk hakimiyeti son bulmuştur. Ancak 1921 Tarihli Ankara Antlaşması'nın 7. Maddesi Suriye'deki Türkmenlerin resmi dilinin Türkçe olması ve sosyal ve kültürel haklarının muhafaza

²⁴⁷ Nesim Sönmez, *op.cit.*, s. 352-353.

²⁴⁸ Abdulmevla Güzel, "İslam Davetinin Medine Dönemi", *İlim*, Sayı 17, 2017, s. 19.

²⁴⁹ Mustafa b.el'-Adevi Şelbeye, Çev. Ramazan Demir, "Arapça, İslam'ın Dilidir", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 2015, s. 89.

²⁵⁰ ORSAM Rapor No. 14, Kasım 2011.

²⁵¹ *Ibid.*

²⁵² Ali Bademci, *Suriye Sendromu- Suriye'de Bahar Ne Zamam?* (İstanbul: Yeditepe, 2017), s. 188.

edilmesini içermesi olduğundan Türkiye'nin Suriye'de ki Türkmenlerle olan bağını devam ettirme isteğine işaretir.²⁵³

Geçmişten günümüze kadar Suriye topraklarında mevcudiyetini korumakta olan Türkmen nüfusunun yaşamış olduğu ve yaşamakta olduğu birtakım zorluklar, 2011'den beri süre gelen Suriye iç savaşında su yüzüne çıkma eğilimi göstermiştir. Suriye Türkmenlerinin içeride yaşadığı kimlik problemi, anadil problemi gibi çözüme kavuşturulması beklenen birçok konu, halen devam etmekte olan çatışmalar esnasında Türkiye Cumhuriyeti topraklarına ulaşabilmiş Suriyeli Türkmenlerce daha da anlaşılabilir bir hal almıştır.

Türkmenlerin Suriye de yaşadıkları ve yaşamakta oldukları problemlerin temelinde küçük bir azınlık oldukları için ötekileştirme sorunu yatmaktadır. Sünni mezhebe mensup olan Türkmen azınlık, sisteme yabancılaşmadan entegre olabilmeyi göreceli olarak kolay kılabilmıştır.²⁵⁴ Ancak zamanla Sünni İslam geleneği etkinliğini, ülkedeki siyasi rekabetin etkisiyle kaybetmeye başlamıştır.

Suriye'de hali hazırda dahi etkisini görebildiğimiz bir aşiret sistemi vardır. Toprak zenginliği ve ekonomik refah seviyesi sanki bu sistemin içine entegre olmuş gibidir. Devlet bu sistemi, aileleri ve toprakları kayıt altına alarak eritmeye çalışmıştır.²⁵⁵ Böylece tarımsal ekonomi devletin kazanç sağlayabileceği bir başlık halini alabilecektir. Ancak aşiret liderlerinin bu yeni düzene direnç göstermeleri, Türkmenlerin bu yeni ekonomik dönüşüm sürecinden aslında çok da istifade edemedikleri anlamına da gelmektedir. Çünkü Türkmen nüfusun bir kısmı göçebe yaşam tarzına sahip olduğundan, topraksız köylüler olduklarından bu aşiretlerin idaresi altında varlık göstermekteledir.²⁵⁶ Türkmenlerin birçoğunun alt-orta sınıfa mensup olması, Suriye'de oluşturulmaya çalışılan yeni ekonomik düzen içerisinde ancak gelir düzeyi düşük işçi sınıfında var olabilmelerine olanak tanımıştır.²⁵⁷

²⁵³ ORSAM Rapor No:14, *op.cit.*, s. 7-8.

²⁵⁴ Ahmet Emin Dağ, *Emeviler'den Arap Baharı'na Halep Türkmenleri* (İstanbul: Taş Mektep Yayın Atölyesi, 2015), s. 82.

²⁵⁵ *Ibid.*, s.84

²⁵⁶ *Ibid.*

²⁵⁷ ORSAM Rapor No:14, *op.cit.*, s. 23.

Baas yönetiminde ekonomik örgütlenmeye odaklı kalkınma projeleri yerini yine Baas yönetiminde Arap kimliği altında birleştirilmeye zorlanan bir ideolojik toplum yaratma çabasına bırakmıştır. Arap olmayan azınlıkların Baas Partisine zorunlu kayıt alma süreci baskıcı Arap Sosyalizmine yerinde bir örnek teşkil edecektir.²⁵⁸

Baas Partisi darbesi öncesinde ekonomik açıdan kalkınma eğilimi gösteren sistem içerisinde başlamış olan kamulaştırma projelerinin, Türkmen köylerindeki arazilerin büyük kısmına da uygulanmıştır.²⁵⁹ Baas Partisi'nin Arap kimliğine olan vurgusu bölgede yaşayan Türkmenlerin Yönetime iyiden iyiye yabancılaşması anlamına gelmektedir. Baas Yönetiminin milliyetçi politikalarının Türkmen nüfusun büyük kısmı üzerinde kimliği ve dilini unutma şeklinde vücut bulduğu görülmektedir.²⁶⁰ Baas ve sonrasında Esad yönetimi Türkmenleri Araplardan ayrı bir toplum olarak görmeyip²⁶¹ ana dillerinde eğitim alabilecekleri okullar açılmasına izin vermemiştir. Eğitimin anadilde yapılmasına müsaade edilmediği gibi basın-yayın organlarına da aynı tedbir uygulanmış, gazete, dergi, kitap, radyo ve televizyon kanallarının Türkçe olmasına izin verilmemiştir.²⁶²

Türkmenlerin tarım arazilerine el konulması uzak şehirlerde ve kırsalda yaşayanların daha fazla dağılmasına yol açmıştır.²⁶³ Dağınık halde yaşadıklarına en iyi örnek, yaşadıkları şehirlerin ön adlarıyla almalarıdır. Örneğin; Halep Türkmenleri, Hama-Humus Türkmenleri, Bayır-Bucak Türkmenleri, Golon (Kuneytra) Türkmenleri gibi bölgesel olarak varlık göstermişlerdir.²⁶⁴ Bu birlikte yaşamama, dağınık halde varlık göstermek zorunda kalma hali²⁶⁵ asıl işleri olan ziraat, hayvancılık ve dokumacılık mesleklerini icra edemeyip, ağır-geçici işler de çalışmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermiştir.²⁶⁶ Bu dağınıklık bahsetmiş olduğumuz olumsuz durumlara sebebiyet vermişse de yaşadıkları yerlerdeki farklı

²⁵⁸ Ahmet Emin Dağ, *op.cit.*, s. 86.

²⁵⁹ *Ibid.*, s. 87.

²⁶⁰ Richard F. Nyrop, *Syria a Country Study* (Washington: The American University, 1979), s. 264.

²⁶¹ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye- İç ve Dış Politika* (Ankara: Nobel, 2016), s. 196.

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ *Ibid.*

²⁶⁴ Ali Bademci, *op.cit.*, s. 180-190.

²⁶⁵ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 273-274.

²⁶⁶ Mustafa Ertuğrul Çeker, *op.cit.*, s. 95.

kesimlerle kültürel etkileşim ve iletişime girmiş olmaları da mevcut durumun farklı bir boyutu olarak değerlendirilebilir.²⁶⁷

Birçok olumsuz durumla karşı karşıya bırakılmış olan Suriye Türkmen halkının büyük kökeni, Sünni-Müslüman kimliğiyle Suriye’de varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.²⁶⁸ Suriye coğrafyasına dağılmış halde yaşayan Türkmenler uzun yıllar iktidar baskısına maruz kaldıklarından eğitim alanında, ekonomik konularda ve siyasi arenada kayda değer bir yer teşkil edememişlerdir.

Türkmenler Suriye’de olayların başlamasını takiben Türkiye’nin Esad yönetimine karşı olan duruşu sebebiyle Türkiye için çalışan ajanlar olarak etiketlenmiş, katliama maruz kalmış ve yaşadıkları yerlerden göç etmek durumunda olmuşlardır.²⁶⁹ Türkmenler Suriye’de başlayan olaylar sırasında ön saflarda yer alan etnik bir grup olduğu gibi Türkiye’nin Fırat Kalkanı hareketinde Türkiye ile beraber bölgede operasyonlarda yer almışlardır.

2.1.3. Kürtler

Dünya’da yaşamını sürdürmekte olan otuz kırk milyon arasında Kürt bulunmaktadır.²⁷⁰ Bunlar Türkiye, Irak, İran ve Suriye arasında bölünmüşlerdir. Bu nüfusun yaklaşık %10’u İran ve Suriye’de ikamet etmektedir.²⁷¹ Suriye’de ise bir buçuk iki milyona tekabül eden popülasyon²⁷² ülkenin nüfus yüzdesine vurulduğunda %8²⁷³ ila %12²⁷⁴ arasında çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir.

Suriye’de yaşamını sürdürmekte olan Kürt nüfus için, bölgeye geliş dönemleri açısından iki gruba ayırmak mümkündür. Bunların ilki Suriye sınırı çizilirken Suriye’ye gelmiş olanlar, ikincisi ise Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1923-1946 yılları arasında Şeyh Sait Ayaklanması, Dersim Olayları gibi isyan hareketleri

²⁶⁷ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 198.

²⁶⁸ Nikolas Van Dam, *op.cit.*, s. 1.

²⁶⁹ Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Etnisite, Kimlik ve Dış Politika: Türkiye’nin Suriye Türkmenleri Politikası", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2018

²⁷⁰ David Romano, Mehmet Gürses, *Conflict, Democratization and The Kurds In The Middle East-Turkey, Iran and Syria* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), s. 111.

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² Kerim Yıldız, *The Kurds in The Syria- The Forgotten People* (London: Pluto Press, 2005), s. 28.

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ Nevzat Bingöl, *Suriye’nin Kimliksizleri Kürtler* (İstanbul: Elma Yayınları, 2004), s. 38.

neticesinde Suriye topraklarına gelmiş olan Kürtlerdir.²⁷⁵ Bu iki grup Suriye topraklarının kuzeydoğu bölgesindeki şehirler olan Kamışlı, Rakka, Haseke ve bunlara bağlı kırsal bölgede yaşamaktadırlar.²⁷⁶ Bu bölgelerde yaşamını sürdürmekte olan yukarıda bahsettiğimiz ikinci grup Kürt nüfusu Suriye’de “Kimliksizler” olarak bilinmektedir. 1946 yılında bağımsızlığını ilan eden Suriye’de Kürtler kültürel haklar almıştır. Baas Partisi’nin Hafız Esad önderliğinde yapmış olduğu 1970 Darbesi sonucu iktidara gelmesiyle yüz yirmi bin Kürt vatandaşın yabancı olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁷ Bu durum 1962 yılında yapılan Haseke nüfus sayımına dayandırılmıştır ve 1945 yılına kadar Suriye vatandaşı olduğunu kanıtlayamayan Kürtleri içine alan geçerli bir durum olarak kendini göstermektedir.²⁷⁸ Arap milliyetçiliğine odaklanan Baas Yönetimi etnik kimliklere nefes aldirmamış ve yaşam şartlarını oldukça zorlaştırmıştır.

Kürt nüfus, Fransız manda yönetimi zamanında, 1928 yılında anadille eğitim, kendi bölgelerinde Kürt yönetici isteği ve Kürtçe’nin resmi dil olarak kabul edilmesi talepleri ile özerklik istemişler ve bu özerklik taleplerinin reddedilmesine rağmen 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasına kadar görel olarak rahat yaşamışlardır.²⁷⁹ Hafız Esat döneminde ise maruz kaldıkları yasaklar, sıradan, herhangi bir insanın kolaylıkla erişebilmesi gereken, bir açıdan da yaşama gereksinimi olan haklardır. Seçme ve seçilme hakları bulunmamaktadır. Pasaport alma hakkına sahip değillerdir ve bunun neticesinde yurtdışına çıkma işlemlerini gerçekleştirememektedirler. Devlette istihdam edilme ve çalışma hakları da mevcut değildir. Kimliksiz olduklarından dolayı resmi nikah bile kıyamamakta ve bu evliliklerden doğan çocuklar kayıtlara geçirilemediğinden eğitim aşamalarının hiçbir kademesinden faydalanamamaktalar, Suriye vatandaşı olan bir şahısla evlilikleri bile geçersiz sayılmakta, sendika üyesi olamadıkları gibi devletin hiçbir sosyal yardımından da faydalanamamaktadırlar.²⁸⁰

²⁷⁵ Ömer İshakoğlu, *op.cit.*, s. 44.

²⁷⁶ Stephen Starr, *Revolt In Syria- Eye-Witness to The Uprising* (London: Hurst & Company, 2012), s. 34.

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 35.

²⁷⁸ Nevzat Bingöl, *op.cit.*, s. 38.

²⁷⁹ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 196.

²⁸⁰ Nevzat Bingöl, *op.cit.*, s. 39-40.

Suriye Devleti 1962 yılında yaptığı bu nüfus sayımı sonrasında vatandaşlığını kaybeden Kürt popülasyonunun her bir üyesine “ bu kişinin ismi Haseke’ye özgü Suriye Arapları kayıt listesinde bulunamamıştır.” Yazılı basit bir kağıt parçası verilmiş ve kayıtlara “ecnebi” yani “yabancı” olarak geçmiştirler.²⁸¹ Bunun yanı sıra nüfus sayımına katılmayan Kürtler içinse; “maktumin” yani “kaydedilmemiş” tanımlaması kullanılmıştır.²⁸² Maktumin olarak kayıtlara geçmiş olanlar ecnebi olarak kaydedilmiş olanlardan da daha düşük bir statüye sahiptirler. Yani, ecnebi olarak tanımlananlar yabancı olduklarına dair bir belgeye sahiptirler, maktuminler ise tam anlamıyla “devletsiz” olarak Suriye’de hiçbir hakka sahip olamamışlardır. Bunların yanında varyetleri olan mülklerin karşılığı tanzim edilmeden ellerinden alınarak Araplara verilmiştir, başka bir ülke vatandaşlığına sahip olmayan Suriye Kürtleri Uluslararası Hukuka göre de devletsiz olarak tanımlanmıştır.²⁸³

Bir topluluğa karşı devlet eliyle yapılan bu yok sayılışın gerekçelerinden biri elbette ki Suriye toprakları üzerinde homojen bir Arap kimliği oluşturma isteği olmuştur.²⁸⁴ Suriye yönetimi, yüzyıllardır mevcut coğrafya üzerinde ikamet etmekte olan etnik kimliklere yapmış olduğu bu baskıcı Yönetim ile kimlikleri, kendi benliklerinde daha görünür kılmış ve bunun sonucu olarak da 2011 yılından beri ülkedeki çatışmaların çeşitli kimlikler üzerinden örgütlenmesine, cephelenmesine ve fraksiyonlara ayrılmasına da sebebiyet vermiştir.

Azınlıklara ve özelinde Kürt kimliğine karşı yürütülen baskı politikalarının milliyetçi sebepleri olduğu kadar iktisadi gerekçeleri de mevcuttur. Örneğin; Haseke’de yılda dört milyon tonun üzerinde tahıl üretilmektedir. Bunun yanı sıra, yılda üç yüz seksen beş bin varil ham petrol çıkarılırken iki yüz on dokuz milyon metreküp de doğal gaz çıkarılmaktadır.²⁸⁵ Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir diğer bölge olan Kürt Dağı ise zeytinyağı üretimiyle ve on üç milyondan daha fazla olan zeytin ağaçları ile bilinen bir bölgedir.²⁸⁶

²⁸¹ Jordi Tejel, Çev. Burçin Koç, *Suriye Kürtleri Tarih, Siyaset ve Toplum* (İstanbul: İntifada Yayınları, 2015), s. 109.

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ Harriet Allsopp, *The Kurds of Syria- Political Parties and Identity in The Middle East* (London-New York: I.B. Tauris & Company, 2015), s. 29.

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ *Ibid.*

Kürtlere ilişkin sosyal ve iktisadi gelişmeler siyasi alanda da olumsuz seyretmiştir. Örneğin Fransız manda Yönetimi Kürtlere ilişkin demografik düzenlemeler yapmaya çalışmıştır.²⁸⁷ Dağınık haldeki Kürt Popülasyonunu bir çatı altında toplayarak Dürzi ve Aleviler için sağlanan özerk yapının bir benzerini Kürt nüfusu içinde sağlaması düşünülmüştür. Fakat bu popülasyonel birleştirilmenin yapıldığı gözlemlense de özerklik gerçekleşmemiştir.²⁸⁸ Çeşitli isyan girişimlerinde bulunmuşlar ve Milletler Cemiyeti'ne özerklik dilekçeleri göndermişlerdir.²⁸⁹

Kürtler, Fransız Manda Yönetimi sırasında özerklik alabileceğini düşünmüş ancak buna ulaşamamışsa da manda yönetiminin siyasi seçim uygulamasından faydalanarak parlamento da görev almışlardır. Manda yönetiminin çekilmesiyle birlikte mevcut hükümete ilk askeri darbeyi yapan Kürt Hüsnü el- Zaim olmuştur. Ardından Dürzi lider Hinnavi, Hüsnü el- Zaim'e darbe yapmış ve idam ettirmiştir. Hinnavi'nin ardından da Edip el-Çiçekli yine bir Kürt lider olarak siyaset sahnesinde boy göstermiştir.²⁹⁰ Fransızların siyasi kanada Sünni Müslümanları, ordu, emniyet gibi diğer bir mekanizmaya da Kürtleri ve Dürzileri uygun görmeleri, Kürtlere orduda bulunma ve hatta askeri darbe yapabilme imkanı sağlamıştır.

Özerklik taleplerinden hiç vazgeçmeyen Kürtler 2011 Suriye çatışmaları başladığında Yönetim tarafından Suriye'nin kuzeyi için mücadeleye girmesi istenen grup olmuştur ve PYD/YPG yapılanması bu bölgelerde protesto girişiminde bulunanlara şiddet uygulamıştır.²⁹¹ Suriye Yönetiminin yanında yer almaları ile Yönetimin bombardımanına görece olarak maruz kalmamışlarsa da Ayn el- Arab'da ISİD/DAİŞ ile mücadele etmek zorunda olmuşlardır.²⁹² Tel Abyad için ABD'nin hava desteğini alan YPG buradaki ISİD/DAİŞ yapılanmasını önemli ölçüde geriletirek burada da varlık göstermiştir.²⁹³

²⁸⁷ David Romana, *op.cit.*, s. 88.

²⁸⁸ Jordi Tejel, *op.cit.*, s. 63.

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 67.

²⁹⁰ *Ibid.*, s. 91-99.

²⁹¹ Robin Yassin- Kassab, Leila Al- Shami, *Burning Country: Syrians in Revolution and War*, (London: Pluto Press, 2016), s. 88.

²⁹² *Ibid.*, s. 89.

²⁹³ Longman Radpey, "The Kurdish Self-Rule Constitution in Syria", *Chinese Journal of International Law*, Vol. 14, Issue 4, 2015, s. 836.

2.2. Dini Yapılar

Günümüz Suriye'si etnik ve linguistik açıdan çeşitliliklere sahip olduğu kadar dini ve mezhepsel anlamda da anlamda da bir çeşitlenmenin içerisinde. Bu çeşitlilik içerisinde; %87 oranında Müslüman ve bu oran içerisinde %74 Sünni %13 Şii (Nusayri/Arap Alevisi, İsmaili) bulunmaktayken %3 oranında Dürziler ve %10 oranında Hristiyan, Yahudi ve diğer gruplar yer almaktadır.²⁹⁴ Etnik çeşitlilikten ziyade dini ve özellikle mezhepsel kimlik ön planda yer almaktadır. Günümüzdeki çatışmanın mezhepsel kimliklerle anılması da buna işaret etmektedir.

2.2.1. Müslümanlar

İslamiyet tek Tanrılı dinlerin sonuncusu ve en modern olanıdır.²⁹⁵ M.S. 610 yılında Mekke'de Hira Mağarasında Allah'ın elçisi olan Hz. Muhammed'e Cebrail Meleği aracılığı ile inmeye başlayan vahiylerden meydana gelen ayetlerin oluşturduğu kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı tarihte Mekke'de çok Tanrılı Pagan inancı (Putperestlik) hakimiyeti söz konusudur ve Hz. Muhammed'in bu inanışın yanlışlığını anlatması çabaları sırasında aldığı tepkilerin boyutları sertleşince, M.S. 622 yılında İslamiyet'e inanan Mekkeli Müslümanlarla beraber Medine'ye hicret etmiştir. Böylece İslamiyet'in yayılma ve genişleme aşaması başlamış bulunmaktadır.

Tek bir kutsal kitap olmasına karşın uygulama ve inanç farklılıklarına dayanan mezhepsel ayrımlar bulunmaktadır. Sünni ve Şii olarak iki kola ayrılırken bu kolların çok sayıda alt grubu mevcuttur. Sünniler Hanefi, Hanbeli olarak ayrılırken; Şiiler Aleviler, Nusayriler, Dürziler, İsmaililer, Caferiler şeklinde ayrılmaktadır.

Sünniler

Suriye topraklarında Sünnilerin varlığı 7. yy içerisinde yaşanan Suriye topraklarında yer alan Sıffin bölgesinde yaşanan Sıffin Savaşına dayanmaktadır.²⁹⁶ Hz. Ali ve Şam valisi Muaviye arasında üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesi ve katillerinin akrabalık ilişkisi olan Muaviye'ye teslim edilmesi istenmiştir. Bu durum

²⁹⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> erişim tarihi: 22.09.2019.

²⁹⁵ Andrew Humphreys, Domien Simonis, *Syria*, (London: Lonely Planet, 1999), s. 36.

²⁹⁶ Cengiz Ergün, "Emeviler ve Osmanlı Devleti Yönetimi Altında Şam: Bir İslam Şehri Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, 2017, s. 382.

taraflar arasında birçok anlaşmazlığın yaşanmasına sebep olmuş ve Hz. Ali'nin Muaviye'yi, kendisine biat etmeye davet etmesi ve bu davetin karşılık bulamaması ile olay Sıffin Savaşının yaşanması ile sonuçlanmıştır.²⁹⁷ 661 yılında Hz. Ali'nin öldürülmesiyle ve Muaviye'nin kendisini Şam'da halife ilan etmesiyle Emevi Hanedanlığı dönemi ile Suriyede Sünnilerin varlığı görülmeye başlamıştır.

7.yy'dan itibaren Suriye topraklarında yaşamakta olan Sünniler Sünni İslamı temsil eden yapılanmalara kolayca dahil olabilmektedir. Bu yapılanmalara örnek olarak Müslüman Kardeşler örgütünü verebiliriz. Bu örgüt İslam temelli yönetim şeklini işaret eden ve bunu siyasal bir talep haline dönüştüren ilk yapılanmadır. Orta Doğu ülkelerinde ortaya çıkan İslam temelli hareketlere 1928 yılında Hasan El-Benna tarafından Mısır'da kurulmuş olan Müslüman Kardeşler örgütünün düşünsel açıdan etkisi de olmuştur.²⁹⁸ Müslüman Kardeşler yapılanmasının kurucusu El-Benna, İslam'ın yalnızca Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurallar bütünü olmadığını, namaz ibadetini yerine getirmek kadar cihat ve adaleti sağlamaya da önem verilmesi gerektiğini belirterek İslam'ın siyasal ve sosyal bir sorumluluk alanının da olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁹ Bu anlayışın Suriye ihvanı doğrultusundaki karşılığı ise, sorunlara İslamcı çözümler getirmek, büyük devletlerin müdahalelerinden korunmak, dış güçlere, üst sınıf egemenliğine son vermek ve milli bir politika geliştirmek şeklinde belirlenmiş sosyal ve siyasal başlıklar olmuştur.³⁰⁰

Suriye'de ise Müslüman Kardeşler, Mustafa Sibai önderliğinde Fransız karşıtı ve İslami yönetim yanlısı olarak 1945-1946 yılları arasında kurulmuştur.³⁰¹ Suriye'nin bağımsızlığı kazanmasıyla ortaya çıkan ihvan hareketi 1946-1963 yılları arasında Suriye Parlamentosunda "Sosyalist İslami Cephe" ve ardından "İhvan-ül Müslimin" adıyla temsil edilmiştir.³⁰² Baas Partisi'nin darbesi ile ihvan hareketi zayıflamış ve bu durum hareket içerisinde radikal bir grubun ortaya çıkmasına

²⁹⁷ *Ibid.*

²⁹⁸ Bulut Gürpınar, "Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2014, s. 117.

²⁹⁹ İrfan Ülger, "Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2016, s. 141.

³⁰⁰ Bulut Gürpınar, *op.cit.*, s. 119.

³⁰¹ Yvette Talhamy, "The Syrian Muslim Brothers and The Syrian-Iranian Relationship", *Middle East Journal*, Vol. 63, Issue 4, 2009, s. 565.

³⁰² Bulut Gürpınar, *op.cit.*, s. 119.

sebepe olmuştur.³⁰³ 1970 yılında Hafız Esad'ın Suriye de iktidara gelmesiyle Nusayrielerin ön planda olduğu bir yönetimin ortaya çıkmasına yol açmış ve ülkede mezhepsel gerilimlerin daha çok hissedildiği dönemler başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğundan önce ve imparatorluk döneminde ayrıcalıklı bir grup olan Sünni Müslümanlar ayrıcalıklarını kaybetmekten memnun olmamıştır.

1973 yılında Hafız Esad yönetiminin laik anayasa girişimi ve seküler uygulamaları karşısında ihvan hareketi içerisindeki radikal grupların tutumu daha çok sertleşmiş ve 1980 yılında Hafız Esad'a suikast girişiminde bulunmalarına sebepe olmuştur. Bu olay sonrasında, Hafız Esad hükümeti ihvan üyelerinin suçlu sayılacağı ve idam cezası ile cezalandırılacaklarına ilişkin bir yasa çıkararak ihvanın radikal kanadı olan Müslüman Kardeşler örgütü üyelerini tutuklamışlardır.³⁰⁴

Örgütün radikal yanının şiddetlenmesi, Hafız Esad yönetiminin radikal muhalefeti baskı altına alması sonucunda Hama'da organize olan Müslüman Kardeşleri hedef alan ve on binlerce Sünni Müslüman'ın ölümüyle sonuçlanan Hama Katliamı sonucunda olmuştur.³⁰⁵ Bu olay sonrasında Müslüman Kardeşler yapılanması olmak üzere hükümet karşıtı Sünni muhalif cephe sessizliğe bürünmüş, 2000'li yıllarda tekrar yapılanmaya başladıklarında hükümet tarafından müdahale edilmiştir.³⁰⁶ 2011 protestoları başladığında ise Müslüman Kardeşler Sünni muhalif kanada desteğini vurgulamış ancak örgütlü bir hareket içerisinde olmadıklarını iddia etmiştir.³⁰⁷

Müslüman Kardeşlerin bu iddiasına karşılık Suriye'de yaşayan Nusayrieler Sünni Müslümanları hedef alan Hama Katliamının, günümüzde yaşanan olaylar içerisinde kendilerine geri dönüşü olacağını ve olayların mezhepsel yanının derinleşeceğini dile getirmektedirler.³⁰⁸ Katliama maruz kalabileceğini düşünen Nusayri topluluğun bu endişesini Beşar Esad'ın göstericilere karşı olan tutumu daha

³⁰³ *Ibid.*, s. 121.

³⁰⁴ *Ibid.*, s. 122.

³⁰⁵ Yavuz Güçtürk, *İnsanlığın Kaybı- Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu* (Ankara: SETA Yayınları, 2014), s. 25.

³⁰⁶ *Ibid.*, s. 60.

³⁰⁷ Bulut Gürpınar, *op.cit.*, s. 125.

³⁰⁸ BBC Araştırması Suriye Alevilerinin "Katliam Korkusu", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130315_suriye_aleviler_2 Erişim Tarihi: 1 01 2020.

da derinleştirmiştir. Beşar Esad hükümetinin protestoları sert bir şekilde bastırması ve Sünni Müslümanların yoğun olduğu bölgelerdeki gösterilerde keskin nişancılar, şebbihalar ya da ordu gücünü kullanarak³⁰⁹ Sünni mezhebini hedef göstermesi Sünni Müslümanlar arasındaki radikal grupların şiddet düzeyini arttırmıştır. Olaylarda Sünni Araplar ve Nusayriler arasında karşılıklı, mezhebe dayalı şiddet olayları yaşanmıştır.

Sünni radikal grupların Nusayrileri hedef alarak yaptıkları kimi olaylar şunlardır.³¹⁰ Çoğunluğunun Sünni Müslümanlardan oluştuğu radikal eğilimli gruplardan Tevhid Tugayı'nın mezhebe dayalı şiddet içerikli uygulamaları arasında işkence, Suriye Ordusundan asker kaçırma ve infaz etme bulunmaktadır. Heyet Tahrir el-Şam örgütünde ise Şii olduğu şüphesiyle gözaltına alarak işkence etme durumu vardır. El-Faruk Tugayı'na mensup bir muhalifin ise Nusayrilerin Sünnilere katliam yaptığı ve bunun karşılığının olacağı içeriğinde bir söylemi mevcuttur.

Sünni Müslümanların Nusayri yönetim tarafından maruz kaldığı durumlar ise şunlardır.³¹¹ Şebbiha milislerince Sünni Müslümanların mülkiyetlerinin gasp edilmesi, sivillerin öldürülmesi, işkence etmek, tecavüz, adam yaralamak, hürriyetten yoksun bırakmak, küçük düşürücü muamelede bulunmak şeklinde sıralanabilir.

Sünni Arap muhalif grubun Nusayri Esad yönetiminin baskısı karşısında takındığı mezheple bütünleşen tutumu karşısında; Esad yönetiminin Nusayri kimliğini ön plana çıkarıp Sünnileri hedef alan tutumu Suriye'de mezhep siyasetinin içine girdiği çıkmazı göstermektedir. İhvan hareketinin içerisinden Nusayri karşıtlığı ile çıkan radikal grupların her ne kadar Hama Katliamı ile sessizliğe büründüğü görülse de, 2011 olayları ile Beşar Esad hükümetinin yine Sünni Arapları hedef alması, radikal grupları yeniden ve mezhepçi söylemlerle ortaya çıkarmıştır.

Sünniler, günümüz Suriye coğrafyasında Osmanlı İmparatorluğu dönemi dahil olmak üzere toplum içerisinde ayrıcalığa sahip olmuştur.³¹² Osmanlı

³⁰⁹ Yavuz Güçtürk, *op.cit.*, s. 32-33.

³¹⁰ *Ibid.*, s. 63-68.

³¹¹ *Ibid.*, s. 51-58.

³¹² Anzavur Demirpolat, Gürsoy Akça, "Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema", *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, Yıl 13, Sayı 38, 2009, s. 5.

İmparatorluğunun son dönemlerinde ve Suriye’de Fransız manda yönetiminin başlaması ile bu ayrıcalıklı durumlarında zayıflama olmuştur. Sünniler, Suriye’nin bağımsızlığından 1963 Baas darbesine kadar yine Suriye’de yönetici elit tabaka olarak varolmuşlardır. Sünnilerin siyaset sahnesinden yönetici elit sınıf olarak inmesinin ardından Suriye’de siyasetten olduğu gibi ordudan da tasfiye edilen Sünni elit tabakanın yerini Nusayriler almıştır.

Sünni Müslümanların sosyo-ekonomik hayattaki yerleri, Osmanlı İmparatorluğu yıllarından beri en ayrıcalıklı konumlar olan yönetim kademeleri, tarımsal faaliyet alanları ve askeri birimler içerisinde olmuştur.³¹³ Osmanlı’da tarım hem direkt padişaha bağlı hem de ekonomik büyüme alanıdır. Sosyal statü açısından tarımla uğraşan köylü sınıf direkt padişaha bağlı ve ekonomik gelir açısından iyi bir kademededir. Sünnilerin bir kısmı Suriye’de bu ayrıcalıklı konumlarını Nusayri iktidarı ile kaybetmişlerdir.

Suriye’de Sünni Arapların sosyo-ekonomik kazanımlarına önemli ölçüde katkı yapan konu onların aşiretsel yapılarıdır. Arap toplumlarında İslam öncesi yıllardan itibaren aile/aşiret/kabile bağları güçlü olmuştur. Günümüzde de bu konu güncelliğini korumaktadır. Sünni Müslümanlar Suriye’deki çatışma ortamına muhalefetin etkisi ile aşiret grupları olarak dahil olmuştur. Yönetime karşı durmak isteyen muhalefet Sünni gruplar olduğu kadar, Suriye’nin iç meselesini kendi içimizde çözmeliyiz diyerek Esad’ın tarafında yer alan Sünni Müslüman aşiret grupları da görülmektedir.³¹⁴ Nusayrilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye ve Dürzilerin yoğunlukta olduğu es-Süveyde şehirleri haricinde Suriye’nin geri kalan bölgelerinde Sünni nüfus çoğunlukta.³¹⁵

Suriye’deki Sünnilerin Yönetimle olan ilişkisi iki boyutludur. Birincisi sadık kaldıkları sürece ticari ve siyasi faaliyetlerinin devam ettirebilen Sünni zengin-kentli kesim mevcuttur. İkincisi yoksul olan ve Yönetime uzak duran ve protestolarda sesini duyuran Sünni gruplardır. Bu ikinci grup çatışmaların hızla mezhepselleştiği

³¹³ Cüneyt Dumrul, Yasemin Dumrul, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2014, s. 156.

³¹⁴ Umut Koldaş, Erhan Ayaz, *op.cit.*, s. 12-13.

³¹⁵ Ömer İshakoğlu, *op.cit.*, s. 46.

ve Yönetime muhalif olan Sünnileri oluşturmaktadır. Bu gruplar ilk kez Fransız mandasına karşı ayaklanmış ardından 1963'te Baas partisine başkaldırmış ve 1982'de Hama'da Esad yönetimine karşı organize olmuş ve Hafız Esad yönetimi tarafından Sünni katliamına maruz kalarak geri planda tutulmuşlardır.³¹⁶

1970 yılında başa geçen Hafız Esad yönetimine kadar Suriye toprakları Sünni elitler tarafından yönetilmiştir. Orduda hakim olan Nusayri kimliği, Esad'ın darbesiyle ülkede yönetici elit sınıf haline gelmiştir. Hafız Esad ilk yıllarda Baas Partisi'nin kadrolarında Arap olmayan Türkmenlere, Kürtlere, Çerkezlere ve Ermenilere yer vermiştir.³¹⁷ Sünnileri Yönetimin en çok önem verdiği istihbarat ve güvenlik örgütleri dışında kalan birimler olan kabine ve orduda üst düzey görevlerde konumlandırmıştır.³¹⁸ Sünnilerin bir bölümü önceki konumlarına göre yine elit tabaka içerisinde olsa da asıl söz sahibi olan Nusayrilidir. Şehirlerde ticari faaliyetlerin lokomotif olmaya devam etmiş, siyaseten Esad'ı ve Baas Partisini desteklemişlerdir.³¹⁹ Hafız Esad'ın hedeflediği desteği alması ile uygun koşullar oluşmuş ve Nusayri yapılanma, devletin tüm kurumlarına sirayet ettirilmiştir.

Yönetim karşıtı eylemleri, Suriye'de nüfus yoğunluğuna sahip olmaları ve Arap milliyetçiliğine yatkınlıkları Sünnilerin Nusayri yönetimin baskısına maruz kalmalarına yol açmıştır. Nusayri yönetiminden beri baskı altında yaşayan bu grubun 2011 protestoları sırasında ön saflarda olması ve ardından olayların Sünni Arap muhalefeti çerçevesinde mezhepsel bir çatışmaya dönüşmesi Sünni Arapların muhalif eylemlerinin geldiği son noktadır.

Şiiler

Nusayrililer (Arap Alevileri)

³¹⁶ Hasan Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* (İstanbul: Bete, 2016), s. 196.

³¹⁷ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 32.

³¹⁸ *Ibid.*, s. 33.

³¹⁹ Martha Neff Kessler, *Syria: Fragile Mosaic of Power* (Hawaii: University Press of Pasific, 2002), s. 30.

Nusayriler Suriye’de 1970 itibari ile elit sınıf olmuş bir azınlık gruptur. Ayrıca Şiiğin alt kollarından biri olan Nusayri inancına³²⁰ tabi bir topluluktur. Nusayri adını nereden aldıkları ile ilgili çeşitli iddialarda bulunulmuşsa da kesin olarak bir tespiti işaret etmek pek kolay değildir. Ancak birçok kaynakta Nusayrilerin Suriye’de yaşamakta olduğu Nusayra Dağı işaret edilse de, bunu kabul eden pek az kaynak vardır. Örneğin Muhammed Emin Galip et-Tavil, Nusayrilerin, erişimi zor olan Nusayra Dağında çok uzun yıllar boyunca yaşamlarını sürdürdükleri ve Suriye’deki mevcut Nusayri azınlığın buradan geldiği ve bu sebepten dolayı Nusayri olarak nitelendirildiğinden bahsetmektedir.³²¹ Bunun dışında Nusayri adının Hristiyanlıkla bağlantılı olabileceğini düşünen yazarlar Richard T. Antoun ve Donald Quataert’e göre; Latince Nazarini kelimesinin deformasyona uğramış haliyle Nasrani olarak nitelendirilmektedir ve bu kelime Hristiyan anlamına gelmektedir.³²² Kur’an’da Hz. İsa’nın çocukluğunu geçirdiği yer olarak bahsedilen Nazaret’ten gelen Nazarini yine Hristiyanlığı işaret etmektedir.³²³

Bundan başka “Nasuraya” kelimesi bulunmaktadır. Bu kelimedeki Kufe yakınlarında bir köy olarak bilinmektedir.³²⁴ Bunun yanı sıra Nisbe³²⁵; Nusayr Şii şehitlerinden biri olduğu düşünülen ya Hz. Ali’nin oğlu ya da Hz. Ali’nin azat ettiği kölelerden birinin yaşadığı ya da kabilesinin bulunduğu yeri gösteren bir isimdir.³²⁶ Bu alternatiflerin içerisinde ise her kaynakta bulunan ve Nusayri adının gelmiş olabileceği düşünülen en güçlü ihtimal; Nusayrilerin kurucusu sayılan on birinci İmam Hasan al- Askeri’nin öğrencisi olan Muhammed bin Nusayr el- Abdi el-Bekri en- Nemri’dir.³²⁷

Nusayri adının nereden geldiği bir tartışma konusu olmuşken ne zamandan beri kullanıldığı da ayrı bir tartışma konusu teşkil etmektedir. Nusayri adını ilk kez ölümü

³²⁰ Yaron Friedman, *The Nusayri- Alawis- An Introduction to The Religion, History and Identity of The Leading Minority in Syria* (Boston: Brill, 2010), s. 5.

³²¹ Muhammed Emin Galip et-Tavil, çev. İsmail Özdemir, *Arap Alevileri Tarihi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2012), s. 305.

³²² Richard T. Antoun and Donald Quataert, *Syria Society, Culture and Polity* (New York: State University of New York Press, 1991), s. 50.

³²³ *Ibid.*

³²⁴ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 26.

³²⁵ Richard T. Antoun, Donald Quataert, *op.cit.*, s. 50.

³²⁶ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 26.

³²⁷ Meir M.Bar – Asher, Aryeh Kofsky, *The Nusayri- Alawi Religion An Enquiry Into Its Theology and Liturgy* (Boston: Brill, 2002), s. 1-2.

1021 yılında gerçekleşmiş olan Şii yazar İbn Al-Gazairi'nin kitabında rastlanmıştır.³²⁸ Bu kaynaktan önceki metinlerde İbn Nusayr'ın aşiretini ifade etmek adına Namiriyya sözcüğü kullanılmıştır.³²⁹

Suriye Alevileri Nusayri teriminin kendileri için kullanılmasını istemedikleri bilinmektedir. Alevi denmesini tercih etmektedirler. Çünkü bunu aşağılayıcı bir ifade olarak kabul etmektedirler.³³⁰ Bir takım kaynaklarda Nusayrilere Fransız mandası yıllarında Nusayra Dağında otonom bir Alevi devleti kurdu olduğundan Alevi olarak anılmak istediklerine dair ifadeler yer almaktadır.³³¹

Nusayrilerin inanç mekanizmasına bakacak olursak birçok farklılığa rastlayabiliriz. Nusayrilere inanç spritüel bir olgu içerisinde yaşanmaktadır. Yani; Nusayrilere; Allah'ın Hz. Ali'nin bedeninde tecelli ettiğine inanmaktadır.³³² Bunun yanında "ruh göçüne" olan inançları doğrultusunda Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ruhu ile yeniden doğduğuna inanmaktadırlar.³³³ Bu inançların bir ürünü olarak da Kuran-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla inmesi durumuna oldukça farklı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Şöyle ki; İran da Müslümanlığı kabul etmiş ilk Müslüman Selman-ı Farisi'nin Hz. Ali'de tecelli etmiş olan Allah ile Hz. Muhammed arasında iletişimi sağlayan kişi olduğuna inanmaları ve Hz. Ali'den öğrendiği Kur'an ayetlerini Hz. Muhammed'e öğrettiğine inanmaları durumu söz konusudur.³³⁴ İşte bu inançları onları Sünni doktrin açısından "Din dışı" olarak nitelendirirken Şii mezhebi açısından da "Gulat",³³⁵ yani aşırıya gitmiş olarak nitelendirilmelerine götürülmüştür.

İnanç mekanizmalarının, Hristiyanlıkla da benzer noktalar taşıdığına rastlanmaktadır. Hz. Ali'nin Tanrısallaştırılması, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kabul ediyor olması ve Farisi'nin Hz. Muhammed'in sahabelerinden biri olması durumuna kutsiyet algısıyla yaklaşarak bu üçü arasında

³²⁸ Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye- İran- Irak- Suriye- Bulgaristan, Dede Ocaklarının, Topluluklarının ve Yerleşimlerin Tarihi* (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2012), s. 466.

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 46.

³³¹ Muhammed Emin Galip et- Tavail, *op.cit.*, s. 307.

³³² Yaron Friedman, *op.cit.*, s. 206.

³³³ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 47-48.

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ *Ibid.*, s. 45.

bağ kuruyor olmaları, Hristiyanlıktaki üçleme olan Baba- Oğul- Kutsal Ruh yapısını hatırlatmaktadır.³³⁶ Noel'i kutluyor olmaları ve İslamiyet'in yasakları arasında olan şarap içmek konusunda farklı tutum takınarak on sekiz yaşına gelmiş olan Nusayri gençlere dinlerini anlatırken yaptıkları törende şarap içmeleri Hristiyanlıktan etkilenmiş olabileceklerine işaret saymaktadır.³³⁷

Nusayrilik kelime olarak ele alındığında her ne kadar Hristiyanlıkla benzeşen yönleri görülmüş olsa da teknik olarak Şiiliğin bir alt koludur. Böyle olmasına karşın Şiiliğin Yedi İmam Şiiliği (Batınlık ve İsmaililik) ve On iki İmam Şiiliği(Caferilik) arasında hangi tarafta yer aldığı kesinlik kazanamamıştır. Çünkü inanç mekanizmasının farklılığı açısından Yedi İmam Şiiliğine daha yakın duruyor gibi görünmesinde imamlık silsilesini on iki imamla sınırlandırdığından Caferilik'e yakın durmaktadır. Reenkarnasyon inancından ötürü Caferilikle de farklılaştığından, bu iki ana akımın sentezi olarak düşünülebilmektedir.³³⁸ Bu şekilde bir dini inanca sahip olan Nusayriler aşiretlere aşiretlere ayrılmaktadır. Bunlar; Hattadin, Matawira, Kelbiyye, Hayyatin olmak üzere Suriye'de dört büyük Nusayri aşiret bulunmaktadır.³³⁹ Esad ailesi Kelbiyye aşiretine mensuptur ve merkezleri Lazkiye'dir.

Dürziler

Dürzilik, dinsel ve toplumsal bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kökenleri tam olarak bilinmese de bir inanç mekanizması olarak Mısır'da ki Fatımi Devleti ile ilişkilendirilmekte ve Şii mezhebinin İsmailiye koluna dahil edildiği kabul edilmektedir.³⁴⁰ Fatımi Devleti'nin de doktrin olarak İsmailizmi benimsediği bilinmektedir.³⁴¹

Dürziler isimlerini her ne kadar Abdullah Muhammed bin İsmail ed- Derezi'den almış olsalar da³⁴² tam olarak bir inanç sistemi olarak varlık göstermeleri, 1021 yılında Fatımi Devleti halifesi/ İmamı olan el- Hakim bin Amr ' Ala'nın doğa üstü

³³⁶ Anne Sinai, Allen Pollack, *The Syrian Arab Republic* (New York: American Academic Association for Peace in The Middle East, 1976), s. 62.

³³⁷ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 48-49.

³³⁸ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 29.

³³⁹ Nikolas Van Dam, *op.cit.*, s. 8.

³⁴⁰ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 403.

³⁴¹ Kais M. Firro, *The Druzes in The Jewish State- A Brief History- Social, Economic and Political Studies of The Middle East and Asia* (Boston: Brill,1999), s. 12.

³⁴² Richard F. Nyrop, *op.cit.*, s. 86.

bir şekilde ortadan kaybolması sonucunda³⁴³ Hamza bin Ali'nin bu inancı on birinci yüzyıl da yayması ile başlamıştır.³⁴⁴ Bu inanç mekanizmasını İslamiyet'te marjinal kabul edilmektedir.³⁴⁵ İslamiyet'in gerektirdiği ibadetlerin Dürziler tarafından farklı yapıldığı bilinmektedir. Namaz kılmamaları, camiye gitmemeleri ve dua etmemelerine ilişkin eleştirilerde bu görevleri görünürde ve şeklen yapmaya karşı olduklarını ifade etmektedirler.³⁴⁶ Çünkü ibadetlerini gizli yapmayı tercih ettikleri³⁴⁷ gibi ibadethaneleri olan Halavat³⁴⁸ adını verdikleri yer de gizlidir. Örneğin Kutsal günleri Perşembe akşamında kırsal bölgelerde تنها yerlerdeki toplantı evlerinde toplanırlar. Bu toplantı evlerindeki toplantılar Dürzi metinlerinin okunduğu, sosyal ve siyasi başlıkların geniş bir şekilde tartışıldığı ortamlardır.³⁴⁹ Bu ortamlarda ibadet etme oranı düşüktür. Bunun temel sebebi cennet ve cehenneme inanmayarak Nusayrilerde olduğu gibi Ruh Göçüne inanmalarındır. Tanrının Hz. Ali'de ve İmamları Al- Hakim'de tecelli etmiş olduğuna inanmaktadırlar.³⁵⁰

Bu farklı inanç sistemleri ile yaşadıkları bölgelerde dinden sapmış oldukları düşüncesiyle baskı görmüşler, dışlanmışlar ve genellikle dağlık bölgelerde yaşamak durumunda kalmışlardır. Mısır'da yaşamakta olan bu topluluk 1020 yılından itibaren bölgeden göç ederek Antakya ve Lübnan arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁵¹

Dürzileri bölgede çeşitli isyanlarla da anmak mümkündür. Suriye topraklarında girişmiş oldukları ilk isyan, 1854 yılında Osmanlı hakimiyeti söz konusu iken Islahat Fermanı'nın kimlikleri eşitleme niyetine tepki olarak Hristiyan Marunilere karşı olmuştur. Bu isyan kansız bir şekilde bastırılmış olsa da 1860 Mayısında Halep'de cami duvarlarına Marunilere karşı eylem yapılması hakkında pankartlar asılmıştır. Dürziler Marunilere karşı hareke geçmiş, olaylar önce Lübnan'a oradan da Şama sıçramış; Hristiyan mahallesi yağmalanmış, yakalananlar öldürülmüş, kaçabilenler konsolosluklara sığınmış ve Cezayir Emiri bin iki yüz kadar Cezayirliyi silahlandırıp

³⁴³ Kais M. Firro, *op.cit.*, s. 12.

³⁴⁴ Andrew Humphreys, Domien Simonis, *op.cit.*, s. 40.

³⁴⁵ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 403.

³⁴⁶ Joseph Parfit, *Among the Druzes of Lebanon and Bashan* (London: Hunter&Longhurst Ltd, 1917), s. 229.

³⁴⁷ Richard F. Nyrop, *op.cit.*, s. 86.

³⁴⁸ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 403.

³⁴⁹ Joseph Parfit, *op.cit.*, s. 236-237.

³⁵⁰ *Ibid.*, s .224-225.

³⁵¹ Ümit Özdağ,*op.cit.*, s. 405.

Hristiyanlara yardıma göndermiş ve Hristiyanları Cezayir'e iltica etmeye ikna ederek daha kanlı çatışmaların önüne geçmiştir.³⁵²

Dürziler on birinci yüzyıldan beri Şiiliğin muhalif tarafı, Maruniler ise sayıca daha az olmalarına rağmen mezhepsel kimliklerinin etkili savunucusu olmuştur.³⁵³ 19.yy başlarında bu iki grup etkin güç konumunda olmuştur.³⁵⁴ Bölgede birbirlerine karşı zorunlu bir hoşgörü izlemek durumunda kalmışlardır.³⁵⁵ Birbirleri ile sıklıkla gerilim yaşamışlar ve Osmanlı yönetiminin müdahaleleri de bulunmasına yol açmışlardır. Örneğin, 1860 yılında Dış İşleri Bakanı Fuat Paşa böyle bir dönemde bölgeye gelerek elli altı suçluyu idam ettirmiş, sorumlu olan yüz on bir asker kurşuna dizilmiş ve bir kısmı da sürgün edilmiştir.³⁵⁶ Olaylarda ihmali bulunan Osmanlı memurları da cezalandırılmış, zarara uğrayan Hristiyan halka tazminat ödenmesi sağlanmıştır.

Dürzilerin kalkışmış olduğu bir başka isyan ise Fransız manda yönetimi sırasındadır. Suriye'de otonom bir bölge kurmak istemişler Fransızlara karşı ayaklanmışlardır³⁵⁷ Bu ayaklanmayı organize eden ise güçlü Dürzi kabilelerinden biri olan Atraş ailesinin temsilcisi Sultan Paşa el- Atraş'tır. 1925-1927 yılları arasında yaşanmış olan olayların neticesinde Dürziler istediklerini almış ve özerk Ceb-el Dürzi Devleti hayata geçirilmiştir. 1936 yılına kadar bu adla anılmış olan bu bölge Suriye delegasyonu ve Fransa arasında imzalanan antlaşma ile 9 Temmuz 1936 yılında Birleşik Suriye Devleti'ne katılmışsa da³⁵⁸ bu durum 1939 yılında özerk yapısına tekrar dönmesini engellememiştir.³⁵⁹ 1942-44 yıllarına kadar devam eden bu yapı bu tarih ile sona yaklaşmış, Fransa'nın 1946 yılında bölgeden tamamen çekilmesiyle otonom yapılarda son bulmuştur.³⁶⁰

³⁵² Ömer İshakoğlu, *op.cit.*, s. 72-73.

³⁵³ William Cleveland, *op.cit.*, s. 103.

³⁵⁴ Ömer Osman Umar, *op.cit.*, s. 11-12.

³⁵⁵ William Cleveland, *op.cit.*, s.103.

³⁵⁶ Ömer İshakoğlu, *op.cit.* s. 73.

³⁵⁷ Samy S. Swayd, *Historical Dictionary of The Druzes* (Lanham: The Scarecrow Press, 2006), s. 52.

³⁵⁸ Anne Sinai, Allen Pollack, *op.cit.*, s. 70.

³⁵⁹ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 408.

³⁶⁰ Mordechai Nisan, *Minorities in The Middle East- A History of Struggle and Self- Expression* (London: McFarland&Company, 2002), s. 132-133.

Darbelerin başladığı dönemler Dürziler için de baskı dönemi olunca 1951-1954 yılları arasında Dürziler Sultan el- Atraş önderliğinde mücadeleye başlamışlardır. Darbe lideri Edip Çiçekli'nin devrilmesine vesile olmuşlar fakat aynı zamanda liderleri Atraş'ın tutuklanmasına yol açmışlardır.³⁶¹ Çiçekli sonrası 1955-58 yılları arasında yönetimi devralan Şükrü el- Kuvvetli de Dürzilere baskıyı sürdürünce sosyo-ekonomik gerilemeleri başlamış ve giderek içe kapanmışlardır.³⁶² 1970'te yönetimi devralan Hafız Esad, diğer azınlık grupları yanına alarak Sünnileri dengeleyebileceği düşüncesiyle Dürziler üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Fakat göz önünde olmalarına da müsaade etmemiştir.³⁶³ Örneğin, Dürziler Esad'a karşı minnet duygusu ile Hafız Esad'ın 2000 yılındaki cenaze törenine katılmak istemişse de, Suriye yönetimi buna müsaade etmemiştir.³⁶⁴ Bunun yanı sıra Suriye'de Cebel el-Arap bölgesinin dağlık kesimlerinde çoğunluk olarak yaşamakta olan Dürziler yoğun olarak el- Suveyde bölgesinde ikamet etmektedirler³⁶⁵ ve Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması uygun görülmeyen grup Lübnan'da yaşamakta olan Dürzilerdir.

Dürzilerin dini inançlarını yaşama şekilleri, onları Gulat (aşırıya gitmiş) Şia³⁶⁶ olarak adlandırılan bir topluluk haline getirmiştir. Dışlanan bir azınlık kitlesi olarak siyasi sahnede var olmuşlarsa da Dürzilerin fazla ön plana çıkmasına müsaade edilmemiştir. Mevcut konumları kademeli olarak zaman içerisinde daha pasif bir duruma getirilmiştir.

Dürziler çatışmalar başladığında çok fazla ön planda olmak istemeyen bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumundan dolayı ne Esad karşıtlarının yanında durmuş ne de Yönetimden tam anlamı ile bir kopuş sergileyebilmişlerdir.³⁶⁷ Aynı zamanda köktenci grupların hedefinde olmuşlar, Yönetimin ilk yıllarından beri Dürziler inanç mekanizmalarından ötürü Suriye'de çatışmalar başladığında özellikle radikal İslamın hız kazandığı 2014-2015 yılları arasında din değiştirmeye

³⁶¹ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s.412.

³⁶² *Ibid.*

³⁶³ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 193.

³⁶⁴ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 413.

³⁶⁵ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 192.

³⁶⁶ *Ibid.*, s. 191.

³⁶⁷ İzzettin Artokça, *Orta Doğu'da Dürziler*, Tasam, Stratejik Rapor No. 4, s.12.

zorlanmışlardır.³⁶⁸ Mezhepsel savaşın geldiği nokta ise Dürzilerin öldürülme olaylarına kadar varmıştır.³⁶⁹

İsmailiye

Suriye’de yaşamını sürdürmekte olan dini azınlık gruplardan biri İsmailiye mezhebine mensup olanlardır. İsmaililik Şiiliğin alt kollarından bir tanesidir. İsmaililik 10.yy’da Mısır’da Fatımi Devleti içerisinde ilk kez devletleşme imkanı bulmuştur ve İsmaili mezhebinin liderleri için Aga Khan ünvanı kullanılmıştır.³⁷⁰ İsmaili mezhebi aynı zamanda Batınlık olarak da bilinmektedir.³⁷¹ İslam dini açısından aşırıya gitmiş mezhepler arasında sayılmaktadır. İsmailiye adını Şia’nın altıncı imamı olan Cafer-es Sadık’ın imam olması istenen oğlu İsmail’den alır. Cafer-es Sadık’tan sonraki imam olan oğlu Musa Kazım’dır ve bunu kabul etmeyenlerin İsmail’i imam olarak kabul etmesi ile İsmaililik ortaya çıkmıştır.³⁷² Bu adlandırmanın yanı sıra Karamita, Talimiyye, Batıniyye, Seb’iyye ve Melahide şeklinde farklı adlandırılmalarda bulunmaktadır.³⁷³ Yedi İmamcılar olarak da bilinen İsmaililik iki ana kola ayrılmaktadır. Bunlardan biri Mustafian diğeri de Haçlı seferinde etkin rol oynamış aynı zamanda Suriye’deki etkin grup olan Misaris koludur.³⁷⁴ Bahsi geçen Misaris kolu “Assasin” olarak da bilinmektedir.³⁷⁵

Suriye’deki bu kolun bölgeki varlığı Osmanlı İmparatorluğu zamanında 1876-1909 yılları arasında Padişah II. Abdulhamit’in İsmaililere Selemiye bölgesinin güney kısmını hibe etmesi ile oluşmuştur.³⁷⁶ Yaklaşık olarak beş bin civarında İsmaili Hama merkezinde, Hama’ya bağlı Meysef ve Selemiye bölgelerinde ikamet etmektedir.³⁷⁷

İsmaililer birçok Şii doktrini kabul etmektedirler. Sırların ehil olmayanlardan gizlenmesi ve imam inancı da mevcuttur. İnançlarına göre iki imamı vardır: biri

³⁶⁸ Yasin Athloğlu, *op.cit.*, s.142.

³⁶⁹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150623_durziler_analiz erişim tarihi: 18.11.2019.

³⁷⁰ Martha Neff Kessler, *op.cit.*, s.30.

³⁷¹ Bernard Lewis, *The Origins of Ismailism A study of The Historical Background of The Fatimid Caliphate* (Cambridge: W.Heffer 8 Sons LTD, 1940), s. 1.

³⁷² Richard F.Nyrop, *op.cit.*, s.84.

³⁷³ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s.193.

³⁷⁴ Richard F.Nyrop, *op.cit.*, s. 84.

³⁷⁵ Andrew Humphreys, Damien Simonis, *op.cit.*, s.40.

³⁷⁶ *Ibid.*

³⁷⁷ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 193.

gözle görünür ve gelecek zamanlarda aktarılabilir, konuşabilir bir imam, diğeri ise, gizli ve sessiz bir imamdır ve kimsenin onunla ilgili bir fikre sahip olmadığı düşünülmektedir.³⁷⁸

İnanç sistemleri Nusayri inancı ile benzerlik gösterdiğinden iki grubun birbiriyle çatışmadan uzak durduğu, siyasi ve askeri konularda işbirliğine başvurdukları göze çarpmaktadır. Orduda ve kamusal alanda çeşitli görevlerde bir arada bulunmalarının önemli nedenlerinden biri inanç benzerliği olarak yorumlanmaktadır.³⁷⁹

2.2.2. Hristiyanlar ve Yahudiler

Suriye’de yaşamakta olan Hristiyan topluluğunu iki temel gelenek çerçevesinde değerlendirebiliriz. Batı mezhepleri olan Protestanlık ve Katolik mezhepleri ve doğu cemaati olan Ortodoks inancıdır.³⁸⁰ Ortodoks inancı Suriye’de diğer Hristiyan mezheplerine nazaran daha fazladır ve bu kitlenin bir kısmı Arap bir kısmı da farklı etnik gruplardandır.³⁸¹

Suriye’deki Hristiyanların çoğunluğu Ortodoks Kilisesine mensuptur ancak Romen, Ermeni, Grek ve Katolik Maruni gruplardan da Katolik olanlar mevcuttur.³⁸² Suriye’deki Hristiyanların yarısı Apostolik kilisesine mensup Ermeni cemaatindedir ve büyük kısmı Halep’te yaşamaktadır.³⁸³

Katolik Kilisesine bağlı olan Grek Katolikler, Patriğin otoritesi altında Şam’da bulunmaktadır. Ermeni Katolikler ise birbirine bağlı bir topluluk olarak Halep’te yaşamakta ve ibadetlerini de kendi dillerinde yapmaktadır. Suriyeli Katolikler Süryaniceyi ana dilleri olarak kullansa da Arapça da konuşmakta ve genellikle Humus, Halep ve Şam’da ikamet etmektedirler. Maruniler ile ilgili izleri Halep yakınlarında yaşamış ve ölmüş bir keşiş olan St. Maron’da bulabildiğimiz Suriye’de varlıkları devam eden Maruni topluluğu Halep’te yaşamaktadır. Romen Katolikler

³⁷⁸ Richard F.Nyrop,*op.cit.*, s. 85.

³⁷⁹ Mehmet Akif Okur,Nuri Salık,*op.cit.*, s. 193.

³⁸⁰ Richard F.Nyrop, *op.cit.*, s. 87.

³⁸¹ Anh Nga Longva, Anne Sofie Roald, Religious Minorities in The Middle East-Domination, Self-Empowerment, Accommodation (Boston: Brill, 2012), s. 124.

³⁸² Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 194.

³⁸³ *Ibid.*, s. 195.

Suriye'nin batısında ve Halep'te ikamet etmektedir. Katolik Keldaniler ise daha çok Doğu Suriye, Halep ve Şam'da ikamet etmekte oldukları gibi antik dönem Doğu Suriye geleneklerine bağlı kalarak Süryaniceyi tercih etmektedirler.³⁸⁴ Suriye'nin Hristiyan Arapları daha çok şehirlerdeki ekonomiye dahil olarak ticaretle uğraşsa da kırsal yaşamda varlık göstermeyi tercih eden grupları da bulunmaktadır.³⁸⁵

Bahse konu olan Hristiyan cemaat içerisinde Suriye Ermeni topluluğu, bir arada yaşadıkları ve geleneklerine bağlı oldukları için asimile olmamış Suriye toplumu ile bütünleşmeye girmemişlerdir.³⁸⁶ 1915 tehcir kanunu kapsamında Osmanlı topraklarından Suriye'ye göç eden Ermeniler, Arap milliyetçiliği ve Sosyalizmin etkin olduğu 1960-1970 yılları itibari ile Suriye'den de ayrılmaya başlamışlardır.³⁸⁷ Suriye'de yaşamaya devam edenler ise genellikle avukatlık, mimarlık ve doktorluk gibi beyaz yakalı mesleklerle ilgilenmişlerdir.³⁸⁸ Tüm Hristiyan cemaatinde eğitime önem verilmiş ve genellikle Batılı eğitim veren özel okullar tercih edilmiştir.³⁸⁹

2003 yılında Irak'ı ABD'nin işgaliyle beraber gelen kaostan kaçarak Suriye'ye sığınmış olan Hristiyanlar da bulunmaktadır. Suriye'de olaylar başladığından bu yana Esad'a tam destek vermişlerdir. Çünkü Irak'ta yaşadıkları durumu burada da yaşamak istememişlerdir.³⁹⁰ Suriye'de Esad yönetiminden memnun olduklarını dile getirseler de muhaliflerle Yönetim ordusunun arasında kalmaktan endişe duydukları için başka ülkelere göç ettikleri de görülmüştür.³⁹¹

Bu kimliklerin dışında Suriye'de çok az sayıda Yahudi nüfusu bulunmaktadır.³⁹² Suriye toprakları içerisinde az sayıda olmalarına rağmen ekonomiye katkıları hiç de azımsanmayacak bir noktada olmuştur. Çoğunlukla ticaretle uğraşan Yahudiler Suriye'deki seçkin restoranlara, örneğin, Sheraton'dan

³⁸⁴ *Ibid.*

³⁸⁵ Martha Neff Kessler, *op.cit.*, s. 31.

³⁸⁶ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *op.cit.*, s. 195.

³⁸⁷ *Ibid.*

³⁸⁸ Richard F.Nyrop, *op.cit.*, s. 89.

³⁸⁹ Anh Nga Longva, Anne Sofie Roald, *op.cit.*, s. 128-129.

³⁹⁰ Kamal Alam, Pax Syria: "The Staying Power of Bashar Al-Assad", *Asian Affairs*, Vol. 1, No 1, 2019, s. 6-7.

³⁹¹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131101_suriye_hristiyanlar_elcin erişim tarihi: 18.11.2019.

³⁹² Martha Neff Kessler, *op.cit.*, s. 31.

Cham Palace Hotel'e kadar, tedarik zinciri oluşturmuşlardır.³⁹³ Daha çok Şam dolaylarında yaşamaktadırlar. Suriye'deki Yahudilerin, 1973 İsrail-Suriye savaşı sürerken İsrail'e karşı sempati duyduğundan ya da duyabileceğinden şüphe edilmiş, askeri ve güvenlik birimlerinde görev yapmaları yasaklanmıştır.³⁹⁴ Kimi zaman Suriye dışına çıkmaları yasaklanmış ya da kontrollü bir gözlemlerle sağlanmıştır.³⁹⁵ 1990'ların başında Hafız Esad'ın seyahat etme yasağını kaldırması ile Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'e göç eden Yahudi gruplar da mevcuttur.³⁹⁶

2.2.3. Etnodinsel Bir Yaklaşım Olarak Ezidiler

Ezidilik etnik bir kimlik içerisinde sürdürülen marjinal bir inanç mekanizması olarak kabul edilmektedir. Suriye'de de sınırlı sayıda Ezidi bulunmaktadır. Sayıları yaklaşık olarak on bin civarındadır.³⁹⁷ 1130-1160 yıllarından beri bu coğrafyada buldukları bilinmektedir.³⁹⁸ Ancak ülke dışından göçler sonucunda sayıları çok azalmıştır.³⁹⁹ Suriye'de yaşamakta olan Ezidi kesim Cezire ve Halep bölgesinde ikamet etmektedir.⁴⁰⁰ Bunun dışında Irak'ta Şengal ve Sincar bölgesinde daha yoğun olarak bulunmaktadır.⁴⁰¹

Ezidiler, ait oldukları Kürt toplumun içerisinde var olmuş, Kürtçe konuşan Kürtçe ibadet eden bir topluluktur.⁴⁰² Tanrı'ya Yezdan demekle olan Kürtler için Yezdan'ın anlamı "beni yaratan" olarak belirtilmektedir.⁴⁰³ Ezidiler Allah'a Yezdan dediklerinden Kürtlere Yezdani denmiş ve buradan hareketle isimleri Yezidi olarak günümüze kadar gelmiştir.⁴⁰⁴ Bir başka kaynak yukarıdaki kaynağa ek olarak "İzid" kelimesinin melek anlamına geldiğinden ve buradan türemiş olabileceğinden bahsetmektedir.⁴⁰⁵ Bazı kaynaklarda ise, Ezidilik inancındaki "Yedi Melek"

³⁹³ Carsten Wheland, *Syria at- Bay Secularism, Islamism and Pax-Americana* (London: Hurst&Company, 2006), s. 27.

³⁹⁴ Martha Neff Kessler, *op.cit.*, s. 31.

³⁹⁵ *Ibid.*

³⁹⁶ Andrew Humphreys, Damien Simonis, *op.cit.*, s. 41.

³⁹⁷ Richard F. Nayrop, *op.cit.*, s. 89.

³⁹⁸ Çakır Ceyhan Süvari, *Ezidiler- Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik* (Ankara: Ütopya, 2013), s. 38.

³⁹⁹ *Ibid.*, s. 67.

⁴⁰⁰ Richard F. Nayrop, *op.cit.*, s. 89.

⁴⁰¹ *Ibid.*

⁴⁰² Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* (İstanbul: Berfin Basın Yayın, 2000), s. 48-49.

⁴⁰³ *Ibid.*

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ Çakır Ceyhan Süvari, *op.cit.*, s. 17.

inancından bahsederken Tanrı'nın kendisini kendi öz nurundan yaratmış olduğundan ve Yedi Meleğin de Tanrı'nın yardımcısı olduğundan söz etmektedir.⁴⁰⁶

Bunun dışında Ezidi adının kaynaklanabileceği farklı çıkış noktaları mevcuttur. Örneğin; Ezidi kelimesinin İran'daki Yezd şehriden geldiği, Yezid Bin Enise'ye dayandırıldığı ya da Halife Yezid Bin Muaviye'den geldiği ileri sürülmektedir.⁴⁰⁷

Ezidiler kendi dinini kurduğuna ve yaydığına inandıkları Şeyh Adi bin Musafir'i kutsal bir insan olarak görmektedirler. Öldüğünde Irak'ta Laleş kentine gömülmüştür.⁴⁰⁸ Laleş kentinde Şeyh Adi'nin türbesinde hacı olmaktadır.⁴⁰⁹ Ezidilik inancı Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'ten elementler içerdiği gibi Paganizmden de izler taşımaktadır.⁴¹⁰ Bir sentez olarak da nitelendirebileceğimiz bu inanç şekli her ne kadar İslam Dininin Şiilik mezhebinin alt kolları arasında gösterilmekteyse de kutsal kitap olarak Kur-an'ı Kerim yerine kara kitap manasına gelen Mushaf- Reş'i kabul etmektedirler.⁴¹¹

Kapalı bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir.⁴¹² Sonradan Ezidi olunamamaktadır, ancak ve ancak Ezidi bir anne-babadan doğanlar Ezidi olarak kabul edilmektedir.⁴¹³ Gizli ve mahrem ibadetleri günde iki kez güneş'e karşı yapılmaktadır.⁴¹⁴ Evrende sürekli bir dönüşüm halinin varlığına inandıklarından tenasüh yani ruh göçü inançları bulunmaktadır.⁴¹⁵

Ezidilerin sosyal yaşam tarzlarında sınıfsal ayırım ve katı bir Kast sistemi mevcuttur.⁴¹⁶ Bu sistem şu şekilde sıralanmaktadır: Mirler, İhtiyarlar, Pirlar, Şeyhler, Kuçekler, Kavallar, Fakirler, Müritlerdir.⁴¹⁷ Bu grupların görevleri ve sosyal statüleri

⁴⁰⁶ Nurcan Baysal, *Ezidiler: 73.Ferman Katliam ve Kurtuluş* (İstanbul: İletişim, 2018), s. 23.

⁴⁰⁷ Çakır Ceyhan Süvari, *op.cit.*, s.17-18.

⁴⁰⁸ Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), s. 218.

⁴⁰⁹ Nurcan Baysal, *op.cit.*, s. 150-151.

⁴¹⁰ Richard F. Nyrop, *op.cit.*, s. 89.

⁴¹¹ Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu, *op.cit.*, s. 219.

⁴¹² Nurcan Baysal, *op.cit.*, s. 39.

⁴¹³ *Ibid.*

⁴¹⁴ *Ibid.*

⁴¹⁵ Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu, *op.cit.*, s. 220.

⁴¹⁶ Nurcan Baysal, *op.cit.*, s.39.

⁴¹⁷ Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu, *op.cit.*, s. 220.

de belirlenmiştir. Örneğin, Laleş’de Eylül ayında yapılan Hac vazifesi sırasında topluluğa önderliği Şeyhler ederken, Kavallar sınıfınca ilahiler okunmaktadır.⁴¹⁸

Suriye’de yaşamakta olan çeşitli etnik ve dini kimliklerden ve onların aidiyetlerinden bahsettikten sonra bir sonraki bölümde bu grupların Esad yönetimiyle çatışmalarına yer verilecektir.

2.3. Etnik ve Mezhepsel Grupların Çatışmadaki Roller

Sünni-Şii gerilimi Suriye’de devam etmekte olan çatışmaların mezhepsel kimlikler üzerinden şekillenmeye başlamasında önemli rol oynamaktadır. Bu gerilim 7. yy’da Hz. Muhammed’in vefatının ardından yaşanmıştır. Müslüman toplumlar arasında ilk ayrışma Hz. Muhammed’in vefatından sonra halifeliği kimin devralacağı üzerinedir. Bir grup Hz. Muhammed’in yakın çevresinden birinin halife olması gerektiğini savunurken, diğer grup ise, Hz. Muhammed’in ailesinden olan birinin yani Hz. Ali’nin halife olması gerektiğini savunmuştur.⁴¹⁹ Hz. Ali’nin halife olamaması ile haksızlığa uğradığını düşünen bu grup ile diğerleri arasındaki gerilim ve bölünme günümüze değin sürmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde inanç ve ibadetlerde giderek ayrışan iki grupkimi ülkelerde çatışmacı kimliğe de bürünmüştür. Örneğin; Suriye’de Hafız Esad’ın Nusayrileri ön planda tutan yönetimi ile Sünni Araplara baskı uygulamıştır. Bu baskı ile Sünnilerin isyan etmesi karşısında Hama olayları gibi katliamlar gerçekleşmiştir.

2011 yılındaki Yönetime yönelik protestoların bir süre sonra Cuma günlerinde yoğunlaşmaya başlaması olayların Sünni eksene kaydığını gösteren bir işaret sayılmıştır.⁴²⁰ Bu gösterilerde İran ve Hizbullah karşıtı sloganlar atılarak Hizbullah lideri Nasrallah’ın posterlerinin yakılması mezhepsel olaylara işaret etmektedir.⁴²¹ Bu durum diğer mezhepsel grupların protestolara olan ilgisinin azalmasına ve alanlardan çekilmelerine sebep olmuştur. Sünni ağırlıklı Der’a olaylarında muhalif gösterilerin Nusayrilerden oluşan askeri birliklerle bastırılması mezhepsel hareketleri

⁴¹⁸ Çakır Ceyhan Süvari, *op.cit.*, s. 52.

⁴¹⁹ Nader Hashemi, Danny Postel, “Sectarianization: Mapping The New Politics of The Middle East”, *Review of Faith & International Affairs*, Vol. 15, Issue 3, 2017, s. 1.

⁴²⁰ Yasin Athloğlu, *op.cit.*, s. 138-139.

⁴²¹ Ahmet Bağlıoğlu, *op.cit.*, s. 511.

gösteren diğer bir örnektir.⁴²² Çatışmaların mezhepsel dönüşümünde gelinen en karmaşık nokta mezhepselleşmenin militerleşme noktası olan, Suriye ordusundaki Sünni subayların ordudan ayrılarak muhalif ÖSO'nun kurulmasına öncülük etmeleri olmuştur.⁴²³

Şii ve Sünni kimlikler üzerinde mezhepçi bir yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri, İran'ın bu çatışma içerisinde aldığı konumdur. Olayların başlangıcından 2013 yılına kadar İran dini lideri Ali Hamaney mezhepsel noktalara fazla değinmeden Suriye reformlarından yana olduğunu dile getirmiştir. 2013 Mayıs'ında Hizbullah genel sekreteri Nasrallah "Savaşa gireceğiz ve kazanacağız. Suriye düşerse Kudüs düşer" şeklinde bir açıklama yaparak Suriye olaylarına mezhepsel boyutta vurgu yapmıştır.⁴²⁴ İran Dışişleri Bakanı tarafından "Siz Şii türbelerini yok edecek insanlar gönderip sonra Şiilerin sessiz kalmasını bekleyemezsiniz" şeklindeki çatışmacı bir ifadeyle mezhepsel vurgu giderek artmıştır.⁴²⁵

ÖSO'nun çatışmacı Sünni muhalif grup olarak ortaya çıkması ve İran'ın Nusayri Yönetime desteğini açıklayarak askeri destek sağlaması mezhepsel aidiyet duygusunu geliştirerek savaşan taraflara motivasyon ve mobilizasyon sağlamıştır.⁴²⁶ Sahip oldukları motivasyonun etkisiyle Yönetime destek veren sivillerin muhaliflerce hedef alınması, yine muhaliflerce İran ve Hizbullah kanadına Suriye'nin içinde bulunduğu durumun sorumluluğunun yüklenmesi gibi durumlar söz konusu olmaya başladığında farklı etnik ve mezhepsel gruplar ait oldukları topluluğunu korumak adına kendi toplumu içinde dayanışma yolunu tercih etmiştir.⁴²⁷

Sivillerin hedef alınması çatışmaların alevlenmesi ile birlikte mezhepçi yönü daha çok ortaya çıkarmıştır. Sünnilerin ve Nusayrilerin yaşadığı kimi bölgelerde sivillerin öldürülmesi ve Yönetime yakın Sünni liderlerin katledilmesi gibi olaylar

⁴²² Yasin Atlıoğlu, *op.cit.*, s. 139.

⁴²³ *Ibid.*

⁴²⁴ Yunus Emre Kılıç, "Suriye'deki Krize Bir Çözüm Önerisi Olarak Mezhepler İttifakı", *Gümüshane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 12, 2015, s. 150.

⁴²⁵ Nader Hashemi, Danny Postel, *op.cit.*, s. 8.

⁴²⁶ Şaban Kardeş, "Mezhepçilik Siyasetine Direnmek", *Orta Doğu Analizi*, Vol. 7, Issue 67, 2015, s. 8.

⁴²⁷ Yasin Atlıoğlu, *op.cit.*, s. 141.

mezhepsel çatışmanın karşılıklılık halini aldığını gösteren durumlar olmuştur.⁴²⁸ Sünniler ve Nusayriler dışında, selefi gruplarca Hristiyan ve Dürzi köylerine de saldırılar gerçekleştirilmesi mezhepsel çatışmanın alanının genişlediğini göstermektedir.⁴²⁹ Bu gruplar içerisinde Kürtler kendi gündemleri ekseninde hareket ederek önce Yönetim karşıtı bir tavır almışlar ardından Suriye'nin kuzey bölgelerinde özerk bir Kürt yapılanması için hem Yönetimle hem de ÖSO ile mücadele ederek Suriye muhalefeti ile bütüncül bir etkileşime girmeyerek mezhepsel etkinin görece dışında kalmışlardır.⁴³⁰ Kimi zaman Yönetime kimi zaman ÖSO'ya karşı diğer Sünni gruplarla ittifak haline girdikleri de görülmüştür. Örneğin, Suriye'nin kuzeyinde YPG ile Şam Cephesi Suriye Yönetimine karşı Halep bölgesi için silah ve mühimmat konusunda ortak hareket etme kararı aldığına tanık olunmuştur.⁴³¹

Suriye olaylarında mezhep vurgusunu dünya gündemine taşıyan İSİD/DAİŞ terör unsurlarıdır.⁴³² İSİD/DAİŞ gibi radikal terör grupları iç savaş ortamından kaynaklanan otorite boşluğundan ya da başarısız devlet yönetimlerinden kaynaklanan güç boşluğundan faydalanarak bölge içerisinde varlık göstermeye başlarlar.⁴³³ Devletin zayıf yapısında ortaya çıkan İslamcı oluşumlar mezhepsel kodlarla mezhepsel çatışmayı giderek derinleştirmiştir.⁴³⁴ Bu örgüt, Suriye içerisindeki faaliyetlerinin hedefi olarak Nusayri kesimi ve Esad yönetiminin yanında yer alan Dürzileri, İsmailileri, Hristiyanları belirlemiş olması ve onların yanında yabancı bir destek olarak yer alan İran menşeli Hizbullah'ı işaret etmiş olması mezhepsel çatışmanın gelmiş olduğu en kritik noktadır.⁴³⁵ Geline bu noktada hedef gözeterek kullanılan Nusayri karşıtlığını açıkça vurgulayan dil mezhepsel tutumun göstergelerinden biridir.⁴³⁶ Kullandıkları mezhepçi dil uyguladıkları şiddet eylemlerine da yansımıştır. Örneğin; Nusayrilerin yaşadığı Lazkiye şehrinin

⁴²⁸ *Ibid.*

⁴²⁹ *Ibid.*, s. 142.

⁴³⁰ Ahmet Emin Dağ, "Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş", *İNSAMER*, Analiz 5, 2015, s. 12.

⁴³¹ Ufuk Ulutaş, Kılıç Buğra Kanat, Can Acun, *op.cit.*, s. 11.

⁴³² Yasin Atlıoğlu, *op.cit.*, s. 141.

⁴³³ Tareq Ismael, "The Unravelling of the Uncivil State: Iraq and the Imposition of Sectarian Governance", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, Vol. 9, Issue 2, 2015, s. 125.

⁴³⁴ Steve Heydemann, Emelie Chance-Donahue, "Sovereignty Versus Sectarianism: Contested Norms and the Logic of Regional Conflict in the Greater Levant", *International Relations*, Vol. 15, Issue 60, 2018, s. 8.

⁴³⁵ Yasin Atlıoğlu, *op.cit.*, s. 141.

⁴³⁶ Şaban Kardaş, *op.cit.*, s. 8.

köylerinde ve Tartus'ta sivilleri hedef almışlardır. Heyet Tahrir el-Şam üyeleri ise Hristiyanların yaşadığı bölgelerdeki manastırlar ve Dürzilerin yaşadığı köylerdeki sivillere saldırmışlardır.⁴³⁷

Yönetim muhalifleri olayların başlangıcında ortak bir paydada buluşmaya çalışsa da aralarında derin ayrılıklar bulunmaktadır. Kimisi yalnızca reformist yaklaşımlarda bulunurken, kimisi Müslüman Kardeşler'e daha yakın iken, kimisi İslami radikalizmi benimsemiştir.⁴³⁸ Muhalif grupların aralarındaki bu derin farklılıklar aynı mezhep içerisinde olsalar da farklı inanç yorumlarına sahip olduklarından kampaşmalarına sebep olmuştur ve birçoğunun farklı gündemi bulunmaktadır.⁴³⁹ Bir arada muhalefet etmekten çok mezhepsel söylemlere eğilim göstermişlerdir.⁴⁴⁰ Bu tutumlar çerçevesinde ortaya çıkan ÖSO'nun içerisinde farklı kamplarda yer alan birçok çatışmacı grup bulunmaktadır. Bu gruplar kimi zaman bir arada hareket etmekte kimi zaman ayrılmakta, başka gruplara dahil olmakta ya da kendi içerisinde farklı gruplar çıkarmaktadır.⁴⁴¹ Örneğin: Hazm Hareketi adı altında kurulmuş olan ve bünyesinde farklı grupları barındıran bir oluşum tasfiye edildikten sonra mevcut gruplar İslami vurgunun daha az olduğu Şam Cephesi adı altında kurulmuş olan bir oluşuma entegre olabilmektedir.⁴⁴² İlk başta aynı safta yer alan gruplar bir süre sonra birbirinin karşısında da yer alabilmektedir. Örneğin, Heyet Tahrir el-Şam radikal İslamcı bir grup olarak ISİD/DAİŞ oluşumunun Suriye yapılanması olarak ortaya çıktığı halde bir süre sonra Sünni İslam'ı yorumlama farklılıklarından dolayı ayrılmış ve birbirine karşı çatışan iki ayrı grup olmuştur.⁴⁴³ Bu ve benzeri gruplar inanç farklılıklarına ve mezheplerine göre bölgesel anlamda çatışmaktadır.

⁴³⁷ Yasin Atlıoğlu, *op.cit.*, s. 142.

⁴³⁸ Dilek Canyurt, *op.cit.*, s. 1107.

⁴³⁹ *Ibid.*

⁴⁴⁰ Ahmet Bağlıoğlu, *op.cit.*, s. 510.

⁴⁴¹ Ufuk Ulutaş Kılıç Buğra Kanat, Can Acun, *op.cit.*, s. 9.

⁴⁴² *Ibid.*

⁴⁴³ Ersin Aksoy, "Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş'in Rolü", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SURİYE'DE REJİM KARŞITI GRUPLAR

Çalışmanın bu bölümde Esad muhaliflerinin çatışmacı gruplara nasıl dönüştüğünden ve ülkenin nasıl bir kaos ortamına sürüklendiğinden bahsedilecektir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da patlak veren olaylar nedeniyle Esad hükümeti reformlar yapmaya çalışmışsa da, yapılan ve vaad edilen yenilikler halkı ikna etmeye yetmemiştir. Örneğin; yolsuzluk ve adam kayırmanın çokça yaşandığı iddiasının bulunduğu Naci Itri Hükümeti'nin, Esad tarafından istifasının istenmesi olumlu bir hamle olarak değerlendirilirken kabinede uzun yıllardan beri Tarım Bakanlığı görevinde bulunan Adil Sefer'e 4 Nisan 2011'de hükümeti kurma görevinin verilmesi, halk cephesinde sorunun yine Yönetim içerisinde çözülmeye çalışıldığı gerekçesiyle olumsuz karşılanmıştır.⁴⁴⁴

Bunun yanında Der'a olaylarından sonra 30 Mart 2011'de Beşar Esad'ın yaptığı konuşma muhalif kanat tarafından Yönetimin zaman kazanma hamlesi olarak düşünülmüş ve inandırıcı bulunmamıştır. Esad Der'a olaylarında ölen sivil ve polisler için bir araştırma komisyonu kurulacağını, olağanüstü halin kaldırılması için çalışmalar yapılacağını ve reformların mutlaka gerçekleşeceğini ama bunun için aceleci davranılmayacağını dile getirmiştir.⁴⁴⁵ Halk en azından bir reform takvimi beklentisi içinde iken bir muamma ile karşılaşınca olumsuz fikirlere kapılmıştır. Esad tüm eleştirilere rağmen hamleler yapmaya devam etmiştir. Örneğin, muhalif aşiret liderleri ile görüşme turlarına çıktığı Suriye'de kısa sürede duyulmuştur. Bunların içinde en ilgi çeken kimliksizleştirmeyi tercih ettikleri Kürt aşiretlerle 5 Nisan 2011'de görüşmeye gitmiş olmasıdır.⁴⁴⁶ Yapmış olduğu bu girişimler görece olarak sorunların çözümü için bir adım olarak nitelendirilebilse de Der'a'da yaşanan olaylar ve bu olayların ardından yapmış olduğu niyeti tam olarak belli edemeyen açıklamalar

⁴⁴⁴ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 4.

⁴⁴⁵ *Ibid.*, s. 69-70.

⁴⁴⁶ *Ibid.*

halk cephesinde yerini bulamamış ve olayların çatışmaya dönmesine engel olamamıştır.

3.1. Suriye’de Sünni Muhalefet

3.1.1. Özgür (Hür) Subaylar Hareketi

4 Ekim 2019 tarihinde Suriye Milli Ordusu adı altında toplanana kadar bu muhalif grup farklı isimlerle anılmaktadır. Bunların ilki, Özgür (Hür) Subaylar Hareketidir ve Haziran 2011 tarihinde Yönetime karşı oluşturulmuştur. Esad yönetimi ordusunun sivil protestocular üzerinde aşırı şiddet uygulaması üzerine ordu içerisindeki bir subay grubu bu duruma tepki göstererek ordudan ayrılmıştır.⁴⁴⁷ Suriye ordusundan ayrılan asker ve subaylar tarafından kurulmuş ve 19 Haziran 2011 tarihinde kendilerini Suriye Arap Ordusu Özgürler Hareketi olarak tanımlamışlar ve grubun başına Sünni Yarbay Hüseyin Harmuş’u getirdiklerini ilan etmişlerdir.⁴⁴⁸ Bu ilanın ardından Suriye ordusundan birçok subay ayrılmıştır. Esad’ın ordusundan ayrılan subaylar homojen bir grup olarak ortaya çıkmamıştır. İçlerinde seküler gruplar olduğu kadar, aşırı İslamcı fikirlere sahip olanlar da vardır.⁴⁴⁹ Örneğin, ordudan ayrılan subaylardan Riyad Esad 29 Temmuz 2011’de⁴⁵⁰ Özgür Suriye Ordusu’nu (ÖSO) kurduğunu açıklamış ve tüm askeri birliklerin bu çatı altında toplanması çağrısı yapmıştır. Ancak Hüseyin Harmuş bu çağrıya kulak vermemiş ve durum iki silahlı askeri grubun ayrışmasına giderken, iki taraf üzerinde etkisi olan ve Suudi Arabistan’da yaşayan, Hamalı Şeyh Adnan el-Arur’un araya girmesi ve Harmuş’un ÖSO saflarına geçmesini istemesi ile bir müzakere süreci hali almıştır.⁴⁵¹ Harmuş’un ortadan kaybolması ve akıbetinin tam olarak bilinmemesi ile olağan bir belirsizlik sürecine girilmiştir.

⁴⁴⁷ Raymond Hinnebusch, From Westphalian Failure to Heterarchic Governance in MENA: The Case of Syria, *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 29, Issue 3, 2018, s. 391-400.

⁴⁴⁸ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 863.

⁴⁴⁹ Ufuk Ulutaş, Kılıç Buğra Kanat, Can Acun, “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, *Seta*, Sayı 120, 2015, s. 43.

⁴⁵⁰ Azeem Ibrahim, Ending the Syrian Civil War: Is There a Federal Solution?, *Geographic, History and International Relations*, Vol. 9, Issue 2, 2017, s. 148.

⁴⁵¹ Alptekin Dursunoğlu, *op.cit.*, s. 868-872.

Görüldüğü üzere Suriye’de Yönetim karşıtı kurulmuş olan ilk grupta bile hızlı bir şekilde anlaşmazlıkların olması muhaliflerin ayrı gündemlerinin olduğunu göstermektedir. Kendi içlerinden, yeni bir oluşum olarak Halid bin Velid Tugayını çıkartmışlardır. Bu tugay, Hüseyin Harmuş’a bağlı olarak 25 Ağustos 2011’de Rastan’da kurulmuştur. Komuta kademesinde Abdurrahman Şeyh Ali ve Yüzbaşı Abdullah Bahbuh vardır.⁴⁵² Yarbay Harmuş’un kaybolduktan sonra tutuklandığı haberi gelince bu tugay ÖSO saflarına geçmiştir.

2011 yılının sonlarına doğru Suriye Ordusu Rastan’a silahlı bir saldırı düzenlemiş ve bu saldırının sonucunda Halid bin Velid Tugayı çökertilmiş ancak Suriye Ordusundan Aralık 2011 yılında ayrıldığını açıklayan Binbaşı Ahmed Bahbuh Halid bin Velid Tugayını tekrar kurmuştur.⁴⁵³

Bu hareket dahilinde Suriye Ordusundan ayrılarak kimi Subaylar başka isimlerde oluşumlar kurmuştur. Örneğin; Ricalullah Tugayı Üsteğmen Emced el-Hamid tarafından 2011’in sonlarına doğru, Hamza Tugayı ise Üsteğmen İbrahim Eyyub tarafından Humus’ta kurulmuştur.⁴⁵⁴ Bu tugaydan ayrılmayı tercih etmiş olanların dışında kalanlarla devam eden Halid bin Velid Tugayı ulaşılabilen son verilere göre ÖSO içerisindeki en etkili çatışmacı güç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵⁵

3.1.2. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)

ÖSO 2012 yılına kadar ordu mensuplarınca oluşturulan bir oluşumdan yabancı katılımcılara açık bir oluşum haline gelmiş ve ayrı şehir yapılanmalarından Riyad el-Esad öncülüğünde tek çatılı yapılanmaya geçmiştir.⁴⁵⁶ Bu tek çatılı yapılanma zaman içerisinde İslami ideolojik yapıların ÖSO’dan ayrılması ile 900’den fazla fraksiyona bölünmüştür ve bu durum koordinasyon eksikliğini doğurmuştur.⁴⁵⁷ Yönetime karşı çatışan tüm gruplarda görünen özellik olan fraksiyonlara bölünmüşlük hali burada da kendini göstermiştir. Nitekim bu fraksiyonlardan kimisi Yönetime karşı direnç

⁴⁵² *Ibid.*, s. 872.

⁴⁵³ *Ibid.*, s. 873.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, s. 875-876.

⁴⁵⁵ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet> erişim tarihi: 18.09.2019.

⁴⁵⁶ A.Çağlar Deniz, *Toplumsal Hareket Teorileri ve Orta Doğu İsyancıları* (Ankara: Orion, 2015),s. 139.

⁴⁵⁷ Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye’de?* (Ankara: Yazar Yayınları, 2016), s. 192-193.

gösterirken kimisi ISİD/DAİŞ⁴⁵⁸ ile ortak operasyonlar yapmakta kimisi de ISİD/DAİŞ'e karşı savaşmaktadır. Bu birbirinden ayrı yönlere gitmekte olan ordunun başına 20 Şubat 2014 itibari ile Abdullah el-Beşir geçmiştir.⁴⁵⁹

Ayrıca ÖSO'da kendisini İslamcı ve Seküler olarak tanımlayan gruplar vardır ki;⁴⁶⁰ bunlardan İslamcı olan grup, İslami hassasiyetlerde anlaşılmadıkları gerekçesiyle 25.000 kişi olduğu tahmin edilen bir askeri güçle "İslami cephe" adı altında birleşerek ÖSO'dan ayrılmıştır. Bunun yanında Türkiye sınırı, Halep, Der'a, İdlib, Dey-ez Zor, Hama, Şam gibi bölgelerde de etkili olan ÖSO'nun Körfez Ülkeleri, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye tarafından desteklendiği bilinmektedir.

Ayrıca merkezi İdlib olan Cemal Maaruf tarafından kurulan Suriye Devrimcileri Cephesi ÖSO çatısı altında kurulan en önemli birliktir.⁴⁶¹ 14 farklı gruptan oluşan bu cephe Beşar Esad'a destek vermekle itham, edilmiş ve ilerleyen bölümlerde yer verileceği üzere, Nusret Cephesi tarafından tasfiye edildikten sonra katılımcıları Nureddin Zengi Tugayı'na geçiş yapmıştır.⁴⁶²

Diğer bir grup yine Nusret cephesi tarafından tasfiye edilen Hazım Hareketi'dir.⁴⁶³ Bir başkası Der'a, Suveyda, Şam ve Kuneytra'da Yönetime karşı direniş gösteren, on beş bine yakın silahlı savaşçısı olan Güney Cephesidir.⁴⁶⁴ Bu cephe Batı ülkeleri, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından destek görmektedir. Bir diğer grup ise dört bin kadar savaşçıya sahip, Hama, İdlib, Halep, Morek ve Han Esel gibi bölgelerde faaliyet gösteren Beşinci Kolordu'dur.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ ISİD olarak bahsedilen Irak-Suriye İslam Devleti kuruluşundan bu yana çeşitli isimlerle anılmıştır. Bu isimler Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD), Irak Levant İslam Devleti (İLİD/ISIL), İslam Devleti (İD)dir. İngilizce literatürde en yaygın kullanımın Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) olduğu göze çarpmaktadır. Örgüt 2014 itibariyle adını Islamic State (IS) olarak değiştirse de yaygın olarak ISIS kısaltması kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye'de ise Arapça kısaltmalar sırasıyla DEAŞ, DAEŞ ve DAİŞ olarak kullanılmaktadır. Çalışmada Irak Suriye İslam Devleti'nin kısaltması ve Arapça son kullanımı ile birlikte ISİD/DAİŞ olarak tercih edilmiştir.

⁴⁵⁹ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 192-193.

⁴⁶⁰ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 879-880.

⁴⁶¹ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 193.

⁴⁶² *Ibid.*

⁴⁶³ *Ibid.*

⁴⁶⁴ *Ibid.*

⁴⁶⁵ *Ibid.*

ÖSO'yu temsil eden üç yıldızlı bayrağın ülkenin çeşitli yerlerindeki irili ufaklı muhalif gruplarca da kullanıldığı görülmektedir. Çok sayıda grubun bu çatı altında eylem yapıyor iddiası ve sembolik karışıklıklar yeniden bir örgütlenme yapılması gerektiğine işaret etmiştir. ÖSO'ya destek veren Türkiye, Körfez Arap Ülkeleri ve Batılı ülkeler Yüksek Askeri Konsey adı altında ve General Selim İdris başkanlığında yeniden yapılanmaya karar vermişlerdir.⁴⁶⁶ Bu kararın ardından Yüksek Askeri Konsey çatısı altında beş cephe ve altışar silahlı grup faaliyet gösterirken, emir-komuta zinciri göz önünde bulundurulacaktır kararına uyulmayıp, konsey başkanı örgütün sözcülüğünü yapan ve Batıdan gelen yardımları dağıtan bir kumanda merkezi gibi çalışmaya başlamıştır. 2013 yılında, ABD tarafından başlatılan muhalif grupların eğitilmesi kapsamındaki eğit-donat programı, daha sonra YPG gibi Kürt grupların eğitilmesi şekline dönüşmüş ve bu durumda Yüksek Askeri Konsey güç kaybetmeye başlamıştır, 2014 yılında General Selim görevden alınmış, yerine Abdulillah Beşir getirilmiştir.⁴⁶⁷

ÖSO içindeki diğer bir tugay El-Faruk Tugayı'dır. Bu tugay Humus'a bağlı Baba Amr'da Üsteğmen Abdurrazzak Talas önderliğinde kurulmuştur. Ayrıca Abdurrazzak Talas, eski Suriye Savunma Bakanı Mustafa Talas'ın akrabasıdır.⁴⁶⁸ Ancak 2012 yılında El-Faruk'un siyasi kanadı bu tugaya Ebu Sayih Cüneydi'nin liderlik edeceğini açıklamıştır.⁴⁶⁹ Suriye Ordusu ile girdiği çatışmalarla ve Humus'teki Cender Elektrik Santralindeki İranlı mühendisleri kaçırmayla adını dünyaya duyurmuştur.⁴⁷⁰ Suriye Ordusunun Mart 2012'de Baba Amr'a yaptığı bir operasyon sonucu bu tugay ağır darbe alarak geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁷¹

Yine Özgür Suriye Ordusu bağlantılı bir grup olarak çatışmanın ilk zamanlarında varlık göstermiş bir grup olan Tevhid Tugayı 18 Temmuz 2012 tarihinde Halep ve İdlib bölgelerinde ordudan ayrılan subaylarca değil, Halepli sivil halkın katılımıyla oluşturulmuştur ki; bu ayırt edici özelliğidir.⁴⁷² Sekiz bin kişilik

⁴⁶⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> erişim tarihi: 19.09.2019.

⁴⁶⁷ *Ibid.*

⁴⁶⁸ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 215.

⁴⁶⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahl-muhalefet>, *op.cit.*, erişim tarihi: 18.09.2019.

⁴⁷⁰ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 889.

⁴⁷¹ *Ibid.*

⁴⁷² Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 64.

cihatçı bir grubu kontrol ettiği söylenmektedir.⁴⁷³ Ayrıca Halep'e 20 Temmuz 2012'de "Faruk Savaşı" adını verdikleri bir operasyon gerçekleştirmişlerdir. Bu tugayı komuta eden kişi ise Abdülkadir Salih'tir.⁴⁷⁴ Abdülkadir Salih Kasım 2013'te Halep yakınlarındaki bir hava üssüne Yönetim güçlerince yapılan saldırı sonucunda yaralanmış ve Türkiye'de tedavi edildiği sırada ölmüştür ki; bunun üzerine Tevhid Tugayı sözcülerinden biri yeni liderin Abdülaziz Salama olduğunu dile getirmiştir.⁴⁷⁵ Abdülkadir Salih'in ölümünden önce grup İslami Kurtuluş Cephesi saflarına katılmıştır.

İslami Kurtuluş Cephesi saflarına katılmış olan Tevhid Tugayı diğer gruplarda da görüldüğü gibi çok kolay saf değiştirebilir bir durumdadır. Çatışmacı grupların genelinde tespit edilen durum nereye ait olduklarına karar verememe hali olarak değerlendirilebilir ki; bu durum odaklandıkları nokta üzerinde koordinasyon eksikliği yaratabilecek bir durumdur.

Yezid bin Muaviye Tugayı'nın ise en dikkat çekici tarafı, mezhepsel kışkırtmalarla anılmasıdır. Kendilerine uygun gördükleri isim oldukça manidardır. Hz. Muhammed İslamiyet'i yayma sürecindeyken Onunla ters düşen Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye, Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyerek isyan etmiştir. Muaviye'nin oğlu Yezid ise Kербela'da Hz. Hüseyin ve yoldaşlarını katletmiştir. Bu olaylardan dolayı Muaviye ve Yezid Şii ve Alevilerce olduğu kadar Sünni Müslümanlarca da hoş karşılanmazlar. Bu ismin seçilmiş olması mezhepçi vurguya işaret olarak yorumlanmaktadır. Nitekim bu Tugay 1 Şubat 2011'de Şiilerin yaşadığı ez-Zehra bölgesinde askeri geçiş noktasını hedef alan bir saldırı düzenlediğini duyurmuştur.⁴⁷⁶ Bu tugaya bağlı birliklerden biri Şam'da on bir Esad yanlısı kişiyi; bir diğeri ise Hama'da yirmiden fazla Esad yanlısını öldürdüğünü ilan etmiştir.⁴⁷⁷ Yapmış olduğu eylemlerin hedef noktası Yönetim karşıtlığı olmasının yanı sıra Şiileri ve Nusayrileri hedef almaktadır. Çünkü her ne kadar askeri geçiş noktasını hedef alan eylemler düzenlemiş olsalar da bu eylemi duyururken Şii bölgesini belirtmeleri bu çıkarımı yapmamıza olanak tanımaktadır.

⁴⁷³ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 891.

⁴⁷⁴ *Ibid.*

⁴⁷⁵ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131118_tevhid_salih_2 erişim tarihi: 18.09.2019.

⁴⁷⁶ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 899.

⁴⁷⁷ *Ibid.*, s. 900.

ÖSO'ya bağlı bir diğer tugay Saddam Hüseyin Tugayı'dır. Bu tugayın kurucusu kendisini "devrimci komutan" olarak tanıtan Usame Muhammed Golan'dır.⁴⁷⁸ Amacını; dini, vatani ve Suriye vatandaşlarını korumak olarak açıklayan Saddam Hüseyin Tugayı, Yönetimin devrilmesi ve özgür bir Suriye'nin kurulması için çabaladıklarını belirtmektedir. Ancak böyle bir çabası olduğunu açıklayan bu topluluğun adının bir diktatörden geliyor olması Suriye'de ki muhalif grupların tepkisini çekmiş ve tugayın isminin değiştirildiği söylenmiştir.⁴⁷⁹ Ancak bu isim değişikliğinin hangi yönde ve ne şekilde olduğuna dair herhangi bir detaya ulaşılamamaktadır.

ÖSO ile bağlantılı bir başka tugay Süleyman el-Mukatile Tugayı'dır. Şeyh Ebu Süleyman liderliğinde Hama, Halep ve İdlib dolaylarında etkin olan bir gruptur.⁴⁸⁰ Ayrıca kurşuna dizerek idam etmek gibi aşırılık yanlısı tavırlarıyla bilinmektedirler.⁴⁸¹ Yedi bin savaşçısı olduğu yönünde iddialar ortaya atılmaktadır.⁴⁸² Ayrıca kendi saflarında yer almayan diğer selefi gruplarla da çatışma içerisine girdiği bilinmektedir.⁴⁸³

Zayıflayan ÖSO, Türkiye'nin desteği ile Mart 2016'da yeniden yapılanma dönemine girmiş, Suriye'nin kuzeyindeki Fastakim Birliği, Mutasım Tugayı, Hamza Tugayı ve Sultan Murat Tugayı bir çatı altında toplanmıştır. Daha sonra Ağustos 2016'da Türkiye ile birlikte Fırat Kalkanı Operasyonuna katılmış, Mart 2017'de Azez ve Cerablus arasındaki kısmı ISİD/DAİŞ'ten arındırarak bu bölgede Türkiye'nin desteği ile bir yönetim mekanizması kurmuştur. Bu bölgede Özgür Polis adı altında güvenliği sağlamaktadır.⁴⁸⁴ Bu bölgede güvenliği sağlayan ÖSO Aralık 2017'de Suriye Milli Ordusu olarak karşımıza çıkmaktadır ve Türkiye ile birlikte Zeytin Dalı Operasyonuna katılmıştır.⁴⁸⁵

3.1.3. Suriye Türkmen Birlikleri

⁴⁷⁸ *Ibid.*

⁴⁷⁹ *Ibid.*, s. 900-901.

⁴⁸⁰ *Ibid.*, s. 901.

⁴⁸¹ *Ibid.*

⁴⁸² *Ibid.*

⁴⁸³ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 63.

⁴⁸⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>, *op.cit.*, erişim tarihi: 19.09.2019.

⁴⁸⁵ *Ibid.*

Suriye Milli Ordusu'nun içinde yer alan bir başka grup Suriye Türkmen Birlikleri'dir.⁴⁸⁶ Nureddin Zengi Tugayı, Zahir Baybars, Fatih Sultan Mehmed Tugayı, Selim Tugayı gibi gruplardan oluşan Suriye Türkmen Birlikleri; Lazkiye, Bab, Membiç, Azez, Rakka, Cerablus ve Türkiye sınırında varlık göstermektedir.⁴⁸⁷ Türkmenler, Suriye Türkmen Meclisi tarafından temsil edilmektedirler ve yönetime karşı silahlı direniş gösteren etnik temelli bir gruptur.⁴⁸⁸ Suriye çatışmacı grup içerisinde faaliyet gösteren Türkmen gruplardan şu şekilde bahsedebiliriz;

Lazkiye Vilayeti (Bayır-Bucak Bölgesi) Türkmen Askeri Birlikleri'nin üst yapılanması Türkmen Dağı Bölüğü olmakla beraber, komutanı Albay Muhammed Avad'dır.⁴⁸⁹ Lazkiye'nin kuzeyinde yer alan bölgede Türkmen Askeri Birlikleri, Türkmen köylerini Yönetim saldırılarından korumaktadır.⁴⁹⁰ Çünkü Bayır-Bucak bölgesi, Yönetimin kontrolü altındaki, Hatay sınırından Lazkiye şehir merkezine kadar olan alanın iç kısmında kalmaktadır. Zaman zaman Nusayri, Türkmen ve Sünni Arap bölgelerden çatışma sesleri yükselmektedir.⁴⁹¹

Ayrıca bu birliğe bağlı on iki tugay bulunmaktadır. Bunlar; Nureddin Zengi, Zahir Baybars, el- Huva Billa, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet, Memduh Colha, Bin Tamime, Katip el-Mustafa, Fursan Tevhid, Sukur et-Türkmen. Halep Vilayeti Türkmen Askeri Birlikleri ise Halep'te Ali Beşir önderliğinde kurulmuştur. 350 km'lik bir alanda hemen hemen tüm Türkmen köylerinin güvenliğini sağlamaktadırlar. Ayrıca Halep'te Ali Beşir'e bağlı birkaç birlik vardır. Bunlar, Zahir Baybars Tugayı, Şehit Ali Yılmaz Birliği, Buhari Birliği, İmadettin Zengi Birliği ve Alparslan Birliği'dir.⁴⁹² Fatih'in Torunları, Yıldırım Beyazıt Tugayı ve Sultan Abdülhamit Birliği Halep'te Ali Beşir'den bağımsız birliklerdir.⁴⁹³

⁴⁸⁶ James Jeffrey, Denise Natali, Wa'el Alzayad, Paul Salem, "Post ISIS, Iraq and Syria: Avoiding Chaos", *Middle East Policy*, Vol. 24, Issue 3, 2017, s. 7.

⁴⁸⁷ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 194.

⁴⁸⁸ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 901.

⁴⁸⁹ *Ibid.*, s. 902.

⁴⁹⁰ Oytun Orhan, Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri Yapılanma, *Orta Doğu Analizi*, No. 5, Sayı 51, 2013, s. 102.

⁴⁹¹ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 64.

⁴⁹² Alptekin Dursunoğlu, *op.cit.*, s. 903-904.

⁴⁹³ *Ibid.*, s. 904-905.

Humus Vilayeti Türkmen Birlikleri ise Humus kırsalında faaliyette olan birlik kırk üç Türkmen köyünün güvenliğini Araplarla beraber sağlamaktadır.⁴⁹⁴ Humus şehir merkezindeki birkaç bölgede Türkmenler varlık göstermekte ve yine Türkmenler ve Araplar Yönetime karşı birlikte savaşmaktadır. Humus'taki Türkmen Askeri Birlikler ise şunlardır;⁴⁹⁵ Humus Kalkanı, Rahman Şehitleri, Hak Şehitleri, Fatih Sultan Mehmet, Zara'nın Özgür Askerleri, Alparslan ve Humus Türkmenleri'dir.

Rakka Vilayeti Türkmen Askeri Birlikleri'ndeki durumda, Rakka'da ki on beş yirmi bin arası Türkmen nüfus Rakka'ya bağlı Tel Abyad bölgesinde ve ona bağlı köylerde yaşamaktadır ve bu nüfus Rakka'da ki tek Türkmen birlik olan Hakkın Nuru Birliği'ni desteklemektedir.⁴⁹⁶ Şam Vilayeti Türkmen Askeri Birlikleri ise Şam'daki askeri birlik örgütlenmesini Golan Türkmenleri oluşturmaktadır ve bu birliklerin öncüsü niteliğindeki İmam Zehebi Birliği, Halid Bereket tarafından komuta edilmektedir.⁴⁹⁷

İdlib Vilayeti Türkmen Askeri Birlikleri; Burada Türkmenler hem askeri hem de sivil kanatta birlikler oluşturmuşlardır ve sivil kanat lideri Fadıl Talip'tir.⁴⁹⁸ Aynı zamanda askeri birlikler sivillerle dirsek teması halindedir. Bu vilayetteki birlikler şu şekilde sıralanabilir; Ricalullah e-Ahrar, Hananu Kalkanı ve Özgür Türkmenlerdir.⁴⁹⁹ Hama Vilayeti Türkmen Askeri Birlikleri ise tamamını Türkmenlerin oluşturduğu bir birliktir ve yine Hama'da Arapların oluşturduğu birliğin içerisinde çok sayıda Türkmen vardır.⁵⁰⁰ Tartus Vilayeti Türkmen Birlikleri için olan durumda, el-Mitras köyü Tartus'taki altı Türkmen köyünden bir tanesidir ve köy Yönetime karşı ayaklanmıştır.⁵⁰¹ Bu ayaklanmaya Humus'ta ki Türkmen bölgesi Zara'dan destek gelmektedir.⁵⁰²

⁴⁹⁴ Oytun Orhan, *op.cit.*, s. 103.

⁴⁹⁵ Alptekin Dursunoğlu, *op.cit.*, s. 905-906.

⁴⁹⁶ *Ibid.*

⁴⁹⁷ *Ibid.*

⁴⁹⁸ *Ibid.*, s. 907.

⁴⁹⁹ *Ibid.*

⁵⁰⁰ *Ibid.*

⁵⁰¹ *Ibid.*

⁵⁰² *Ibid.*

3.1.4. Suriye Milli Ordusu

Bu ordunun oluşumu esnasında 23 Ocak 2017 tarihli Astana Mutabakatı⁵⁰³ çerçevesinde hareket edilmiştir. Türkiye, Rusya ve İran Silahlı Sünni gruplardan oluşan ılımlı muhaliflerin bir çatı altında toplanması konusunda ulusal bir cephe oluşturulması kararını gündeme gelmiştir.⁵⁰⁴ Bu gündem Fırat Kalkanı esnasında eğitim-donat sistemi ile eğitilmiş olan grupları bir araya getirerek tek çatı altında toplama girişimidir. İçerisinde Özgür Suriye Ordusu ve Türkmen grupların baskın olarak varlık gösterdiği Suriye Milli Ordusu 30 Aralık 2017 tarihinde oluşturulmuştur.⁵⁰⁵

Yönetim karşıtı güçler olarak genel bir bakış açısıyla değerlendirmeye alınması gereken grupların, ortak noktada bulunduğu konu Esad yönetiminin her ne olursa olsun yönetim kademesinden çekilmesi gerektiği algısıdır. Çünkü bu grupların Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ve ardından partiyi ve ülkeyi hegemonyası altına almış olan Esad ailesinin ve yönetiminin baskısına maruz kalmış olan insan topluluklarından gelen tepkili bir kesim olmasıdır. Bu tepkili kesimin önde gelenleri Suriye'de başlayan olayların sertleşmesi ile ordudan ayrılan subaylar olmuştur ki bu subay grubu teknik bilgiye de sahip olduğundan silahlı muhalif gruplar oluşturmakta pek de zorlanmamıştır. İlk zamanlar bir çatı altına toplanmaya çalışılan muhalifler fikri ayrılığa düşerek etnik ve mezhepsel vurgu içeren isimler altında gruplar kurarak cepheler oluşturmuştur. Daha sonra kendi içlerinden farklı farksiyonlarda küçük gruplar çıkararak yeni cepheler açmışlardır.

Söz konusu bu gruplar oldukça dağınık bir çizgide günümüz Suriye'sinin çeşitli yerlerinde varlık gösterdikleri gibi her an birbirleri içerisinde geçişkenlik sağlayabilmektedirler. Bu sebepten dolayı da takip ve kategorize edilmesi zor olmaktadır. Bu karmaşanın içerisinde bir de dünyanın çeşitli yerlerinden gelen

⁵⁰³ Bu mutabakat Türkiye, Rusya ve İran'ın gözlemci görevini üstlendiği bir mutabakattır. Yine bu üç ülkenin askeri gücü tarafından Suriye'de kurulacak gözlem noktaları (Halep, Hama, Lazkiye ve İdlib) ile Yönetim ile muhaliflerin çatışmasının önüne geçmesi planlanmakta ve silahsızlandırılan bölgelerden Isid ve Heyet Tahrir el-Şam gibi radikal unsurların çıkartılması ile güvenliğin sağlanması için devriye gezilmesi istenmektedir. Suriye'de çatışan grupları bir çatı altında toplayarak barış için yapılması planlanan görüşmede tek temsilci ile muhatap olunmasını sağlamak mutabakatın diğer bir önemli başlığı olmuştur. Oytun Orhan, "İdlib'te Türkiye-Rusya Dengesi Bozuluyor mu?", *Ota Doğu Analizi*, Cilt 10, Sayı 88, 2019, s. 51.

⁵⁰⁴ Knowledge Bylanes, "Role of Kazakhstan in PeacefullWorld: Astana Peace Process for Syria", *The Diplomatic Insight*, Vol. 12, Issue 4, 2019, s. 4.

⁵⁰⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811> erişim tarihi: 19.09.2019.

savaşçılar da vardır ki; bu detay da Suriye olaylarına anlam vermekte zorlanılan evrensel bir boyut kazandırmaktadır. Suriye topraklarında yaşamakta olan insanların Yönetim ile olan problemi sebebi ile isyan başlatmış olması, dünya tarihinde benzerleri var olan durumlardan birisidir. Hali hazırda devam eden olaylara hem Yönetim cephesi yanında yer alan Taliban bağlantılı⁵⁰⁶ Şii İranlı, Afganistanlı, Pakistanlı ve Lübnanlı savaşçılar hem de muhalif cephe yanında yer alan dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Sünni köktenci eğilimli yabancı savaşçıların⁵⁰⁷ dahil olması meselenin mezhepsel çatışmaya dönüştürülme çabasına örnek teşkil etmektedir.

3.2. İslami ve Köktenci Gruplar

3.2.1. Ulusal Kurtuluş Cephesi

Tek ve düzenli bir ordu oluşturmak ve Suriye’de muhaliflerle Esad yönetimini bir masada toplayabilmek için Astana Mutabakatı çerçevesinde muhalifleri birleştirme görüşmeleri yapılmaktadır.⁵⁰⁸ 4 Ekim 2019 tarihinden beri Suriye Milli Ordusu içerisinde yer alan Ulusal Kurtuluş Cephesi, Milli Ordu olarak Suriye Geçici Hükümeti içerisinde ve Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığı çatısı altında tek ve düzenli bir ordu halindedir.⁵⁰⁹ Bu birleşme öncesinde ÖSO ve bağlantılı örgütlerle ideolojik olarak uyum sağlayamayan bir selefi cihatçı grup olduklarından Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında 24 Aralık 2014 tarihinde toplanmaya karar vermişlerdir.⁵¹⁰

Bu gruplardan ilki İslam Cephesi’dir. Bu cephe Özgür Suriye Ordusundan ayrılarak dışarıdaki gruplarla birleşen Suriye’deki en geniş İslamcı muhalif koalisyonudur.⁵¹¹ 40-50 bin civarında savaşçısı olduğu düşünülen bu grup 20 Aralık 2012 tarihinde kurulmuştur.⁵¹²

⁵⁰⁶ Hanin Ghaddar, Dana Strout, “ Pushing Back to Iran in Syria (Part 1): Beyond The Boots”, *Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch*, 2019, s. 1.

⁵⁰⁷ Anon Gopal, “The Island of Democracy”, *New Yorker*, Vol.94, Issue 40, 2018, s. 36-39.

⁵⁰⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 16.11.2019.

⁵⁰⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49999444> erişim tarihi: 16.11.2019.

⁵¹⁰ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 194.

⁵¹¹ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 86.

⁵¹² Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.* s. 954.

İslami Cephe, Ahrar eş-Şam Tugayı öncülüğünde ve Muhammed Tallah Bazarbaşı, Ebu Abdurrahman Suri ve Dr. Mazin Şeyhani sözcülüğünde kurulmuştur.⁵¹³ Ayrıca Ahrar eş-Şam, Fecr Hareketi, el-Hak Tugayı, el-İmamül Mukatile Tugayları, Taliat el-İslam Hareketi, Mus'ab bin Umeyr Tugayı, Tevhid Ordusu, Saraya el-Maham Elhassa, Hamza Bin Muttalip Birlikleri ve Sukur el-İslam, grupları da İslami Cephe içerisinde yer almaktadır.⁵¹⁴

İslami cepheyi oluşturmuş olan örgütlerden biri olan Ahrar eş-Şam Tugayları Ahrar, el-Fecrül İslamiye Hareketi, et-Taliat el-İslamiye Cemaati ve el-İmamül-Mukatile Tugayları ortaklaşa hareket etme kararı ile 31 Ocak 2013 tarihinde Ahrar eş-Şam Hareketi olarak kurulmuştur.⁵¹⁵ Şam'ın Özgürleri olarak da bilenen merkezleri İdlib olan bu tugay, Hama, Humus ve Suriye'nin geneline yayılmış bir gruptur. Kimi zaman Özgür Suriye Ordusu ile kimi zaman da Nusret (el-Nusra) grubu ile işbirliği olduğu söylenmektedir.⁵¹⁶ Ayrıca sayısal anlamda en büyük cihatçı gruplardan birisidir.⁵¹⁷ Şam, Lazkiye, Halep, Hama, Hums, Der'a, Deyr ez Zor, Haseke, Rakka ve İdlib kırsalında yirmi dört tugayı bulunmaktadır.⁵¹⁸ Bunun yanında amaçlarının Esad'ı devirerek İslami bir devlet kurmak ve diğer tüm dinlere saygılı olarak, diğer devletlerle eşit şekilde ilişkiler kurmak olduğunu belirtilmektedir.⁵¹⁹ Bazı kaynaklarda kimin liderlik ettiğinin bilinmediği dile getirilse de, Dursunoğlu ve Eren tugay komutanının Ebu Abdullah el-Hamavi olduğunu belirtmektedir.⁵²⁰ Daha sonra bu hareketin başına Muhanned el-Mısri, ardından da Ali Ömer getirilmiştir. Bununla birlikte doksandan fazla birliği ile Der'a, Rakka, Halep, Şam gibi bölgelerde Yönetim güçlerini hedef alan önemli saldırılar gerçekleştirmektedirler.⁵²¹ Bu saldırılar uzaktan kumandalı bombalı saldırılar, keskin nişancılarla hedef alma ve havan mermileri ile taciz etme şeklinde örneklendirilebilmektedir.⁵²² Düzenlediği saldırılarla bilinen Ahrar eş-Şam örgütü el-Nusra'nın 2015 yılında Suriye'nin İdlib şehrini kendi kontrolü altına almak için

⁵¹³ *Ibid.* s. 958.

⁵¹⁴ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 86.

⁵¹⁵ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 958.

⁵¹⁶ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 218.

⁵¹⁷ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 959.

⁵¹⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahli-muhalefet>, *op.cit.*, erişim tarihi: 19.09.2019.

⁵¹⁹ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 195.

⁵²⁰ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 959.

⁵²¹ *Ibid.*

⁵²² *Ibid.*, s. 960.

oluşturduğu Fetih Ordusu adını verdikleri oluşumun içinde önemli bir çatışmacı grup olarak bulunmaktadır.⁵²³

Türkiye, İran ve Rusya'dan oluşan Astana heyeti El-Nusra'nın tek bir çatı altında toplanmasını istemektedir. El-Nusra'nın adı değiştirilerek Fetih el-Şam olarak anılmaya başlaması ve bünyesine ılımlı grupları dahil etmesi cihatçı gruplarca tepki toplamıştır. Ardından ılımlı gruplar el-Nusra'dan Ahrar el-Şam grubuna katılmaya başlamışlardır. Bu durumun ardından adını Heyet Tahrih el-Şam olarak değiştiren el-Nusra, Ahrar el-Şam ve diğer bazı örgütleri Esad yönetimine karşı devrime ihanetle suçlamış ve onlarla çatışma içerisine girmiştir.⁵²⁴ Bunun sonucunda da Heyet Tahrih el-Şam içerisindeki Nureddin Zengi Tugayı gibi tugaylar yapılanmadan ayrılarak Ahrar el-Şam ve Nureddin Zengi Tugayı öncülüğünde 18 Şubat 2018 tarihinde Suriye Kurtuluş Cephesi'ni kurmuşlardır ve daha sonra 28 Mayıs 2018 tarihinde kurulmuş olan Ulusal Kurtuluş Cephesi saflarında yer almışlardır.⁵²⁵ Görüldüğü üzere birkaç grubun bir araya gelerek aynı çatı altında toplanmaları ya da yeniden ayrılmaları son derece kısa bir zaman zarfı içinde gerçekleşebilmektedir. Bu durumları da bölgedeki durumun mahiyetini algılamakta hayli zorluk yaratmaktadır.

Bir başka çatışmacı grup ise Fecru'l İslam Hareketi'dir. 19 Nisan 2012 tarihinde Halep'te kurulmuş olan bu cihatçı hareket, Haziran 2012 sonrasında Suriye Ordusu ile daha etkili çatışmalara girdiği söylenmektedir.⁵²⁶ Aynı zamanda yirmi farklı silahlı grubun bir araya gelerek oluşturduğu bu grup çok sayıda silahlı savaçısını çatışmalarda kayıp vermiştir.⁵²⁷ Fecru'l İslam Hareketi cihatçı liderlerden Şeyh Ebu Basir el-Tartusi tarafından destek görmektedir.⁵²⁸ Diğer cihatçı gruplar gibi amaçlarının Suriye'de İslam devleti kurmak olduğunu dile getirmektedirler.⁵²⁹ Son zamanlarda ise Ahrar el-Şam Tugayları ile bir çatı altında toplandıkları bilinmektedir.⁵³⁰

⁵²³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 20.09.2019.

⁵²⁴ Shiraz Maher, "Between Twin Barbarism", *New Statesman*, Vol. 146, Issue 5357, 2017, s. 24-27.

⁵²⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 20.09.2019.

⁵²⁶ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 963.

⁵²⁷ *Ibid.*

⁵²⁸ *Ibid.*

⁵²⁹ *Ibid.*

⁵³⁰ <https://www.haberler.com/ahraru-s-sam-hareketi-liderligine-omer-getirildi-9011104-haberi/> erişim tarihi: 19.09.2019.

Cihatçılar tarafından kurulduğu bilinen bir başka grup ise el- Hak Tugayı'dır. Şeyh Ebu Ratip liderliğinde 11 Ağustos 2012 tarihinde kurulmuş olan bu birlik Humus'ta ki birçok silahlı grubun birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.⁵³¹ El Hak Tugayına Abdurrahman Süveys adında selefi bir cihatçının önderlik ettiği ve bu tugayın Yönetim güçlerine karşı yol kenarına bomba tuzaklaması şeklinde eylemlere giriştiği vurgulanmaktadır.⁵³²

Bir başka cihatçı cephe Suriye İslami Kurtuluş Cephesi'dir. Bu cephe el-Kaide ile problem yaşayan cihatçı grupların bir arada tutulmasını sağlamak ve Özgür Suriye Ordusu etiketine cihatçı gruplar arasında ihtiyaç duymayanların varlığını kanıtlamak için Sukur el-Şam lideri Ebu İsa'nın⁵³³ kimi kaynaklara göre de Ahmed İsa eş-Şeyhi'nin⁵³⁴ komutasında oluşturulmuştur. Komuta kademesi 12 Eylül 2012 tarihinde Suriye İslami Kurtuluş Cephesini; Sukur el-Şam Tugayı, Ensar el-İslam topluluğu, el-Faruk Tugayı, el-Furkan Tugayı ve el-Nasr Tugayı gibi tugayların oluşturduğunu belirtmiştir.⁵³⁵ Bunun yanı sıra cephe, Suriye'de ki problemin siyasi yolla çözümüne karşı çıkarak askeri seçeneğe dikkat çektiği gibi devrimin tek yol olduğunu da işaret etmeyi ihmal etmemiştir.⁵³⁶

Bir başka Cihatçı grup olan Şukur el-Şam Tugayı'nın lideri Ebu İsa uzun yıllar Irak'ta selefi cihatçılarla birlikte savaştıktan sonra 2004 yılında⁵³⁷ Suriye'ye dönüşü sırasında⁵³⁸ Beşar Esad'ın reform paketi kapsamında dışarı çıkan ilk grubun içerisinde olmuştur. Tugay kuruluş tarihini 12 Mart 2012⁵³⁹ olarak ilan etmiş olduğu gibi altı bin kadar da savaşçısının olduğu iddia edilmektedir.⁵⁴⁰

Merkezleri İdlib'te Albay Beşar El Hatip komutasında El Hanse Birliği ve Yarbay Mustafa Süleyman komutasında el-Muhacirin ve'l Ensar Birliği, Halep'te

⁵³¹ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 963.

⁵³² *Ibid.*

⁵³³ *Ibid.*, s. 963-964.

⁵³⁴ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 63.

⁵³⁵ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*,s. 964.

⁵³⁶ *Ibid.*

⁵³⁷ *Ibid.*, s. 965.

⁵³⁸ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 63.

⁵³⁹ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 219.

⁵⁴⁰ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 63.

Şuheda Birliği, Şam'da Ammar bin Yasir Birliđi⁵⁴¹ ile Yönetim güçlerine karşı yol kenarına bomba koymak, araçlara bombalı tuzaklar yerleştirmek gibi eylemlerle askeri noktaları hedef aldıklarını belirtmektedirler.⁵⁴² Yaptıkları eylemleri ise, el-Nusra'nın eylem şeklini eleştirerek savunmaktadırlar. Şöyle ki; liderleri Ebu İsa'nın el-Cezire televizyonuna yaptığı bir açıklamada “ Biz esirleri öldürmüyoruz, onların idam edilmesi ferdi olarak işlenmiş suçlardır. Biz bu tür eylemler yapmadık ve yapmayacağız. Bu eylemler tüm örgütlere mal edilemez. Biz, zulme maruz kalırken zulmedemeyiz.” demiştir.⁵⁴³

El-Nusra'yı eleştiren bu tugay aynı zamanda Özgür Suriye Ordusunun bir parçası olduğunu⁵⁴⁴ belirtirken onlardan bağımsız hareket ettiklerini de dile getirmektedir.⁵⁴⁵ Grup İslamcıdır ve Yönetimi devirmek için Aleviler de dahil olmak üzere tüm mezhepler ve hareketlerle çalışılabileceğini belirtirken zamanı geldiğinde Suriye'nin bir İslam devleti olacağını vurgulamaktadırlar. Bu vurguyu yapmış olan Şukur eş-Şam Tugayı daha sonradan Heyet Tahrir el-Şam ile anlaşmazlığa düştüğünden İdlip'te çatışmaya giren grubun içerisinde olmuş ve Mayıs 2018'de Ulusal Kurtuluş Cephesi saflarına geçen grubun içerisinde yer almıştır.⁵⁴⁶

Yine cihatçı grupların içerisinde yer alan bir başka grup olan İslam Tugayı'nın, Suudi Arabistan'da yaşadığı söylenen Suriyeli din adamı Abdullah Muhammed Alluş'un ođlu⁵⁴⁷ Medine'de ki İslam Üniversitesi mezunlarından Şeyh Zehran Alluş tarafından⁵⁴⁸ 5 Haziran 2012⁵⁴⁹ ya da 29 Temmuz 2012⁵⁵⁰ tarihinde Şam'ın dış semtlerinde Guta ve Duma'da kurulduğu belirtilmektedir.

Zehran Alluş 2009 yılında Yönetim güçlerince tutuklanarak askeri Sednaya Hapishanesi'ne götürülmüş ve 22 Haziran 2011 yılında serbest kalınca Yönetime karşı mücadele edebileceği birliğin çalışmalarını yapmış ve 2013 Eylül ayında

⁵⁴¹ *Ibid.*

⁵⁴² Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 219.

⁵⁴³ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 967.

⁵⁴⁴ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 219.

⁵⁴⁵ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 966.

⁵⁴⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 20.09.2019.

⁵⁴⁷ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 195.

⁵⁴⁸ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 968.

⁵⁴⁹ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 195.

⁵⁵⁰ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 968.

“İslam Ordusu” adını almıştır.⁵⁵¹ Grup kendisini Özgür Suriye Ordusu’nun bir parçası olarak gösterse de, örgüt kuruluş açıklamasında Özgür Suriye Ordusu’ndan bahsetmemiştir.⁵⁵² Bunun yanında yaptıkları eylemler gerilla tipi eylemler olarak değerlendirilmektedir. Örneğin: 18 Temmuz 2012 tarihinde Suriye Ulusal Güvenlik Merkezi’ne bombalı saldırı gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra Ensar el-İslam Topluluğu’na katılmışlardır.⁵⁵³

3.2.2. Yabancı Cihatçı Gruplar

İdlib’te ki çatışmalar sürerken yabancı cihatçı gruplar birçok ülkenin dikkatini çekmektedir. Çoğunluğu yerli olmayan unsurlardan oluşmaktadır.⁵⁵⁴ Astana mutabakatı çerçevesinde 22 Kasım 2017 tarihinde⁵⁵⁵ Rusya’nın Soçi kentinde İran, Rusya ve Türkiye’nin katılımı gerçekleşen görüşmelerde, Suriye’de barış olması ve Suriye’den yabancı savaşçıların çıkartılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ancak İdlib’de yoğunlaşmış olan selefi cihatçılar bu görüşmeyi dikkate almadıklarını dile getirmişlerdir.⁵⁵⁶ Ancak ulusal kurtuluş cephesinde azımsanmayacak etkiye sahip olduklarından hala varlık göstermektedirler.

Bu grubun içerisinde olan etkin gruplardan birisi Libyalı cihatçılardır ve bu grup birkaç ayrı örgütün bileşeninden oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan Ümmet Tugayı ya da Liva el-Umme; 15 Haziran 2012 tarihinde Mehdi el-Harati komutasında İdlib’te kurulduğu beyan edilmektedir.⁵⁵⁷ %90 kadar Suriyeli direnişçi barındırdığı söylenen tugayın %10’luk Libyalı direnişçi kısmı grubun temel faktörünü oluşturmaktadır. Toplamda altı bin direnişçiye sahip olduğu söylenen bu tugay, sayıyı doğrulamamaktadır.⁵⁵⁸

İkincisi olan Ömer Muhtar Tugayı; çoğunluğunu Libyalılar oluştursa da İslam Ülkelerinden gelen diğer cihatçıları da bünyesine dahil etmiştir.⁵⁵⁹ Humus ve

⁵⁵¹ *Ibid.*

⁵⁵² *Ibid.*, s. 969.

⁵⁵³ *Ibid.*

⁵⁵⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 20.09.2019.

⁵⁵⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920> erişim tarihi: 16.11.2019.

⁵⁵⁶ Seçkin Köstem, “Astana Görüşmeleri ve Kapak Dosyası Rusya’nın Suriye’de Çözümüne Bakışı”, *Orta Doğu Analizi*, No. 9, Sayı 79, s. 18-19.

⁵⁵⁷ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s.970-974.

⁵⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁵⁹ *Ibid.*, s. 975.

Suriye'nin kuzeyindeki çatışmalara katılmışlardır. Bir diğer tugay olan Muhacirin Tugayı; Lazkiye'de eylemler düzenlemektedirler ve İslam coğrafyasından gelen diğer cihatçıları kabul etmektedirler.⁵⁶⁰ Bu grup içerisinde yer alan bir başka tugay olan Mücahidin Tugayı; 7 Ekim 2012'de Şeyh Ebu Muaz eş-Şami önderliğinde kurulmuş olan tugaydır, Suriye içerisinde Şam'da Şahabe Birliği gibi kendilerine bağlı birçok birlik ile hareket etmektedir.⁵⁶¹

Yabancı cihatçı gruplardan bir diğeri de Çeçen Cihatçılarıdır.⁵⁶² Bu cihatçılarda kendi aralarında birkaç ayrı gruba ayrılmışlardır. Bunlardan biri olan El-Muhacirin Tugayı; Ebu Ömer önderliğinde Halep'te kurulmuştur. Tugayın içerisinde başta Çeçenler olmak üzere İslam coğrafyası dahilinde farklı bölgelerde direniş gösteren cihatçılar da vardır. Ayrıca Nusra cephesi Çeçenlerin bölgeye girmesini memnuniyetle karşılanmıştır. Aynı memnuniyet tavrı İslami Kurtuluş Cephesi saflarında da kendini göstermektedir.⁵⁶³ İkinci grup olan Ensaru'd Din Hareketi, başta Çeçenler olmak üzere Dağıstan, Tataristan ve Azerbaycan'dan gönüllü direnişçileri bünyesinde barındırmaktadır.⁵⁶⁴ Bir diğer grup olan Ceyş-ul Muhacirin ve'l-Ensar (Muhacir ve Ensar Ordusu); 2012 yılında Ebu Ömer Şişani ve Seyfullah es-Şişani liderliğinde kurulmuştur. Ebu Ömer Şişani'nin ISİD/DAİŞ ve el-Nusra saflarına geçmesi ile Seyfullah es-Şişani ayrılmıştır. Bunun harekete zarar verdiğini dile getirmişse de bir süre sonra kendisi de El-Nusra saflarına katılmıştır. Yönetim güçleri ile girilen bir çatışmada ölünce, Muhacir ve Ensar Ordusu Selahaain es-Şişani'yi yeni lider olarak seçmiştir.⁵⁶⁵ Yine bir başka tugay olan Şişani (Çeçen) Tugayı; Tugay içerisinde Çeçenler olduğu gibi bir de diğer İslami bölgelerden katılım sağlayan cihatçılar da vardır.⁵⁶⁶ Ayrıca Lazkiye'de Çeçenlerin kurduğu askeri birliğin önemli komutanlarından Abdullah Şişani'nin burada cihatçılara eğitim vermekte olduğu belirtilmektedir.⁵⁶⁷ Abdullah Şişani Şubat 2013'te Yönetim Güçleri ile girilen bir çatışmada öldürülmüştür.⁵⁶⁸ Son olarak Cundus Şam (Şam Ordusu); Ensar ve Muhacirler Ordusu'nun önderi Ebu Ömer es-Şişani'nin ISİD/DAİŞ

⁵⁶⁰ *Ibid.* s. 976.

⁵⁶¹ *Ibid.*

⁵⁶² Robin Wright, "After The Islamic State", *New Yorker*, Vol. 92, Issue 4, 2016, s. 30-34.

⁵⁶³ Alptekin Dursunoğlu, *op.cit.*, s. 977.

⁵⁶⁴ Salih Yılmaz, *op.cit.* s. 197.

⁵⁶⁵ *Ibid.*

⁵⁶⁶ Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 978.

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ *Ibid.*

saflarına geçmesi üzerine Gürcistan doğumlu Çeçen asıllı Ebu Müslim Velis es-Şişani liderliğinde bağımsız olarak kurulmuş olan bir cihatçı gruptur.⁵⁶⁹ Müslim Şişani ISİD/DAİŞ'in faaliyetlerini eleştirmekte ve Lazkiye kırsalı, Halep dolaylarında varlık göstermektedir.⁵⁷⁰

Yabancı cihatçılar içerisinde yer alan bir başka grup ise Özbek Cihatçılardır. Bu cihatçıların içerisinde bulunduğu bilinen grup ise İmam Buhari Ketibesi'dir, Özbek asıllı şeyh Selahaddin önderliğinde kurulmuş olan topluluğun katılımcıları genellikle Özbekler olmuştur.⁵⁷¹

Bu grupta olduğu bilenen bir başka yabancı cihatçı grup Türk Cihatçılardır. Türkiye'den giden cihatçıların genellikle Fecr el-İslam ve Gurabau Şam Tugaylarına katılım gösterdikleri söylenmekte olup bunun yanı sıra kendi inisiyatiflerinde kurdukları Battal Tugayı gibi yapılanmalarda varlık göstermektedirler.⁵⁷²

3.2.3. El- Kaide

1988 sonrasında Afganistan topraklarından Sovyet Ordusu'nun çekilmesi ile Arap cihatçılardan bir grup oluşturulmuştur. Bu grup için anti-Sovyet cihatçılar topluluğu denilebilmektedir.⁵⁷³ Ancak Sovyet ordusunun çekilmesi ile Ruslara karşı birleşmiş olan bu gruplar arasında anlaşmazlık baş gösterince Arap cihatçılar taraf olmayıp, hedeflerine Afganistan'daki Yönetimi alarak yeni bir örgütlenmenin içine girmişlerdir.⁵⁷⁴ Bu örgütlenme için seçtikleri nokta El-Kaide olmuştur. El-Kaide içerisinde cihatçı eylemlerin ve tutumların İslami açıdan anlaşılmasına fikir babalığı yapmış Abdullah Azzam, küresel bir cihat ağı için Hizmet Bürosu'nu açmış, 1989'da Pakistan'da bombalı bir eylem sonucunda ölene dek Afgan cihat hareketinin içerisinde yer alarak⁵⁷⁵ el-Kaide lideri Usame Bin Ladin'i⁵⁷⁶ de bu eksende yetiştirmiştir.

⁵⁶⁹ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 198.

⁵⁷⁰ *Ibid.*

⁵⁷¹ *Ibid.*

⁵⁷² Alptekin Dursunoğlu, İsa Eren, *op.cit.*, s. 979.

⁵⁷³ Daniel Byman, *Al Qaeda, The Islamic State and the Global Jihadist Movement* (New York: Oxford University Press, 2015), s. 7.

⁵⁷⁴ Fehim Taştekin, *Karanlık Çöktüğünde* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016), s. 70.

⁵⁷⁵ *Ibid.*

⁵⁷⁶ Patrick Cockburn, *The Rise of Islamic State, ISIS and the New Sunni Revolution* (London-New York: Verso, 2015), s. 1.

Ayrıca şuna parantez açmak gerekirse 1990lar itibari ile cihat ile terörist faaliyetlerin alanı oldukça genişlemiştir. Cihat çağrısı ile dünyanın dört bir yanından saflara katılımcı toplamaya, cihat kavramını Allah'ın yolunda ölmeye-öldürmeye teşvik etmek olarak vurgulamaktadırlar.⁵⁷⁷ Abdullah Azzam bu konuda geniş kitlelere ulaşıp el-Kaide gibi bir terör örgütü yaratarak dünyanın birçok yerinde eylemler yapmaya fikren hazır eylemciler yetiştirmiştir.

Bu eylemciler 29 Aralık 1992'de Yemen'de Amerikalıların kaldığı bir otele bombalı saldırı düzenlemiştir.⁵⁷⁸ Ardından 26 Şubat 1993'te New York Dünya Ticaret Merkezi saldırını gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra 3-4 Ekim 1993 yılında Somali'de Amerikan birliklerine saldırarak 18 Amerikan askerini öldürmüşlerdir.⁵⁷⁹ Bunlar gibi birçok kanlı eylem gerçekleştirmiş olsalar da en çok ses getireni 11 Eylül 2001 yılında Washington'daki Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler) iki uçağın intihar saldırısı gerçekleştirdiği eylem olmuştur.⁵⁸⁰ Amerika bu saldırı sonrasında El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in yakalanması için çalışmalar yapmış ve 2 Mayıs 2011'de Pakistan'da ikamet ettiği evde öldürülüp denize atılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nce öldürülmeden önce Usame Bin Ladin el-Kaide'nin hem finansörü hem lideri olarak varlığını korurken Afgan sınırlarından Sudan'a doğru gitmiş ve burayı toplanma merkezi olarak organize etmiş ardından da dünyaya ihraç edilecek militanları yetiştirmek için Yemen'de askeri eğitim kampları kurduğunu.⁵⁸¹ Orta Doğu, Orta Asya, Somali'ye, Kenya'ya, Nairobi'ye, Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümüne yayılıp buraları El-Kaide'nin üssü haline getirmiştir.⁵⁸² Yayılmacı terörist faaliyetler yürüten E- Kaide ülkelerde ayrı ayrı El-Kaide örgütleri kurmuştur. Örneğin; Yemen El-Kaidesi, Tunus el-Kaidesi, Libya El-Kaidesi, Mağrip El-Kaidesi (Mali, Nijerya, Libya hattı), Fas İslami Mağrip El-Kaidesi şeklinde örgütlenerek eylemler gerçekleştirmişlerdir.⁵⁸³

⁵⁷⁷ Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Orta Doğu Siyasetinde Suriye* (Ankara: Platin, 2004), s. 376.

⁵⁷⁸ Christina Hellmich, *Al-Qaeda: From Global Network to Local Franchise* (London&New York: Fernwood Publishing, 2011), s. 42.

⁵⁷⁹ Mohammad-Mahmoud Mohamedou, *Understanding Al Qaeda: Changing War and Global Politics* (New York: Pluto Press, 2011), s. 52.

⁵⁸⁰ Seth G. Jones, "Think Again: Al Qaeda", *Foreign Policy*, Issue 93, 2012, s. 2.

⁵⁸¹ Hamide Yiğit, *Tekmili Birden ISİD, El-Kaide'den ISİD'e: Amerika için Cihat* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016), s. 49-51.

⁵⁸² Shawn Ramirez, Arriana J. Robbins, "Targets and Tactics: Testing for a Duality within Al Qaeda's Network", *International Interactions*, Vol. 44, Issue 3, 2018, s. 564.

⁵⁸³ Hamide Yiğit, *op.cit.*, s. 56-65.

Bunların içerisinde Fas İslami Mağrip El-Kaidesi Suriye'ye mücahit transferi yapan bir örgüt halini almıştır.⁵⁸⁴ Suriye krizinin en başından itibaren Suriye'ye akın etmiş ve Suriye'deki çeşitli cephelerde savaşmakta olan yaklaşık dört bin Faslının bulunduğu tahmin edilmektedir.⁵⁸⁵ Afganistan'da ortaya çıkmış olan El-Kaide, Afgan mücahitlerle aynı radikal cihatçı çizgiyi izleyerek El-Nusra hareki adı altında Suriye'de vücut bulmuştur.⁵⁸⁶

3.2.4. Heyet Tahrir el-Şam (el-Nusra)

Heyet Tahrir el-Şam, El-Kaide terör örgütünün Suriye yapılanması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸⁷ Zavahiri'nin liderliğindeki el-Kaide'nin Suriye yapılanması el-Nusra Baas Yönetimini devirip İslam Devleti kurma amacı ile Aralık 2011 tarihinde kurulmuş, dünyanın farklı bölgelerinden gelen katılımcılardan oluşmaktadır.⁵⁸⁸

Esad'a karşı Suriye'de kurulmuş olan el-Nusra'nın etkin bir şekilde varlık göstermeye başlaması Irak'tan Suriye'deki cihadçı yapılanmayı organize etmeye gelen ISİD/DAİŞ'in Musul sorumlusu Ebu Muhammed el-Golani ile olmuştur.⁵⁸⁹ Resmi olarak kabul etmedikleri ilk eylem Şam'da bomba yüklü araçlarla sivillere yönelik⁵⁹⁰ 2011 sonunda gerçekleştirdikleri saldırı olduğu dile getirilmektedir. Resmi olarak kuruluş tarihini 23 Ocak 2012⁵⁹¹ olarak açıklayan Nusra kuruluş amaçlarını da "yeryüzünde Allah'ın hakimiyetini tesis etmek" olarak ilan etmişlerdir.⁵⁹² Kuruluş amaçları doğrultusunda değerlendirilen Nusra Cephesi bölgedeki en etkin radikal-İslamcı grup olmuştur.⁵⁹³ Bu etkiye sebep olarak Irak, Afganistan ve Libya'daki çatışmalardan elde ettiği tecrübeyi gösterebiliriz.⁵⁹⁴ Edindiği bu tecrübeler İslam

⁵⁸⁴ *Ibid.*, s. 161.

⁵⁸⁵ *Ibid.*

⁵⁸⁶ G.A. Hughes, "Syria and The Perils of Proxy" Warfare, Small Wars and Insurgencies, Vol. 25, Issue 3, s. 522-538.

⁵⁸⁷ Thomas McCabe, "Has al-Qaeda Learned from Its Mistake?", *Middle East Quarterly*, Vol. 25, Issue 2, 2018, s. 1-10.

⁵⁸⁸ Seth G. Jones, "Al-Qaeda's Quagmire in Syria", *Survival Global Politics and Strategy*, Vol. 60, Issue 5, s. 182-183.

⁵⁸⁹ Aymenn Al-Tamimi, "Al-Qa'ida's Uncoupling: Jabhat al-Nusra's Rebranding as Jabhat Fetah al-Sham", *Combating Terrorism Center Sentinel*, Vol. 9, Issue 8, 2016, s. 16.

⁵⁹⁰ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 65.

⁵⁹¹ Charles Lister, "Al-Qa'ida Plays a Long Game in Syria", *Combating Terrorism Center Sentinel*, Vol. 8, Issue 9, 2015, s. 13.

⁵⁹² Fehim Taştekin, *op.cit.*, s. 172.

⁵⁹³ Ayşe Karabat, *op.cit.*, s. 218.

⁵⁹⁴ Ömer Ödemiş, *op.cit.*, s. 65.

devleti kurmalarına engel olabilecek herkesi, her topluluğu, her ülkeyi düşman olarak görmelerine, girdiği çatışmalarda kontrol altına aldıkları bölgelerde uzun süre koruma becerisi gösterebilmelerinde etkili olmuş oldukları bir noktadır.⁵⁹⁵ Etkili oldukları bölgeler Der'a, Şam, Lübnan sınırı, Hama, Humus, İdlib, Halep'tir.⁵⁹⁶

Nusra Cephesi Esad yönetimini devirerek yerine İslam devletinin gelmesi gerektiğini belirtirken Şiileri ve Suriye'deki Arap Alevilerini düşman olarak göstermiştir. İran'ın büyük Suriye topraklarında bir Pers İmparatorluğu kurmayı hedeflediğini duyurarak tüm Sünnileri cihada çağırmıştır.⁵⁹⁷

Amaçlarına ulaşabilmek için gerilla taktiği ile dağlık bölgelerde küçük gruplara bölünerek, şehir merkezlerinin etrafındaki kırsal bölgeleri, köyleri ve kasabaları ele geçirip, şehir merkezlerinde de bombalar patlatıp halkı korkutmak üzerine bir çatışma şekli belirledikleri söylenmektedir.⁵⁹⁸ Aynı zamanda yaptıkları eylemler Suriye ordusuna olan güveni sarsacak eylemler olarak seçilmektedir. Örneğin; Halep'te 10 Şubat 2012'de iki intihar saldırısı, ardından 17 Mart 2012'de Hava Kuvvetleri İstihbarat Binası ve Hama'da askeri birliğe 20 Nisan 2012'de intihar saldırısı şeklinde eylemler düzenlemişlerdir.⁵⁹⁹ Bunun yanında Şii-Alevi düşmanlığını gözler önüne sermek için Şam'daki İran Kültür Merkezi'ne 24 Nisan 2012 tarihinde ve 27 Nisan 2012'de Şam merkezindeki Şii Camisine bombalı saldırı gerçekleştirmişlerdir.⁶⁰⁰

Astana görüşmelerinde çatışan grupların bir araya toplanma amacı güdüldüğünden görece ılımlı gruplar görüşmeye çağırılmıştır.⁶⁰¹ Bu grupların içerisinde 2012 yılından bu yana terör örgütü listesinde bulunan Heyet Tahrir el-Şam ve ISİD/DAİŞ çağırılmamıştır. Çünkü kendisini feshedip yeni bir yapı içerisinde girmesi beklenmektedir. Ancak bunu reddetmektedirler.

⁵⁹⁵ *Ibid.*

⁵⁹⁶ Salih Yılmaz, *op.cit.*, s. 196.

⁵⁹⁷ Fehim Taştekin, *op.cit.*, s. 173.

⁵⁹⁸ *Ibid.*

⁵⁹⁹ Fehim Taşteki, *op.cit.*, s. 173-174.

⁶⁰⁰ *Ibid.*

⁶⁰¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811>, *op.cit.*, erişim tarihi: 20.09.2019.

Yeni bir yapı içerisine girerek ılımlılaşması beklenen örgüt aslında bu hamleyi 28 Temmuz 2016 tarihinde, bölgedeki diğer cihatçılarla ittifak kurmak ve üzerindeki baskıyı azaltmak için, adını Fetih el-Şam Cephesi olarak değiştirmiştir.⁶⁰² Bu değişiklik el-Kaide lideri el-Zevahiri'nin de onayı ile Suriye cephesini azletmek olarak değerlendirilmiş ve süreç devam etmiştir. Bu kopuş sonrasında Şam'ın Fethi Cephesi olarak varlık sürdüren El-Nusra Ocak 2017 tarihinde Heyeti Tahrir el-Şam olarak adını değiştirmiş ve bünyesine cihatçıları toplamaya başlamış ve yüzün üzerinde grubu aynı çatı altına toplamıştır.⁶⁰³

3.2.5. Irak-Suriye İslam Devleti (İSİD/ DAİŞ)

Suriye'deki mevcut çatışmaların Nusayri (Arap Alevisi) – Sünni çatışmasına evrildiğini fark eden İSİD/DAİŞ buradaki mezhepsel çatışmayı cihat adına alevlendirmeyi amaçlamıştır.⁶⁰⁴ Böylece İslam devleti için belirlemiş olduğu alanda kendisine seçtiği Alevi, Kürt, Şii, seküler düşmanlarına saldırılar düzenleyerek dini bir kollektif olarak İslam halifeliğini kurmayı planlamıştır.⁶⁰⁵ Irak Suriye İslam Devleti'nin⁶⁰⁶ tarihi Afganistan'da ki El- Kaide kamplarına dayanmaktadır.⁶⁰⁷ Afganistan'daki kamplarda eğitim almış Ürdünlü Ebu Asım el-Makdisi ve onun fikirlerinden etkilenmiş olan öğrencisi Ebu Mus'ab ez-Zerkavi tarafından İSİD/DAİŞ terör örgütünün temelleri atılmıştır.⁶⁰⁸ Usame Bin Ladin öldükten sonra El-Kaide Usame Bin Ladin'in varlığındaki kadar etkili eylemler gerçekleştirememişse de içinden El-Kaide'den daha acımasız ve tehlikeli bir terör örgütü çıkartmıştır.⁶⁰⁹ Zerkavi, küresel cihatçılar arasında kurulmuş olan Mücahitler Şura Konseyi'nin başına getirilmiştir, bu aynı zamanda günümüzde de var olan İSİD/DAİŞ'in lideri

⁶⁰² *Ibid.*

⁶⁰³ *Ibid.*

⁶⁰⁴ Sarkan Salman Abubaker, Aslı Ilgıt, "İslam Devleti Örgütünün (İŞİD) Irak'ta Çıkış ve Yayılmasının Sebepleri:2003-2018", *Alternatif Politika*, Vol. 11, Issue 3, 2019, s. 548.

⁶⁰⁵ Valasik Matthew, Philips Matthew, "Understanding Modern Terror and Insurgency Through the Lens of Street Gangs: ISIS as a Case Study", *Journal of Criminological research Policy and Practice*, Vol. 3, Issue 3, 2017, s. 192-207.

⁶⁰⁶ İSİD olarak bahsedilen Irak-Suriye İslam Devleti kuruluşundan bu yana çeşitli isimlerle anılmıştır. Bu isimler Irak-Şam İslam Devleti (İSİD), Irak Levant İslam Devleti (İSİL), İslam Devleti (İD)dir. İngilizce literatürde en yaygın kullanımın Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) olduğu göze çarpmaktadır. Örgüt 2014 itibarıyla adını Islamic State (IS) olarak değiştirse de yaygın olarak ISIS kısaltması kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye'de ise Arapça kısaltmalar sırasıyla DEAŞ, DAES ve DAİŞ olarak kullanılmaktadır.

⁶⁰⁷ Salih Yılmaz, op.cit., s. 1-2.

⁶⁰⁸ *Ibid.*

⁶⁰⁹ *Ibid.*

anlamına da gelmektedir.⁶¹⁰ Zerkavi 7 Haziran 2006 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nce düzenlenen bir bombardımanda ölmüştür.⁶¹¹ Bunun üzerine yerine 2010 yılında Ebubekir el-Bağdadi getirilmiştir.⁶¹²

İSİD/DAİŞ Bağdat'a kırk km mesafedeki Felluce'ye ardından Musul ve Tikrit'e de girmiştir. Bağdadi tarafından Musul'daki Büyük el-Nuri Camisi'nde kendi halifeliğini ve İslam devletini ilan etmiştir.⁶¹³ Takvimler Haziran 2014'ü gösterdiğinde İSİD/DAİŞ dünya çapında tanınan, idam etme, adam kaçıрма, tecavüz, köle pazarları kurma gibi eylemlerle fazlasıyla bilinen bir terör örgütü haline gelmiştir.⁶¹⁴ Sosyal medyayı aktif olarak kullanmasından dolayı Avrupa'ya ve dünyanın birçok bölgesine ulaşmıştır.⁶¹⁵ Bu nedenle dünyanın birçok yerinden yirmi beş bin civarında yabancı savaşçı katılımı olmuştur.⁶¹⁶ 2010 yılında örgütün başına geçen el-Bağdadi için ABD Hazine Bakanlığı 10 milyon dolar ödül verileceğini ilan edilmiştir.⁶¹⁷ Bu tehlikeli örgüt Suriye'deki çalkantılı durumu fırsat bilip El-Nusra Cephesi ile diyalog kurmuş ve El-Nusra cephesi aracılığı ile Suriye'deki cihat faaliyetlerini yürütmüştür. Bu durumu da resmi olarak 9 Eylül 2013 tarihinde El-Nusra Cephesi ile bir merkez olduklarını ve sadece Irak İslam Devleti ya da sadece El-Nusra Cephesi olmadığını artık Irak Suriye İslam Devleti olduklarını ilan etmiştir.⁶¹⁸ Böylece İSİD/DAİŞ kendisine Suriye'de merkez olarak Deyr ez Zor kasabını merkez almıştır.⁶¹⁹ Ancak bu ortaklık çok uzun sürmemiştir. Bağdadi'nin el-Nusra Cephesi'ni teknik olarak fes etmesi El-Nusra Cephesi lideri el-Golani'yi rahatsız etmiş ve Irak Suriye İslam Devleti'nin uzantısı olduklarını kabul ederken, El-Kaide'ye biat ettiklerini ve söz konusu olan İSİD/DAİŞ'i tanımadıklarını dile

⁶¹⁰ Recep Tayyip Gürlü, Ömer Behram Özdemir, "İSİD: Irak'ta Yerli Suriye'de Yabancı", *Orta Doğu Analizi*, No. 6, Sayı 63, 2014, s. 59.

⁶¹¹ Maria Gravani, *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order* (London: Pluto Press, 2017), s. 93.

⁶¹² Hamide Yiğit, *op.cit.*, s. 159.

⁶¹³ Derek Henry Flood, *The Hard March The Mosul: A Front Line Report*, CTSSentinel, Vol. 9, Issue 86, 2016, s. 21.

⁶¹⁴ Lee-Ann Louw, Hendrik Johannes Lubbe, "Treats to Security Posed by ISIS in Syria: A Humanity Security Approach", *Journal of Human Security*, Vol. 13, Issue 1, 2017, s. 16.

⁶¹⁵ Emin Salih, "İSİD, Şiddet ve Propaganda: En-Nebe Dergisi İncelemesi", *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 12, Sayı 3, 2019, s. 401.

⁶¹⁶ Michael Morel, "Fourteen Years and Counting: The Evolving Terrorist Treat", *CTNSentinel*, Vol. 8, Issue 9, 2015, s. 1.

⁶¹⁷ Hamide Yiğit, *op.cit.*, s. 159.

⁶¹⁸ Jessica Stern, J.M.Berger, *ISIS, The State of Terror* (New York: Ecco, 2015), s. 42.

⁶¹⁹ Hamide Yiğit, *op.cit.*, s. 161.

getirmiştir.⁶²⁰ ISİD/DAİŞ, El- Kaide'nin dolayısıyla El-Nusra'nın en büyük düşmanı olmuştur.⁶²¹ El- Nusra Cephesi ISİD/DAİŞ militanlarını aşırılık yanlısı olmakla suçlamış ve şeriat ilkelerini uç bir şekilde uyguladıklarını dile getirerek kendilerini daha ılımlı cihatçı cephesine koymuş olmaktadır.

Fikri ayrılıkların yaşandığı bu iki grup kendi bayraklarını açmış ve onun gerektirdiklerini yapmaya karar vermişlerdir. Böylece El-Bağdadi, Irak'ta Sünnileri kazanma yolu olarak 28 Haziran 2014 tarihinde Hilafet ilan etmiş, örgütün adını İslam Devleti olarak değiştirmiş ve devletin halifesi olarak da kendisini ilan etmiştir.⁶²² İnanırcılığı da sağlamak için El-Bağdadi'nin peygamber soyundan geldiğini ve bütün Müslümanların El-Bağdadi'ye biat etmek zorunda olduğunu dile getirmişlerdir.⁶²³ Bu durumu bir adım daha öteye taşıyarak tüm Müslümanlara devletiniz İslam Devleti'dir, hepiniz burada toplanın çağrısı yapmışlardır.⁶²⁴ 29 Haziran 2014'e gelindiğinde ise 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot'a gönderme yapılarak Suriye ile Irak arasında ki Yarubiye/ Til Koçer sınır kapısı yıkılmış ve Sykes-Picot'un askerleri diye nitelendirdikleri sınır muhafızları da katledilmiştir.⁶²⁵

Böyle ciddi hamlelerden sonra kendilerini devlet olarak adlandırdıkları için devlet olma özelliklerini yerine getirmeye çalışmışlardır.⁶²⁶ Örneğin, peygamber mührünün içinde Allah, Resul, Muhammed yazmakta ve üzerinde "Allah'tan başka İlah yoktur" yazısının olduğu siyah renkte bir bayrakları mevcuttur, Para bastırmaya çalışmışlar ancak bu durumu sürdüremeyerek gereksinimlerini yerel para birimi ile sağlamışlardır. Ardından Irak'ta 11000 pasaport bastırmış ancak bu da sembolik olarak kalmıştır.

Örgüte çeşitli para kazanma yolları bulmaya çalışılmıştır.⁶²⁷ Bunlar şu şekilde açıklanmaktadır. *Destekçilerin Bağışları:* Genellikle dini kuruluşların bağış yaptığına dair veriler bulunmaktadır. Örneğin; Musul'da dini misyonerlerin her ay en az bir milyon dolar bağış yaptığı söylenmektedir. *Fidyeler:* Kaçırdıkları yabancı ve Arap

⁶²⁰ *Ibid.*

⁶²¹ Daniel Byman, *op.cit.*, s. 163.

⁶²² Fehim Taştekin, *op.cit.*, s. 204.

⁶²³ *Ibid.*

⁶²⁴ *Ibid.*

⁶²⁵ *Ibid.*, s. 205.

⁶²⁶ *Ibid.*, s. 208.

⁶²⁷ Hamide Yiğit, *op.cit.*, s. 194-195.

gazetecilerin ya da sivillerin ailelerinden, bu kişilerin serbest kalmaları karşılığında bir miktar para talep edildiği bilinmektedir. *Yağmacılık*: Kontrol altına aldıkları bölgelerde ki fabrikaları, işletmeleri, marketleri yağmalayıp buralardan ciddi gelirler elde etmektedirler. *Kaçakçılık*: Silah, uyuşturucu ve köle ticareti ile maddi destek sağlamaktadırlar. *Hırsızlık, haraç, vergi*: Köylerden şehirlere kadar kontrolleri altındaki bölgelerde yaşayan insanların mallarını gasp etmektedirler. Halkın kamu hizmeti alabilmesi şartı olarak yüksek vergiler istemektedirler. Bölge de yaşayan gayri Müslimlerin mallarını gasp ederek haraca tabi tutukları dile getirilmektedir. *Bankalardan para gaspı*: Kontrol altına aldıkları bölgelerdeki bankaların kasalarına el koymaktadırlar. Bu durum üzerine en dikkat çeken örnek ise, Musul Merkez Bankasındaki 429 milyon doları gasp ettikleri söylentisidir. *Tarım arazilerine el koymak*: Buldukları bölgelerdeki verimli arazileri gasp etmektedirler. Daha sonra buraları yüksek ücretlerden halka sattıkları dile getirilmektedir. *Petrol*: ISİD/DAİŞ'in, Orta Doğu coğrafyasında enerji bakımından zengin ve petrol ticaretinin yapıldığı Irak ve Suriye'yi İslami cihat hareketini gerekçe göstererek işgal etmesinin altındaki gündemi, bu bölgelerdeki petrolü ve doğal gazı kontrol etme isteğidir. Bu sebeple Irak'ta Musul'u, Suriye'de Rakka'yı merkez seçmişlerdir.⁶²⁸ Bu rezervleri kontrol ettikleri dönem içerisinde petrolden yaklaşık iki yüz milyon dolar gelir sağlamışlardır.⁶²⁹

ISİD/DAİŞ'in Fidyeye, adam kaçırmaya, yağmacılığa, bankalardan para gaspı gibi gelir edinme yöntemleri ardı olmayan yöntemlerdir. Bu sebepten dolayı sürekliliği sağlayabilecekleri bir gelir kalemine duydukları ihtiyaçtan, ele geçirdikleri bölgelerde tarımsal faaliyetlere devam edilmesi için el koydukları topraklarda destek sağlayarak buğday, pamuk gibi ürünlerin üretilmesini sağlamışlardır.⁶³⁰

Ele geçirdiği bölgelerde uyguladığı bu faaliyetlerle terör örgütü listesine alınan ISİD/DAİŞ, Suriye çatışmalarında Amerika'nın, Rusya'nın, Türkiye'nin, ÖSO'nun, PYD/YPG yapılanmasının düşmanı olarak varlık gösterdiği gibi Esad

⁶²⁸ Lucas Tinhy, "Energy Infrastructure as a Target of Terrorist Attacks from the Islamic State in Iraq and Syria", *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, Vol. 25, 2019, s. 1-13.

⁶²⁹ Jeffrey Green, "How to Defund ISIS: A Global Effort to Bankrupt the Islamic State by Preventing the Illicit Sale of Syria's Cultural Heritage", *University of La Verne Law Review*, Vol. 39, Issue 1, 2017, s. 42.

⁶³⁰ Hadi H. Jaafar, Eckart Woertz, "Agriculture as a Founding Source of ISIS: A GIS and Remote Sensing Analysis", *In Food Policy*, Vol. 64, Issue 14, 2016, s. 14-25.

yönetimi tarafından Suriyeli Kürtler üzerinde bir motivasyon aracı olarak görülmüştür.⁶³¹ ISİD/DAİŞ'in Suriye'de bulunduğu Rakka, Cerablus, Tel Abyad, Deyr ez-Zor ve Haseke bölgeleri petrolün bulunduğu bölgeler olmasından dolayı Yönetim güçlerinin hava saldırılarından görece olarak korunmuştur. Bu bölgeler aynı zamanda PYD/YPG yapılanmasının özerk bir yapı talep ettiği bölgeler olduğundan Esad bu bölge için kendi lehine Kürtleri organize edebileceğini düşünmüştür. Bu durum Türkiye'nin terörle mücadele politikasına sınır güvenliği tehdidi olarak yansıdığı gibi bu bölgenin Suriyeli mülteciler için Güvenli Bölge olarak planlanmış olması⁶³² Türkiye'yi bölgeye askeri operasyon yapmaya götürmüştür. Fırat Kalkanı ile bölgeye yapılan operasyonla ISİD/DAİŞ terör örgütünün büyük bir kısmı etkisiz hale getirilmiştir.⁶³³

3.3. Partiye Yekitiya Demokrat/ Yekineyen Parastina Gel (PYD/YPG)

Bir futbol müsabakası esnasında Arap ve Kürt taraftarların taşlı-sopalı kavgası olarak bilinen 12 Mart 2004 Kamışlı olayının ardından gelen Nevruz'da tüm Kürtlerin ortak kararı ile ulusal yas ilan edilmiş ve sokağa çıkılmamıştır.⁶³⁴ Bu karar uymayan tek Kürt partisi “ Demokratik Birlik Partisi” ve taraftarları olmuştur. Bu parti Türkiye'deki PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD'dir.⁶³⁵ Nitekim karara uymayıp sokaklarda Abdullah Öcalan ve Barzani lehine sloganlar atmışlar, Kamışlı da hayatını kaybedenlerin evlerine ziyarette bulunmuşlardır.

PYD'nin Suriye topraklarında PKK'nın uzantısı olarak var olma durumu, Türkiye'deki 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucu Suriye'ye kaçan PKK lideri Abdullah Öcalan ile başlamıştır.⁶³⁶ Anti-Emperyalist olduklarına dair iddialar Hafız Esad ve çevresince hoş karşılanmıştır.⁶³⁷

⁶³¹ Kenneth R. Rosen, “For Syria’s Kurds the Real Battle Is Just Beginning, The Kurds Led the Fight Against ISIS in Syria. Now as America Considers It’s Withdrawal, these U.S. Allies Face an Existential Treat from Their Neighbors”, *Newsweek*, Vol. 172, Issue 11, 2019, s. 35.

⁶³² Oytun Orhan, “Kuzey Suriye’de Güvenli Bölge Tartışmaları”, *Orta Doğu Analizi*, No. 7, Sayı 70, 2015, s. 56.

⁶³³ Sertaç Canalp Korkmaz, “ISİD Sonrası Süreçte Yıkılan Kentlerin Geleceği”, *Orta Doğu Analizi*, Cilt 9, Sayı 8, 2017, s. 72.

⁶³⁴ Nevzat Bingöl, *op.cit.*, s. 51.

⁶³⁵ David Romano, *op.cit.*, s. 92-93.

⁶³⁶ Michale Gunter, *Out of Nowhere- The Kurds of Syria in Peace and War* (London: Hurst&Co, 2014), s. 40.

⁶³⁷ Hüsnü Mahalli, *op.cit.*, s. 115.

Öcalan, Suriye’de bulunduğu süre zarfında Hafız Esad ile iyi bir ilişki kurmuştur. Suriye Kürtleri ile ayrılıkçılığa yönelik bir temas kurmamak ve Suriye hükümetine Suriye Kürtlerinin destek olmasını sağlamayı vaat etmiştir.⁶³⁸ PKK’nın Suriye içerisinde yeniden yapılanma dönemine girerek Suriye Kürtlerini etkilemek suretiyle PKK’yı daha güçlü ve bölgesel anlamda etkin hale getirmek için çabaları uzun vadeli planların temel adımları olarak değerlendirilmiştir.⁶³⁹ Bazı kaynaklarca 1984’teki Erüh ve Şemdinli saldırısı gerilla saldırısı olarak değerlendirilse de⁶⁴⁰ Suriye bu saldırı sonrasında kendi topraklarında bir terör örgütü oluşturduğunun farkına varmıştır.⁶⁴¹ Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Türkiye ile Suriye arasında yaşanan “Su Sorunu”⁶⁴² konusunu Suriye’nin PKK’yı desteklemeyeceği garantisini isteyerek çözmüştür.⁶⁴³

Suriye içerisinde yuvalanmış olan PKK’ya 1987-1992 yılları arasında destek vermeyen Suriye’nin içerisinde 2003 yılında PYD kurulmuştur.⁶⁴⁴ PKK’nın Suriye yapılanması PYD’nin baskı altına alınması sonucunda Kuzey Irak’a kaçan örgüt üyelerinin tekrar Suriye’ye girmelerine olanak tanınmaması konusundaki kararlılığını ortaya koyan Suriye, gizli geçişler tespit ettiğinde bir takım önlemler almıştır.⁶⁴⁵ Buna rağmen PYD’nin silahlı yapılanması YPG’ye birçok Suriyeli Kürt katılmıştır.⁶⁴⁶ Suriyeli Kürt kadınlar ise YPG’nin kadın birlikleri olan YPJ’ye dahil olmuşlardır.⁶⁴⁷

Suriye Kürtleri, Kamışlı olaylarına kadar pasif bir tutum sergilemişlerdir. 2011’de Suriye’de başlayan olaylara kadar devlete karşı herhangi bir aktif silahlı örgütlenme içerisinde olmamışlardır. Ancak kimliksiz Kürtlerin, Kürt milliyetçiliği fikrine ayak uydurması ile PYD ile ilişkiler başlamıştır. Bu durumda bile YPG Suriye Yönetimi ile çatışmasızlık halindedir.⁶⁴⁸ Çünkü Suriye Yönetimi ile PYD

⁶³⁸ *Ibid.*, s. 116.

⁶³⁹ *Ibid.*

⁶⁴⁰ Kristen E. Schulze, Martin Stokes, Clom Campbell, *Orta Doğu’da Azınlıklar* (İstanbul: Totem Yayınları, 2006), s. 44.

⁶⁴¹ Hüsnü Mahalli, *op.cit.*, s. 116.

⁶⁴² Michael Gunter, *op.cit.*, s. 40.

⁶⁴³ Hüsnü Mahalli, *op.cit.*, s. 117-118.

⁶⁴⁴ Michael Gunter, *op.cit.*, s. 40.

⁶⁴⁵ Ümit Özdağ, *op.cit.*, s. 322.

⁶⁴⁶ Ali Bademci, *op.cit.*, s. 220-221.

⁶⁴⁷ *Ibid.*, s. 220.

⁶⁴⁸ *Ibid.*

arasında gizli bir gündem olduğu iddia edilmektedir.⁶⁴⁹ Bu gizli gündem Rojova yani Suriye Kürdistanı talebidir. Suriye’de kurulmuş olan tüm Kürt partilerinin ortak gayesi Kürt özerk bölgesi olmuştur. Tüm faaliyetlerini bu ekseninde gerçekleştirmiş olan partilerin içinde en etkili söyleme ve faaliyetlere sahip olan PYD olduğundan Suriye Kürtleri içerisinde ciddi bir destekçi kitlesi bulunmaktadır. Bu destekçilerin baskısı ve 7 Nisan 2011’de Suriye’de başlayan olayların etkisiyle çeşitli yasakların kaldırılmasında Yönetimin kararlılığını halka göstermek isteyen Beşar Esad, Suriye Kürtlerine ve maktumin olarak adlandırılan kimliksizlere vatandaşlık haklarını geri vermiştir.⁶⁵⁰

Vatandaşlık hakkını geri alanların sayısının kırk bin civarında olduğu belirtilmektedir.⁶⁵¹ Kürtler vatandaşlık haklarını geri alsınlar ya da almasınlar, Arap milliyetçiliği nedeniyle Yönetimin Kürt vatandaşlarını yok sayma eğiliminden kaynaklı sorunlar yaşamışlardır. Bu durum PYD’nin silahlı yapılanması YPG’ye militanlar kazandırmış ve özerk bölge taleplerini canlı tutmalarına yol açmıştır.

3.4. Suriyedeki Protesto Eylemlerini Çatışmaya Taşıyan Etkenler

2010 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki otokratik yönetim sistemlerini hedef alan Arap protestoları Tunus’ta başlayan olaylarla hızla yayılmış ve etkisi altına aldığı ülkelerde iktidarların değişmesine yolaçmıştır. Suriye’de de Arap protestolarının etkisiyle ekonomik iyileştirmeler, demokrasi, işsizlik gibi konular ile alakalı başlayan sokak gösterileri Esad yönetiminin sert tutumu, mezhepsel kimliklerin yüzyıllardır var olan derin etkileri ve uluslararası müdahalelerle büyük çatışmalara dönüşmüştür.

Suriye’nin mevcut siyasi konjonktürden etkilenmesi ve bunun sonucunda halkın demokratik talepleri doğrultusunda sokak gösterileri ile Esad yönetimine değişim çağrısı olmuştur. 2011 Ocak ayında başlayan gösterilerin ilk taleplerinden birisi demokrasi olmuştur.⁶⁵² Fakat bu talep karşılanamadığı gibi günümüze değin

⁶⁴⁹ Thomas Schimidinger, *Rojava Revolution, War and The Future of Syria's Kurd's* (London: Pluto Press, 2018), s. 91.

⁶⁵⁰ *Ibid.*, s. 86.

⁶⁵¹ Hüsnü Mahalli, *op.cit.*, s. 262.

⁶⁵² Remziye Eskioglu, “Arap Baharına Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2019, s. 77.

süren çatışmalar başlamıştır. Suriye’de bu çatışma ortamına zemin hazırlayan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve yapısal nedenler bulunmaktadır.

Beşar Esad’ın yönetime geldikten sonra hayata geçirmeye çalıştığı yabancı sermayenin ülkeye girişi, kredi faiz oranlarının %1’e düşürülmesi, özel bankaların açılmasına izin verilmesi gibi neoliberal politikalar⁶⁵³ sadece ayrıcalıklı olan kesimlere Nusayriler ve Esad yönetimine yakın Sünnilere fayda sağlamıştır. Ayrıca kırsal kesimde ve yoksul bir şekilde yaşamakta olan halkın sorunlarına çare olabilecek işsizliğin ve enflasyonun düşürülmesi ve büyüme oranında iyileşme gibi herhangi bir ekonomik iyileştirmenin⁶⁵⁴ var olmaması çatışmalara iktisadi bir zemin hazırlamıştır. Hafız Esad döneminde kırsal kesime zirai faaliyetler için sağlanan ekonomik desteğin Beşar Esad yönetimiyle kesintiye uğraması⁶⁵⁵ halkın bir bölümü için sermayeye ve toprağa ulaşımında ayrımcı politikalar uygulandığını işaret etmektedir.

Siyasi alan da ise Baas Partisinin Arap olmayan azınlıkların Baas Partisine zorunlu kayıt olma uygulaması⁶⁵⁶ milliyetçi ideolajilerin baskıcılığı olarak değerlendirilmektedir. Arap toplumlarında İslamiyet’ten önce de var olan aşirete ve kanbağına dayalı kimlikler ön planda tutulmaktadır.⁶⁵⁷ Bu durum, kimlikler arası ve kimlikler üstü bir siyaset oluşturmak yerine halen mezhep ve aşirete dayalı kimliklere yönelmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Hafız Esad’ın yönetime gelmesiyle birlikte kademeli olarak Nusayriler ve kendisine yakın olan diğer etnik ve mezhepsel kimliklerden bir kesimi siyasete hakim gruplar haline getirmek için devletin önemli kurumlarında iktidar hiyerarşisine göre konumlandırmıştır.⁶⁵⁸ İdeolojisini ve iktidarını halka kabul ettirmek ve pekiştirmek için eğitim kurumlarını bir siyaset kurumu olarak kullanmıştır.⁶⁵⁹ Esad yönetiminin bu özelliği de bize siyasi kurumlar üzerinde kimliksel bir ayrıma

⁶⁵³ Harun Acar, *op.cit.*, s. 131.

⁶⁵⁴ *Ibid.*, s. 129-131.

⁶⁵⁵ Mustafa Cem Ünal, *op.cit.*, s. 153.

⁶⁵⁶ Ahmet Emin Dağ, *op.cit.*, s. 86.

⁶⁵⁷ Şaban Öz, *op.cit.*, s. 49.

⁶⁵⁸ William Cleveland, *op.cit.*, s. 446.

⁶⁵⁹ *Ibid.*, s. 447.

gidilme, ordu ve politika gibi önemli noktalarda Nusayri ağırlıklı bir katılımın olduğunu göstermektedir.

Yapısal anlamda Suriye, Orta Doğu coğrafyasında bulunan etnik ve mezhepsel açıdan en karmaşık etnodilsel ve etnodinsel çeşitliliğin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Bu sebeple çatışmaların da sıklıkla yaşandığı bir bölge olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu dönemi öncesi bölge üzerinde yaşanan çatışmalar, çok kültürlü yapısından ötürü Fransız manda yıllarında bu durum üzerine belirlenen etnik ve mezhepsel farklılıkları vurgulayan böl-yönet politikası⁶⁶⁰ ve azınlık politikaları gibi durumlar bölgede sıklıkla çatışmaların yaşandığı dönemlerin varlığını göstermektedir. Nusayriilerin Fransız manda yılları itibariyle yükselişe geçmesi Baas partisinde⁶⁶¹, Suriye ordusunda etkin konumda olmaları⁶⁶² ve bu alanları Nusayri ağırlıklı alanlara dönüştürmeleri ile iktidara gelmeleri sonucunda baskın bir etnik grup olarak Suriye’de yönetim kademesinde olmaları durumu yapısal açıdan değerlendirilecek bir başka noktadır.

Baas partisi’nin Suriye’de yönetimi devralmasıyla 1963 yılında yürürlüğe giren olağanüstü hal yasının varlığı⁶⁶³ ve bu yasanın ancak 2011 yılında çatışmalar başladıktan sonra kaldırılması ülkede demokrasinin hakim olmadığı bir ortamın varlığına işaret etmekte ve bu durum da çatışmaya zemin hazırlayan etkenler arasında yerini almaktadır.

Bunların yanı sıra çatışmaları derinleştiren bir diğer konu ise uluslararası aktörlerin bölgedeki çıkar çatışmaları ekseninde farklı gruplara destek vermeleri sonucunda kimliksel grupların karşı karşıya gelmesi durumudur.

⁶⁶⁰ William Cleveland, *op.cit.*, s. 245.

⁶⁶¹ Barış Adıbelli, *op.cit.*, s. 35.

⁶⁶² Ahmet Bağlıoğlu, *op.cit.*, s. 501-502.

⁶⁶³ Reymond Hinnebusch, Tina Zintl, *op.cit.*, s. 94-95.

SONUÇ

Suriye coğrafyasında Osmanlı ile başlayıp Fransız manda yönetimi ile devam eden süreçte etnik ve mezhepsel kimlikler üzerine bir politika anlayışı benimsendiği izlenmiştir. Millet sistemi ile Osmanlı yönetiminde Suriye coğrafyasının tarihinin en uzun süreli barış ve istikrar dönemini yaşadığı Sünni İslam'ın ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Millet sistemiyle yönetimde hem istikrar yaşanmış hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ile birlikte sistemde sorunlar ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın kaybettiği Suriye topraklarına Fransız manda yönetimi gelmiştir. Fransızların uyguladığı böl-yönet politikası ve azınlıkları destekleme siyaseti neticesinde Suriye etnik-mezhepsel tanımlamalarla özerk yapılanmalara bölünmüş bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde Fransızlar Suriye'de bir askeri akademi kurarak yoksul azınlıkların ve kırsalda yaşayan yoksulların –Nusayriler, Dürziler, İsmaililer, kısmen Sünniler- burada eğitim almasını sağlamıştır. Bu akademinin Suriye siyasi ve toplumsal tarihi için oldukça önemli olduğu tespitine varılmıştır. Sünni Arapların akademiye küçümsemeleri ve Nusayrilerin bunu fırsat olarak değerlendirmesi neticesinde Suriye'de toplumsal tabaka değişiminin yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu dönüşümün Suriye ordusu ile başlayan Baas Partisi ile devam eden ve devletin tüm kurumlarına işlediği görülmüştür. Hafız Esad'ın bu süreçte etkili bir rol oynadığı açıktır. Baas Partisi Sosyalist söylemlerle toplumun tüm kesimlerine ve tüm kimliklerine hitap etmeye çalışsa da yönetimin baskı politikası uyguladığı bilinmektedir. Beşar Esad Suriye devlet başkanı olduğunda reformist bir tutumla neoliberal politikalar geliştirdiği ve muhalefetin sorunlarını dinlemeye niyetli olduğu görülmüştür. Suriye halkının bu reformları yeterli bulmaması, muhalefetin giderek artması ve bu durumdan Yönetimin zarar göreceğine ilişkin endişelerinden dolayı Beşar Esad da muhalefetin sesini yeniden kısımıştır.

2010 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde protesto eylemleri başlamıştır. Suriye halkının her kesimi ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında Yönetime tepkilidir. Bu tepki neticesinde yalnızca Sünni Arapların protesto

olanlarında olmadığı Nusayri kesime mensup vatandaşlarında barışçıl protestolar çerçevesinde sokak gösterilerine katıldığı izlenmiştir. Beşar Esad bu süreçte geciktirilen reformist politikaları hızla uygulamaya başlamıştır. Ancak bunun geç kalınmış bir hamle olmasından dolayı muhalifler protesto alanlarından çekilmemiştir. Protestolara etnik-mezhepsel kimlik gözetmeden her kimlik mensubunun katıldığı fakat olayların hızlı bir şekilde mezhepsel bir tarafa evrildiği görülmüştür. Suriye'nin birçok bölgesinden mezhepsel eğilimi tırmandıracak olaylar örnek teşkil etmiştir.

Yaşanan olayların dünyanın gündeminde olması ve bölgede birçok devletin çıkarımının bulunması çatışmalara uluslararası bir boyut da kazandırmıştır. Uluslararası rollerin bölge siyasetinde mezhepsel aidiyetler çerçevesinde de etkili olduğu görülmüştür. Esad yönetiminin hala iktidarda kalabilmesinde Rusya'nın, İran'ın ve devlet dışı bir aktör olarak bölgede bulunan terör örgütü Hizbullah'ın sağladığı desteğin de önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Çalışmada Suriye'de yaşanan olayların tarafları etnik ve mezhepsel olarak Arap, Türkmen, Kürt, Sünni, Nusayri, Dürzi, İsmaili, Hristiyan, Yahudi ve Ezidi kimlikleri detaylandırılmıştır. Bu noktada mezhepsel çatışma geçmişine sahip olan Sünni ve Nusayri kimliklere önem verilmiştir. Sünnilerin ve Şiiilerin tarihsel bir çatışma geçmişinden dolayı olayların hızlı bir şekilde mezhepsel çatışmaya dönüşme eğilimi olduğu görülmektedir. Çatışmalarda tarafların mezhepsel vurguya sahip söylemler kullanması, mezhebi öne çıkaracak işaretlerle hedef belirtmesi ve mezhepsel anlamda ötekileştirilen kimlikteki sivillere saldırılması, mezhepsel açıdan kutsal olan mekanların hedef alınması gibi durumları aktararak çatışmaların mezhepsel yönü ortaya çıkarılmıştır.

Bölgede çatışmalara dahil olan grupların mezhepsel bağlar üzerinden hareket etmesi çatışmaların sonlandırılmasının ve çözüm süreçlerinin oldukça zor olduğunu göstermektedir. Mezhepsel ayrımlarla yönetme ve bunun sonucunda her zaman bir öteki oluşturma geleneği Suriye'yi bugün mezhepsel çatışmalara sahne olan bir ülke konumuna getirmiştir Terörist grupların ve ülke dış aktörlerin çatışmalara mezhepsel vurgularla katılması ise mevcut durumu daha zor bir konuma taşımıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Adıbelli, Barış, *Emperyalismin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye* (İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2012).

Aksüt, Hamza, *Aleviler Türkiye- İran- Irak- Suriye- Bulgaristan Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi* (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2012).

Allsopp, Harriet, *The Kurds of Syria- Political Parties and Identity in The Middle East* (London, New York: I.B.Tauris&Company, 2015).

Antoun, Richard T., Donald Quataert, *Syria Society, Culture and Polity* (New York: State University of New York Press, 1991).

Asher, Meir M.Bar, Aryeh Kofsky, *The Nusayri- Alawi Religion An Enquiry Into Its Theology and Liturgy* (Boston: Brill, 2002).

Bademci, Ali, *Suriye Sendromu- Suriye'de Bahar Ne Zaman?* (İstanbul: Yeditepe, 2019).

Ball, Warwick, *Syria A History and Architectural Guide* (New Port: Scorpion Publishing, 1994).

Baysal, Nurcan, *Ezidiler: 73.Ferman Katliam ve Kurtuluş* (İstanbul: İletişim, 2018).

Bingöl, Nevzat, *Suriye'nin Kimliksizleri Kürtler* (İstanbul: Elma Yayınları, 2004)

Byman, Daniel, *Al Qaeda, The Islamic State And The Global Jihadist Movement* (New York: Oxford University Press, 2015).

Cleveland, L. William, Bunton, Martin, *Ahistory of a Modern Middle East-Fourt Edition* (Philadelphia: Persus, 2009).

Cleveland, William, *Modern Orta Doğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008).

Cockburn, Patrick, *The Rise of Islamic State, ISIS and the New Sunni Revolution* (London-New York: Verso, 2015).

Çağatay, Neşet, Agah İbrahim Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985).

Çomak, Hasan, Caner, Sancaktar, Zafer, Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* (İstanbul: Beta, 2016).

Çev. Arslan, Mukaddes, *Türkiye- Orta Doğu ve Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011).

Dağ, Ahmet Emin, *Emeviler'den Arap Baharı'na Halep Türkmenleri* (İstanbul: Taş Mektep Yayın Atölyesi, 2015).

Demir, Can, *Daesh The Rest: A Conflict Analysis inThe Framework of the Rights- Based Peace Model, The Possibilities of Peace is Syria* (Ankara: Orion, 2016).

Deniz, A. Çağlar, *Toplumsal Hareket Teorileri ve Orta Doğu İsyamları* (Ankara: Orion Kitabevi, 2015).

Dursunoğlu, Alptekin, İsa, Eren, *Suriye 'de Vekalet Savaşları* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014).

et-Tavil, Muhammed Emin Galip, Çev. Özdemir, İsmail, *Arap Alevileri Tarihi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2012).

Firro, Kais M., *The Druzes in The Jewish State- A Brief History- Social, Economic and Political Studies of The Middle East and Asia* (Boston: Brill.1999).

Friedman, Yaron, *The Nuşayri- Alawis- An Introduction to The Religion, History and Identity of The Leading Minority in Syria* (Boston: Brill, 2010).

Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Orta Doğu Nasıl Yarattıldı?*, Çev. Harmancı, Mehmet (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2013).

George, Alan, *Syria neither Bread nor Freedom* (London and Newyork: Zed Books, 2013).

Godges, John, Brian, Michael Jenkis, *The Long Shadow of 9/11: America's Response to Terrorism* (Santa Monica CA: 2011).

Görgülü, Aybars, *Katar ve Suriye Krizi* (İstanbul: PODEM Yayınları, 2017).

Gravani, Maria, *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order* (London: Pluto Press, 2017).

Gunter, Michale, *Out of Nowhere- The Kurds of Syria in Peace and War* (London: Hurst&Co, 2014).

Güçtürk, Yavuz, *İnsanlığın Kaybı-Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu* (Ankara: SETA Yayınları, 2014).

Gürson, Ali Poyraz, *Büyük Güçlerin Suriye Planı* (Ankara: Kripto, 2014).

Hellmich, Christina, *Al- Qaeda: From Global Network to Local Franchise* (London&New York: Fernwood Publishing, 2011).

Hinnebusch, Raymond, Tina, Zintl, *Syria From Reform to Revolt*, Volume 1, Political Economy and International Relations (Newyork: Syracuse University Press, 2015).

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz, Alagon, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

Hourani, Albert, *Minorities in The Arab World* (New York: Oxford University Press, 1947).

Humphreys, Andrew, Domien, Simonis, *Syria* (London: Lonely Planet, 1999).

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye Klasik Dönem* (İstanbul: İş Bankası, 2009).

İnalçık, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

İshakoğlu Ömer, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012).

Karabat, Ayşe, *Suriye Savaşları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

Karpat, H. Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Orta Doğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

Kassab, Robin Yassin, Leila, Al- Shami, *Burning Country: Syrians in Revolution and War* (London: Pluto Press, 2016).

Kessler, Martha Neff, *Syria: Fragile Mosaic of Power* (Hawaii: University Press of Pacific, 2002).

Khoury, S. Philip, *Syria and The French Mandate- The Politics of Arab Nationalism 1920-1945* (New Jersey: Princeton University Press, 1987).

Kıymaz, Ahmet, *Arap Baharında Kışın Açan Çiçek Suriye* (Ankara: Sarkaç Yayıncılık, 2012).

Koç Bileydi, Malike, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006* (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006).

Lewis, Bernard, *The Origins of Ismailism A Study of The Historical Background of The Fatimid Caliphate* (Cambridge: W.Heffer&Sons LTD, 1940).

Longva, Anh Nga, Anne Sofie, Roald, *Religious Minorities in The Middle East- Domination, Self-Empowerment, Accommodation* (Boston: Brill, 2012).

Mahalli, Hüsnü, *Diren Suriye* (İstanbul: Destek Yayınları, 2014).

Mohamedou, Mohammad-Mahmoud, *Understanding Al Qaeda: Changing War and Global Politics* (New York: Pluto Press, 2011).

Nisan, Mordechai, *Minorities in The Middle East- A History of Struggle and Self- Expression* (London: McFarland&Company, 2002).

Nyrop, F. Richard, *Syria A Country Study* (Washington: The American University, 1988).

Okur, Mehmet Akif, Nuri, Salık, *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye- İç ve Dış Politika* (Ankara: Nobel, 2016).

Ödemiş, Ömer, *AKP'nin Suriye Yenilgisi ve Esad* (İstanbul: Tekin Yayınları, 2015).

Özdağ, Ümit, *Küçük Orta Doğu Suriye İç Savaştan Orta Doğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?* (Ankara: Kripto,2012).

Parfit, Josept, *Among The Druzes of Lebanon and Bashan* (London: Hunter&Longhurst, 1919).

Pipes, Daniel, *Greater Syria- The History of An Ambition* (Berlin: Oxford University Press, 1992).

Romano, David, Mehmet, Gürses, *Conflict, Democratization and The Kurds In The Middle East- Turkey, Iran and Syria* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

Schimidinger, Thomas, *Rojava Revolution, War and The Future of Syria's Kurd's* (London: Pluto Press, 2018).

Schulze, Kristen E., Martin, Stokes, Clom, Campbell, *Orta Doğu'da Azınlıklar* (İstanbul: Totem Yayınları, 2006).

Sınai, Anne, Allen, Pollack, *The Syrian Arap Republic* (New York: American Academic Assosiation For Peace in The Middle East, 1976).

Starr, Stephen, *Revolt in Syria- Eye-Witness to The Uprising* (London: Hurst&Company, 2012).

Stern, Jessica, J.M., Berger, *ISIS The State of Terror* (New York: Ecco, 2016).

Suvari, Çakır Ceyhan, *Ezidiler- Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik* (Ankara: Ütopya, 2013).

Swayd, S. Samy, *Historical Dictionary of The Druzes* (Lonham: The Scarecrow Press, 2006).

Şeyzeri, Ebü'l Necip, *Siyaset Stratejileri* (İstanbul: Büyüyen Ay, 2013).

Taştekin, Fehim, *Karanlık Çöktüğünde IŞİD: Din Adına Şiddetin Dünü ve Bugünü* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016).

Taştekin, Fehim, *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal* (İstanbul: İletişim,2016).

Tejel, Jordi, *Suriye Kürtleri- Tarih, Siyaset ve Toplum*, Çev. Burçin, Koç (İstanbul, İntifada Yayınları, 2015).

Tekin, Mehmet, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)* (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010).

Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* (İstanbul, Berfin Basın Yayın, 2000).

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)* (Ankara: Can Reklamevi, 2004).

Van Dam, Nikolas, *Destroying A Nation The Civil War in Syria* (London: I.B. Tauris, 2017).

Van Dam, Nikolas, *The Struggle For Power in Syria – Politics and Society Under Asad and The Ba 'th Party* (New York: I.B. Tauris Publishers, 2011).

Wheland, Carsten, *Syria at- Bay Secularism, Islamism and Pax-Americana* (London: Hurst&Company, 2006).

Yalçın, Hasan Basri, Burhanettin, Duran, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* (İstanbul: Seta Kitapları, 2017).

Yaron, Friedman, *The Nuşayri-Alawis- An Introduction to The Religion, History and Identity of The leading Minority in Syria* (Boston: Brill, 2010).

Yıldız, Kerim, *The Kurds in The Syria- The Forgatten People* (London: Pluto Press, 2005).

Yılmaz, Salih, *Rusya Neden Suriye 'de?* (Ankara: Yazar Yayınları, 2016).

Yılmaz, Türel, Mehmet, Şahin, *Orta Doğu Siyasetinde Suriye* (Ankara: Platin, 2004).

Yiğit, Hamide, *Tekmili Birden Işid El Kaide'den Işid'e: Amerika İçin Cihat* (İstanbul: Tekin, 2016).

Makaleler

Abubakar, Serkan Salman, Aslı, Ilgıt, “İslam Devleti Örgütünün (İŞİD) Irak'ta Çıkış ve Yayılmasının Bebepleri (2003-2018)”, *Alternatif Politika*, Vol. 11, Issue 3, 2019.

Acar, Harun, “Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmeci Bakış”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37, 2013.

Akkaya, Gülşah Neslihan, Mahmud Elrantisi, “Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti”, *SETA*, Sayı 138, 2015.

Aksoy, Ersin, “Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş'in Rolü”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016.

Alam Kamal, Pax Syriaana: “The Staying Power of Bashar Al-Assad”, *Assian Affairs*, Vol. 1, No 1, 2019.

Al-Tamimi, Aymenn,” *Al-Qa'ida's Uncoupling: Jabhat al-Nusra's Rebranding as Jabhat Fetah al-Sham*”, *Combating Terrorism Center Sentinel*, Vol. 9, Issue 8, 2016.

Artokça, İzettin, “Orta Doğu'da Dürziler”, *Tasam*, Stratejik Rapor No. 4.

Ataman, Muhittin, Çağatay, Özdemir, “ Turkey's Syria Policy: Constant Objectives, Shifting Priorities”, *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 5, No 2, 2018.

Athoğlu, Yasin, “Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, No. 73 Sayı 1, 2018.

Armağan, Abdüllatif, “ Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetimi Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 2011.

Aytekin, E. Attila, “Peasant Protest in The Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt and The Tanzimat Reforms”, *International Review of Social History*, Vol. 57, Issue 2, 2012.

Bağlıoğlu, Ahmet, “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”, *Makalat Mezhep Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 2, 2013.

Baran, Muhsine, “ABD’nin Orta Doğu’daki Ekonomik ve Askeri Güvenikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem”, *Journal of Empirical Economics and Social Science*, No. 1 Sayı 1, 2019.

Berti, Benedetta, “Stability in Syria: What Would it Take to Make it Happen”, *Orbis*, Vol. 62, Issue 3, 2018.

Bölükbaşı, Yusuf Ziya, “Etnisite, Kimlik ve Dış Politika: Türkiye’nin Suriye Türkmenleri Politikası”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2018.

Bylanes, Knowledge, “Role of Kazakhstan in PeacefullWorld: Astana Peace Process for Syria”, *The Diplomatic Insight*, Vol. 12, Issue 4, 2019.

Canyurt, Dilek, “Kazanani Olmayan Savaş “Suriye İç Savaşı”: Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 14, Sayı 4, 2018.

Çetin, Firdevs, “Osmanlı- Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmi İdeolojisine Etkisi”, *Çakırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011.

Dağ, Ahmet Emin, “Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş”, *İNSAMER*, Analiz 5, 2015.

Demirpolat, Anzavur, Gürsoy, Akça, “Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema”, *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, Yıl 13, Sayı 38, 2009.

Deniz, Ahmet, “Sosyo-Ekonomik Boyutunda Osmanlı Himayesinde Yaşayan Ermenilerle Etkileşimler”, *Turkish Studies*, No. 9, Sayı 7, 2014.

Didic, Ajdin, Hasan, Kösebalaban, “Turkey’s Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning”, *International Spector*, Vol. 54, Issue 3, 2019.

Dumrul, Cüneyt, Yasemin, Dumrul, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2014.

Duran, Hasan, “Adana Protokolü Sonrası Türkiye- Suriye İlişkiler”, *Orta Doğu Yıllığı*, 2011.

Ergün, Cengiz, “ Emeviler ve Osmalı Devleti Yönetimi Altında Şam: Bir İslam Şehri Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, 2017.

Eyüp, Ersoy, “Karal Abdullah Sonrası Suudi Arabistan: Bölgesel ve Küresel Siyaset”, *Orta Doğu Analizi*, Cilt 7, Sayı 67, 2015.

Eyüp, Ersoy, “Suudi Arabistan ve Suriye İç Savaşı: Diplomatik Temkin Siyasetine Dönüş”, *Orta Doğu Analizi*, Cilt 8, Sayı 75, 2016.

Eskioğlu, Remziye, “Arap Baharına Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2019.

Farha, Mark, “Searching for Sectarianism in the Arab Spring: Colonial Conspiracy or Indigenous Instinct?”, *Muslim World*, Vol. 106, Issue 1, 2016.

Flood, Derek Henry, “The Hard March The Mosul: A Front Line Report”, *CTSSentinel*, Vol. 9, Issue 86, 2016.

Friedman, Brandan, “Iran’s Hezbollah Model in Iraq and Syria: Fait Accomplish?” *Forein Policy Reseach Institute*, Vol. 63, Issue 3, 2018.

Ghaddar, Hanin, Dana, Strout, “Pushing Back to Iran in Syria (Part 1): Beyond The Boots”, Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch, 2019.

Gopal, Anon, “The Island of Democracy”, *New Yorker*, Vol. 94, Issue 40, 2018.

Green, Jeffrey, “How to Defund ISIS: A Global Effort to Bankrupt the Islamic State by Preventing the Illicit Sale of Syria’s Cultural Haritage”, *University of La Verne Law Review*, Vol. 39, Issue1, 2017.

Gülnar, Meryem, Filiz, Katman, “Syria Policy of Russia as a Permanent Member of the United Nations Security Council”, *European Researcher*, Vol. 10, Issue 3, 2019.

G l sen, Halit, “Rusya ve Kürtler”, *Orta Doğu Analizi*, Cilt 9, Sayı 81, 2017.

G rl r, Recep Tayyip,  zdemir, Ömer Behram, “IŞİD: Irak’ta Yerli Suriye’de Yabancı”, *Orta Doğu Analizi*, No. 6, Sayı 63, 2014.

G r pınar, Bulut, “Sürgünde  rg t: Suriye İhvanı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2014.

G zel, Abdulmevla, “İslam Daveti’nin Medine Dönemi”, *İlim*, Sayı 17, 2017.

Harunoğulları, Muazzez, “Evolution of Syrian Civil War and It’s Global Effects in Terms of Political Geograpy”, *Marmara Geographical Review*, Issue 36, 2017.

Hashemi, Nader, Danny, Postel, “Sectarianization: Mapping The New Politics of The Middle East”, *Review of Faith & International Affairs*, Vol. 15, Issue 3, 2017.

Heydemann, Steve, Emelie, Chace-Donahue, “Sovereignty Versus Sectarianism: Contested Norms and the Logic of Regional Conflict in the Greater Levant”, *International Relations*, Vol. 15, Issue 60, 2018.

Hidayet, Syahrul, "Minority Groups in Ottoman Turkey Before 1856: Different Agreement of The Jews and The Christians Under Millet System", *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, Vol. 4, Issue 1, 2014.

Hinnebusch, Raymond, "From Westphalian Failure to Heterarchic Governance in MENA: The Case of Syria", *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 29, Issue 3, 2018.

Hinnebusch, Raymond, Valbjorn, "Sectarianism and Governance in Syria", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Vol. 19, Issue 1, 2019.

Hughes, G.A., "Syria and The Perils of Proxy Warfare", *Small Wars and Insurgencies*, Vol. 25, Issue 3.

Ibold, Nura, "Post-Conflict Syria: From Destruction to Reconstruction-Who's Involved and to Which Extent", *Open House International*, Vol. 44, Issue 2, 2019.

Ibrahim, Azeem, "Ending the Syrian Civil War: Is There a Federal Solution?", *Geographic, History and International Relations*, Vol. 9, Issue 2, 2017.

Ismael, Tareq, "The Unravelling of the Uncivil State: Iraq and the Imposition of Sectarian Governance", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, Vol. 9, Issue 2, 2015.

Jaafar Hadi H., Eckart, Woertz, "Agriculture as a Founding Source of ISIS: A GIS and Remote Sensing Analysis", *In Food Policy*, Vol. 64, Issue 14, 2016.

Jeffrey, James, Denise, Natali, Wa'el, Alzayad, Paul, Salem, "Post ISIS, Iraq a

Jones, Seth G., "Al-Qaeda's Quagmire in Syria", *Survival Global Politics and Strategy*, Vol. 60, Issue 5.

Jones, Seth G., "Think Again: Al Qaeda", *Foreign Policy*, Issue 93, 2012.

Juneau, Thomas, “Iran’s Constly Intervention in Syria: A Pyrhic Victory”, *Mediterranean Politics*, 2018.

Karavaltchev, Ventzislav, Pavel, Pavlov, “How Just was The Ottoman Millet System”, *Journal of European Baptist Studies*, Vol. 11, Issue 3, 2011.

Kardaş, Şaban, “Mezhepçilik Siyasetine Direnmek”, *Orta Doğu Analizi*, No. 7, Sayı 67, 2015.

Kargın, Veysel, Önder, Yazıcı, “Arap Baharı’nın Suriye’ye Yansıması ve Türkiye’ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)”, *21.yy’da Eğitim ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 12, 2015.

Karlin, Mara, Tamara Cofman, Wittes, “America’s Middle East Porgatory: The Case for Doing Less”, *Forein Affairs*, Vol. 98, Issue 1, 2019.

Kaya, Karen, “The Syrian Crisis from a Neighbor’s Perspective: Wiew from Turkey”, *Military Review*, Vol. 94, Issue 2, 2014.

Khoury, Stephanie, “The Modern Shaping of Minorities in The Post-Ottoman Era: An Anachronism in Service of Sectarian Power and Nation State”, *SOAS Law Journal*, Vol. 5, Issue 2, 2018.

Kılıç, Yunus Emre, “Suriye’deki Krize Bir Çözüm Önerisi Olarak Mezhepler İttifakı”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 12, 2015.

Kıbaroğlu, Mustafa, “NATO’nun Suriye Stratejisi”, *Strateji Araştırmaları Serisi 1 SETA*, 2017.

Kışman, Zülfikar Aytaç, Berfu, Boyraz, “Suriye Bağlamında Rusya ve İran İşbirliği”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, Sayı 31, 2019.

Koç, Yunus, “Klasik Dönem Osmanlı Kanunnamelerinde Halk Algısı ve Tasnifi”, *Milli Folklor*, No. 25, Sayı 98, 2013.

Koldaş, Umut, Erhan, Ayaz, “Suriye’de Mezhepsel Bölünmüşlük, Barış Süreci ve Avrupa Birliği’nin Rolü”, *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları*, No 4, 2016.

Korkmaz, Sertaç Canalp, “İŞİD Sonrası Süreçte Yıkılan Kentlerin Geleceği”, *Orta Doğu Analizi*, Cilt 9, Sayı 8, 2017.

Köstem, Seçkin,” Astana Görüşmeleri ve Kapak Dosyası Rusya’nın Suriye’de Çözüme Bakışı”, *Orta Doğu Analizi*, No. 9, Sayı 79.

Köylü, Murat, “Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekati”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Sayı 11, 2018.

Lister, Charles, “Al-Qa’ida Plays a Long Game in Syria”, *Combating Terrorism Center Sentinel*, Vol. 8, Issue 9, 2015.

Louw, Lee-Ann, Hendrik Johannes, Lubbe, “Treats to Security Posed by ISIS in Syria: A Humanity Security Approach”, *Journal of Human Security*, Vol. 13, Issue 1, 2017.

Maher, Shiraz, “Between Twin Barbarism”, *New Statesman*, Vol. 146, Issue 5357, 2017.

Manyvan, Dong, “Power Plays in Syria: New Developments and Prospects”, *China International Studies*, Vol. 73, 2018.

Mason, Robert, “Russia in Syria: An Unequivocal Return to the Middle East?”, *Middle East Policy*, Vol. 25, Issue 4, 2019.

Matthew, Valasik, Philips, Matthew, “Understanding Modern Terror and Insurgency Through the Lens of Street Gangs: ISIS as a Case Study”, *Journal of Criminological research Policy and Practice*, Vol. 3, Issue 3, 2017.

McCabe, Thomas, “Has al-Qaeda Learned from Its Mistake?”, *Middle East Quarterly*, Vol.25, Issue 2, 2018.

Morel, Michael, “Fourteen Years and Counting: The Evolving Terrorist Treat”, *CTNSentinel*, Vol. 8, Issue 9, 2015.

Musaoğlu, Neziha, “Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/ Çözüksüzlüğünde Rusya”, *Journal of Black Sea Studies*, No. 48, 2015.

Mushtaq, Abdul Qadir, Muhammad, Aflaz, “Arab Spring: Its Causes And Consequences”, *JPUHS*, Vol. 30, No 1, 2017, s.6.

Nahlawi, Jasmin, “Overcoming Russian and Chinese Votoes on Syrian Through Uniting for Peace”, *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 24, Issue 1, 2019.

Natali, Denise, “Syria’s Spillover on Iraq: State Resilience”, *Middle East Policy*, Vol. 24, Issue 1, 2017.

Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Orta Doğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *Bilig*, Sayı 48, 2009.

Orhan, Oytun, “Kuzey Suriye’de Güvenli Bölge Tartışmaları”, *Orta Doğu Analizi*, No. 7, Sayı 70, 2015.

Orhan, Oytun, “Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri Yapılanma”, *Orta Doğu Analizi*, No. 5, Sayı 51, 2013.

Orhan, Oytun, “Suriye’de İç Savaş Sonrası Yeni Sorun: İran Destekli Şii Milisler”, *Orta Doğu Analizi*, No. 9, Sayı 84, 2018.

Orsam Rapor, “Orta Doğu Türkmenleri, Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri”, Rapor No. 14, Kasım 2011.

Ozarowski, Rafael, “Iran’s Angagemnt İn Syria Conflict, Causes and Consequences”, *Przegląd Strategiczny*, Issue 11, 2018.

Önal, Recep, “Osmanlı Coğrafyasında Sünni Düşüncenin Resmi İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 2018.

Öz, Şaban, “Kabileden Ümmete Müslüman Arap Ulusunun Doğuşunda Altyapı Hazırlıkları”, *İSTEM*, No. 19, 2012.

Özalp, Mustafa, “Türkiye’nin Suriye’ye Düzenlemiş olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 18, 2018.

Özdemir, Çağatay, “Suriye İç Savaşı’nın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, *Bilgi*, No. 81, Sayı 102, 2016.

Özdemir, Erol, “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, No.1, Sayı 3, 2017.

Özev, Muharrem Hilmi, “İran-Suudi Arabistan İlişkileri: 1932-2014”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 66, Sayı 1, 2016.

Özev, Muharrem Hilmi, “Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016.

Parker, Joel D., “The Attassis of Homs: The Rise and Decline of One of Syria’s Founding Families”, *The Journal of The Middle East and Africa*, Vol. 7, Issue 4, Tel Aviv University, 2016.

Pelmutter, Amos, ” From Obscurity to Role: The Syrian Army and The Ba’th Party”, *The Western Political Quarterly*, Vol.22, No 4, 1969.

Philips, Chistopher, "Sectarianism and Conflict in Syria", *Third World Quarterly*, Vol. 38, Issue 2, 2015.

Rabi, Uzi, Brandon, Friedman "Weaponizing Sectarianism in Iraq and Syria", *Forein Policy Research Institude*, Vol. 61, Issue 3, 2017.

Radpey, Longman, "The Kurdish Self-Rule Constitution in Syria", *Chinese Journal of International Law*, Vol. 14, Issue 4, 2015.

Ramirez, Shawn, Arriana J., Robbins, "Targets and Tactics: Testing for a Duality within Al Qaeda's Network", *International Interactions*, Vol. 44, Issue 3, 2018.

Rosen, Kenneth R., "For Syria's Kurds the Real Battle Is Just Beginning, The Kurds Led the Fight Against ISIS in Syria. Now as America Considers It's Withdrawal, these U.S. Allies Face an Existential Treat from Their Neighbors", *Newsweek*, Vol. 172, Issue 11, 2019.

Salihi, Emin, "İŞİD, Şiddet ve Propaganda: En-Nebe Dergisi İncelemesi", *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 12, Sayı 3, 2019.

Samaylov, Yaroslav, "Rusya'nın İdlib ve Fratin Doğusu'na Bakışı", *Orta Doğu Analizi*, Cilt 10, Sayı 87, 2019.

Sievers, Marc J., "Ideology of The Ba'th Party and Syrian Politics", *Journal of International Affairs*, Vol. 34, Issue 1, 1980.

Sinkaya, Bayram, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", *Orta Doğu Analizi*, No. 3, Sayı 33, 2011.

Souleimanov, Emil Aslan, Valery, Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap?", *Middle East Policy*, Vol. 25, Issue 2, 2018.

Sönmez, Nesim, “Cahiliye Döneminde Hitabet”, *JSOR*, Cilt 8, Say 2, 2016.

Sönmez Nesim, “Sadru’l İslam Döneminde Hitabet Türleri ve Temel Özellikleri”, *Şarkiyat İlim Araştırmaları Dergisi*, No. 10, Sayı 1, 2018.

Stent, Angela, “Putin’s Power play in Syria: How to Respond to Russia’s Intervention”, *Forein Affairs*, Vol. 95, Issue 1, 2016.

Şahin, Türel Yılmaz, “Suriye’de Baas Yönetimi”, *Mülkiye Dergisi*, No. 35, Sayı 272, 2013.

Şelbaye, Mustafa b.el’Adevi, Çev. Ramazan, Demir, “Arapça, İslam’ın Dilidir”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 2015.

Tekin, Zeki, Gülnaz, Okumuş, “Osmanlı Devleti’nin Düzen Arayışı: Anayasal Düşünce Gelişiminin Dinamikleri”, *Lournal of History Culture & Art Reseach*, No. 7, Sayı 5, 2018.

Tichy Lukas, “Energy Insfrastructure as aTarget of Terrorist Attacks from the Islamic State in Iraq and Syria”, *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, Vol. 25, Issue 1, 2019.

Ueno, Masayuki, “Religious in Form, Political in Content? Privileges of Ottoman Non-Müslims in the Nineteenth Century”, *Journal of the Economic & Social History of The Orient*, Vol. 59, Issue 3, 2016.

Ulutaş, Ufuk, Kılıç Buğra, Kanat, Can, Acun, “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, *Seta*, Sayı 120, 2015.

Umar, Osman Ömer, “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12 Sayı 1, Elazığ, 2002.

Ülger İrfan, “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2016.

Ünal, Mustafa Cem, “ ‘Arap Baharı’ Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 16, No 2, 2017.

Wastnidge, Edward, “Iran and Syria: An Enduring Axis”, *Middle East Policy*, Vol. 24, Issue 2, 2017.

Wright, Robin, “After The Islamic State”, *New Yorker*, Vol. 92, Issue 4, 2016.

Yeltin, Hüseyin, “Türkiye’nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekatı”, *International Academic Journal*, No. 2, Sayı 2, 2018.

Yolcu, Furkan Halit, “Iran’s Involvement with Syrian Civil War: Background, Reasons, and Alternatives”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2016.

Yuteri, Hamza, “American Grand Strategy: Obama’s Middle East Legacy”, *Insight Turkey*, Vol. 21, Issue 2, 2019.

Zisser, Eyal, “The Many Implications The End of The Syrian Civil War”, *Middle East Quarterly*, Vol. 26, Issue 3, 2019.

Çevrim İçi Kaynaklar

Tıgılı, Deniz, “Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi”, (Çevrimiçi), https://www.academia.edu/9985270/Suriyede_Baas_Yönetim, Erişim Tarihi: 9 12 2019.

Altuntaş, Alper, “Patriotlar Neyi Koruyor” AlJazeera, 26 Mart 2015, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/patriotlar-neyi-koruyor>, Erişim Tarihi: 18 11 2019.

AlJazeera ve Ajanslar, “Suriye’de Silahlı Muhalefet” AlJazeera, 10 Ocak 2014, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet> Erişim Tarihi: 19 09 2019.

“Suriye’deki Diplomatik Misyollar”, AlJazeera, 25 Kasım 2013, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyedeki-diplomatik-misyollar> Erişim Tarihi: 11 02 2020.

BBC Araştırması: Suriye Alevilerinin Katliam Korkusu, BBC News, 15 Mart 2013, (Çevrimiçi), <https://www.internethaber.com/bbc-arastirmasi-suriye-alevilerinin-katliam-korkusu-512923h.htm> Erişim Tarihi: 01 01 2020.

Taştekin, Fehim, “İdlib’teki Silahlı Gruplar Kimler? Aralarından İlimlileri Ayırmak Mümkün mü?” BBC News, 15 Ağustos 2018, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811> Erişim Tarihi: 19 09 2019.

Poyrazlar, Elçin, “İki Ateş Arasında Suriyeli Hristiyanlar” BBC News, 1 Kasım 2013, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131101_suriye_hristiyanlar_elcin Erişim Tarihi: 18 11 2019.

“Turkey Syria Offensive: Some US Troops to Stay, Says Trump” BBC News, 22 October 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50134430> Erişim Tarihi: 17 11 2019.

“NATO Türkiye’ye Destek İfade Etti” BBC News, 26 Haziran 2012, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120626_erdogan_syria_update Erişim Tarihi: 18 11 2019.

“Özgür Suriye Ordusu Nedir: 2001’den 2018’e Örgütün Yaşadığı Dönüşüm” BBC News, 30 Ocak 2018, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> Erişim Tarihi: 19 09 2019.

Irşaid, Faysal, “ Suriye’nin Sır Dolu Halkı: Dürziler” BBC News, 24 Haziran 2015, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150623_durziler_analiz Erişim Tarihi: 18 11 2019.

“Suriye’de Son Durum Haritası (Aralık 2019)” Stratejik Ortak, 1 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.stratejikortak.com/2019/12/suriye-haritasi-ekim2019-kronoloji.html> Erişim Tarihi: 30 12 2019.

“Suriye Sınırında Hazırlık: Türkiye’nin Önceki Askeri Operasyonlarında Neler Yapıldı? BBC News, 8 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49959630> Erişim Tarihi: 13 12 2019.

“Barış Pınarı Harekatı: 5 Soruda Fırat’ın Doğusunda Başlayan Operasyon” BBC News, 14 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49961559> Erişim Tarihi: 13 12 2019.

Göksedef, Ece, “ Barış Pınarı Harekatı- Suriye Milli Ordusu Nedir, Ne Zaman ve Neden Kuruldu?” BBC News, 10 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49999444> Erişim Tarihi: 16 11 2019.

Köker, İrem, “Soçi Mutabakatı: Erdoğan ve Putin, Üç Yılda Kaç Kere Görüştü, Suriye Konusunda Ne Kararlar Alındı?” BBC News, 23 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920> Erişim Tarihi: 16 11 2019.

“Suriye: Tevhid Tugayı Komutanı Salih Öldü?” BBC News, 18 Kasım 2013, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131118_tevhid_salih_2 Erişim Tarihi: 18 09 2019.

“Syrian President Bashar al-Asad: Facing Down Rebellion” BBC News, 3 September 2018, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/10338256> Erişim Tarihi: 16 12 2019.

Suudi Arabistan: Suriye’de B Planını Düşünmenin Zamanı Geliyor. BBC News, 18 Mayıs 2016, (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160518_suudi_arabistan_b_plani Erişim Tarihi: 11 02 2020.

6 Soruda Katar Krizi, BBCNews, 6 Haziran 2017, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120> Erişim Tarihi: 11 02 2020.

“CIA World Factbook”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> Erişim Tarihi: 22 09 2019.

“Ceylanpınar ve Nusaybin’e Havan Mermisi Düştü” CNNTÜRK, 9 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/turkiye/ceylanpinara-havan-mermisi-dustu> Erişim Tarihi: 13 12 2019.

Katar’dan Kritik Suriye Kararı, CNNTÜRK, 14 Ocak 2019, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/dunya/katardan-kritik-suriye-karari> Erişim Tarihi: 11 02 2020.

“Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 12 12 2019.

“Ahraru’s Şam Hareketi Liderliğine Ömer Getirildi”, 30 Kasım 2016, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/ahraru-s-sam-hareketi-liderligine-omer-getirildi-9011104-haberi/> Erişim Tarihi: 19 09 2019.

Milli Savunma Bakanlığı, “Son Otuz Altı Saatte PKK/YPG’li Teröristler On Dört Taciz/Saldırı Gerçekleştirdi”, 19 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/19102019-04087> Erişim Tarihi: 13 12 2019.

Milli Savunma Bakanlığı, “Barış Pınarı Harekatı İle İlgili Son Gelişmelere İlişkin Basın Açıklaması”, 23 Ekim 2019, (Çevrimiçi), <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/23102019-61645> Erişim Tarihi: 13 12 2019.

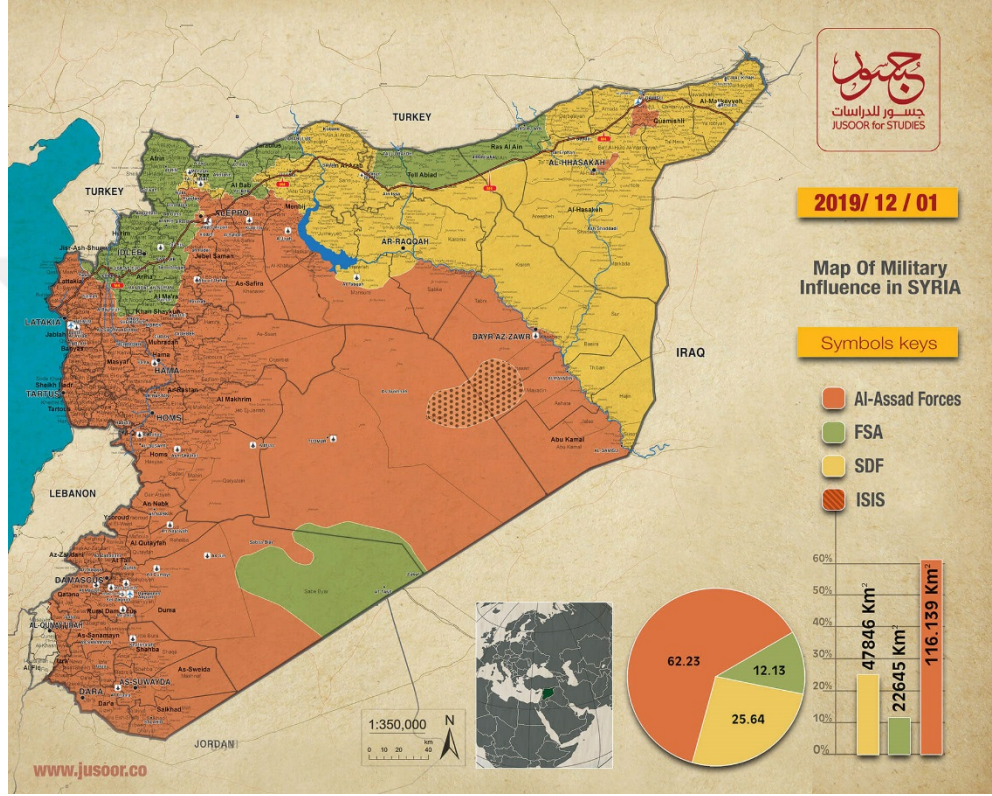
Milli Savunma Bakanlığı, “Rus Askerleri İle Fırat’ın Doğusunda İcra Edilen on
üçüncü Kara Devriyesi Tamamlandı”, 3 Aralık 2019, (Çevrimiçi),
https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/3122019-67510_Eriřim_Tarihi:13_12_2019.

Suudi Arabistan şam Büyükelçiliğini kapattı, NTV, 15 Mart 2012,
(Çevrimiçi), https://www.ntv.com.tr/dunya/suudi-arabistan-sam-buyukelciligini-kapatti,6I5DHV_OKUmxXKGM_HkuEA Erişim Tarihi: 11 02 2020.

EKLER

SURİYE SON DURUM HARİTASI

Şekil 1: Suriye Son Durum Haritası⁶⁶⁴

Aralık 2019 tarihindeki son veriye göre, günümüz Suriye topraklarının Suriye çatışmaları çerçevesinde çatışan gruplar içerisinde bölündüğü görülmektedir. Bu durumda %62.23'ü Esad yönetimi, % 25.64'ü YPG, % 12.15'i ise muhalif ve Yönetim karşıtı güçlerin kontrolünde olmak üzere ayrılmıştır. Çatışan grupların Suriye topraklarındaki etki alanları ise şu şekildedir:

-Esad yönetimi: 116.139 km²

-SDG/YPG: 47.846 km²

-Muhafifler: 22.645 km²

⁶⁶⁴ <https://www.stratejikortak.com/2019/12/suriye-haritasi-ekim2019-kronoloji.html> Erişim Tarihi: 30.12.2019.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Erinç Bayoğlu, Ayşe Hande
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 30 / 03 / 1986
Medeni Hali : Evli
Telefen Numarası :0535 288 53 79
E-posta :aysehande.erinc@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Çankaya Üniversitesi	2012
Lise	Selim Nevzat Şahin A.L.	2004

STAJ

İçişleri Bakanlığı - Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Daire Başkanlığı – 2012

YABANCI DİL

İyi Seviyede İngilizce